DİYALEKTİK MATERYALİZM VE EKONOMİK BAĞIMLILIK TEOREMİ
(ARJANTİN VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ)

Arif KILIÇ

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2020

DİYALEKTİK MATERYALİZM VE EKONOMİK BAĞIMLILIK TEORİSİ (ARJANTİN VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ)

Arif KILIÇ

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2020

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Arif KILIÇ tarafından hazırlanan "Diyalektik Materyalizm ve Bağımlılık Teoremi" başlıklı bu çalışma 27.08.2020 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan ……

Doç. Dr. Oytun MEÇİK
(Danışman)

Üye ……

Dr. Öğr. Üyesi Fatih YAŞLI

Üye ……

Dr. Öğr. Üyesi Esin KILIÇ

ONAY

(İmza)
Prof. Dr. Mesut ERŞAN
Enstitü Müdürü

27/08/2020

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumuaşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Arif Kılıç

İMZA

ÖZET

DİYALEKTİK MATERYALİZM VE EKONOMİK BAĞIMLILIK TEOREMİ (ARJANTİN VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ)

KILIÇ-Arif

Yüksek Lisans,2020

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Oytun Meçik

Çalışmanın konusunu diyalektik materyalist düşünce yöntemi ve bağımlılık teoremi oluşturmaktadır. Çalışmada Arjantin ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin uzun yıllardır gelişmiş ülke haline gelememesi problemi, bağımlılık teorisi ve bu teorinin ortaya çıkmasında etkili olan diyalektik materyalist düşünce yöntemi eşliğinde incelenmiştir. Çalışmanın amacı bu gibi ülkelerin gelişmişlik problemlerinin sebebini tespit etmek ve alternatif çözümler aramaktır. Çalışmada kaynak taraması yöntemi kullanılmış ve gelişmekte olan ülkelerin serbest piyasa koşulları altında daha gelişkin ekonomiye sahip ülkelerle yaptıkları dış ticaretin ekonomik bağımlılığa sebep olabileceği, bu bağımlılığınsa ekonomik gelişmeyi ve özellikle kalkınmayı engelleyici yönde bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda ekonominin toplumsal ideolojik ve siyasal bir olgu olarak ele alınması gerektiği, çünkü tüm bunların ekonominin tarihsel oluşumunun bir parçası olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun dışında ekonomik bağımlılıkları ciddi boyutlara ulaşan ülkelerin serbest piyasa ekonomisinde bağımlılıklarına son verebilmelerinin hiçbir yolu olmadığı da belirtilmiştir. Çalışmada ekonomik olarak bağımlı olan ülkelerin serbest piyasa ekonomisinin müdahaleci mekanizmalarını devre dışı bırakmaları gerektiği bunun yegâne yolununsa daha farklı bir üretim ve ticaret biçimi belirlemekten geçtiği sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak, bu radikal girişimin tek bir ülke tarafından gerçekleştirilmesinin zorlukları üzerinde durularak bağımlı olan ülkelerin kolektif bir çalışma ve planlamanın sonunda daha farklı bir üretim ilişkisini belki de daha farklı bir dünya düzenini ortaya koyabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bağımlılık, Diyalektik, Materyalizm, Emperyalizm

ABSTRACT

DIALECTIC MATERIALISM AND ECONOMIC DEPENDENCY THEORY (ARGENTINA AND TURKEY)

KILIÇ-Arif

Master,2020

Department of Economics

Advisor: Assoc. Prof. Oytun Meçik

The subject of the study is the dialectical materialist method of thought and the dependency theorem. Working long years in Argentina and the country can not become full-blown problems of the theory of dependency of developing countries such as Turkey and were observed by the dialectical materialist way of thinking that is effective in the emergence of this theory. The aim of the study is to determine the reason for the development problems of such countries and to seek alternative solutions to this problem. The method of the literature review was used in the study and it was determined that the foreign trade of developing countries with more developed economies under free-market conditions may cause economic dependence, and this dependency has an effect preventing economic development and especially development. At the same time, it has been concluded that the economy should be treated as a social, ideological, and political phenomenon because all these are part of the historical formation of the economy. Apart from this, it has been stated that there is no way for countries whose economic dependencies have reached serious levels to end their dependency on the free market economy. At the end of the study, it was concluded that economically dependent countries should eliminate the interventionist mechanisms of the free market economy in order to break this blockade, and the only way to do this is to determine a different mode of production and trade. Finally, the difficulties of realizing this radical initiative by a single country are emphasized, and the possibility that economically dependent countries may reveal a different production relationship, perhaps a different world order, as a result of collective work and planning.

Keywords: Dependency, Dialectic, Materialism, Imperialism,

İÇİNDEKİLER

ÖZET……...ii

ABSTRACT……iii

TABLOLAR LİSTESİ…….……...vii

GİRİŞ……1

1.BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1.MARKSİST DİYALEKTİK MATERYALİZM……2

1.1.1. Madde Bilinçten Bağımsızdır…….....6

1.1.2. Madde Sürekli Bir Devinim Halindedir…….....6

1.1.3. Madde Bilinçten Önce Gelir…….....7

1.1.4. Dünyada Olan Her Şey Açıklanabilir ve Dünya Tamamen Tanınabilir…….....8

1.1.5. Üstyapı Altyapıya Bağımlıdır……10

1.2.DİYALEKTİK VE MARKSİST DİYALEKTİK……..14

1.2.1. Marksist Diyalektiğin Ortaya Çıkışı…….....17

1.2.2. Marksist Diyalektiğin Kategorileri ve Yasaları…….....20

1.2.2.1. Diyalektiğin Birinci Yasası: Her Şey Birbirine Bağlıdır…….21

1.2.2.2. Niceliğin Niteliğe Dönüşüm Yasası…….....28

1.2.2.3. Karşıtların Birliği ve Savaşımı:Çelişki…….....30

1.2.2.3.1. Yadsıma, Yadsımanın Yadsınması ve Soyuttan Somuta Devinim…….....32

2.BÖLÜM

ÇEŞİTLİ EKONOMİK BAĞIMLILIK YAKLAŞIMLARININ ORTAYA KONMASI

2.1. Ekonomik Bağımlılık Teoremi……36
2.1.1. Amaç……..…….....36
2.1.2. Kapsam ve Sınırlılıklar……37
2.1.3 Yakınsama Hipotezi ……..37
2.1.4. Bağımlılık Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Çeşitli Bağımlılık Yaklaşımları……40
2.1.4.1. Paul Baran…….....41
2.1.4.2. Samir Amin……..43
2.1.4.3. Wallerstein ve Dünya Ekonomisi …….....45
2.1.4.4. Andre Gunder Frank …….....47
2.1.4.5. Enzo Faletto ve Henrique Cardoso…….51

3.BÖLÜM

İLGİLİ EKONOMİLERİN İNCELENMESİ

3.1. Arjantin Ekonomisi…….....53
3.1.1. Büyük Buhran Sonrasında Arjantin Ekonomisi……57
3.1.2. Peronist Dönem…….61
3.1.2.1. Peronist Dönemde Ekonomi…….....66
3.1.3. Peronizm Sonrası Arjantin Siyaseti ve Ekonomik Bağımlılık…….....73
3.1.4. İkinci Peronizm ve Askeri Vesayet …….....81
3.1.5. Arjantin'de Geç Gelen Demokrasi…….....85
3.1.6. Bağımlı Ekonomilerde Yabancı Sermayenin Yıkıcı Etkisi:2001 Krizi ve Sonrası…….……..89
4.1. Türkiye Ekonomisi…….....91
4.1.1. Cumhuriyetin Kurulması ve Kapitalizme Geçiş…….....91
4.1.2. Lozan'ın Etkisinin Sonlanması: Ekonomide

Koruyucu Politikalar…….95
4.1.3. İkinci Dünya Savaşı Dönemi……98
4.1.4. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Demokrasiye
Geçiş…….....101
4.1.5. Yeniden Planlı Ekonomi Dönemi…….....111
4.1.6. 1980 Darbesi ve 24 Ocak Kararları: Derinleşen
ve Normalleşen Ekonomik Bağımlılık…….……..113
4.1.7. 2001 Krizi ve AK Parti Dönemi…..……...116
SONUÇ…….118
KAYNAKÇA……124

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1875-1930 Yılları Arasında Arjantin'deki Genel Ekonomik Göstergeler……... … 55
Tablo 2: 1928-1940 Arjantin'deki Ekonomik Göstergeler…… 58
Tablo 3: Arjantin'deki Kişi Başına Düşen GSYH'nin Seçilmiş Ülkelerdeki Kişi Başına Düşen GSYH ile Karşılaştırılması…… 60
Tablo 4: Arjantin'in Genel Ekonomik Göstergeleri……67
Tablo 5: İlgili Yıllarda Arjantin'deki Dış Ticaret Dengesi……76
Tablo 6: Arjantin'deki İhracatın Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması……... 78
Tablo 7: İlgili Yıllarda Arjantin'deki Dış Borçlanma……85
Tablo 8: İlgili Yıllarda Arjantin Dış Ticaret Dengesi…… 86
Tablo 9: İlgili Yıllarda Arjantin Hükümetinin Bütçe Açığı……86
Tablo 10: İlgili Yıllarda Arjantin Makroekonomik Göstergeleri…….. 88
Tablo 11: İlgili Yıllarda Arjantin Makroekonomik Göstergeleri…….. 89
Tablo 12: Arjantin'de Dış Ticaretin Seyri 2001-2019…….. 91
Tablo 13: Türkiye'de Çalışan Nüfusun Sektörel Dağılımı……... 94
Tablo 14: 1923'ten 1931'e Cari Fiyatlarla Dış Ticaretin Seyri…… 96
Tablo 15: Savaş Döneminde Cari Fiyatlarla Dış Ticaret Göstergeleri……. 100
Tablo 16: Savaş Sonrası Dış Ticaretin Seyri…… 106
Tablo 17: Türkiye-ABD Arasındaki Finansal İlişkiler……. 109
Tablo 18: 1963-1979 Döneminde Yatırımların Sektörel Dağılımı (1)…… 112
Tablo 19: 1963-1979 Döneminde Yatırımların Sektörel Dağılımı (2)…… 112
Tablo 20: İlgili Yıllarda Dış Ticaretin Seyri…….113
Tablo 21: İlgili Yıllarda Dış Ticaretin Seyri……115
Tablo 22: 2001-2016 Türkiye Dış Ticaret Dengesi…….117

ÖNSÖZ

Öncelikle, tezimi yazarken iktisadı matematiksel ve mantıksal bir kapalı döngü içerisinde değerlendirmemenin, iktisadı; toplumsal, kültürel ve tarihsel bir olgu olarak ele almanın ne denli önemli olduğunun bir kez daha farkına vardığımı söylemek isterim. Tüm samimiyetimle biliyorum ki iktisat bu yüzeysel kavrayıştan elde edilenin çok daha ötesinde bir anlam ifade ediyor.

Tez boyunca diyalektik materyalizmin gerçekliği ve gerçekleri kavramak için ne denli önemli bir düşünce yöntemi olduğunu anladıkça, felsefenin sosyal bilimlerle, zannedilenin çok daha ötesinde ve zannedilenden çok daha derin bir ilintisi olduğunu düşündüm. Bu motivasyonla yola koyulduğum ve farklı bir perspektif sunmayı umduğum bu tezde de farklı tarihsel süreçlerden geçen Türkiye ve Arjantin'in şu anki ekonomik ve sosyal durumuna dair naçizane bir açıklama getirmenin mutluluğunu yaşıyorum.

Bu mutluluğu yaşamamı ve bu tezi bitirmemi sağlayan, her an benimle iletişim içerisinde olan değerli danışmanım sevgili Doç. Dr. Oytun Meçik'e ve tezime yardım etme nezaketini gösteren sevgili Dr. Fatih Yaşlı'ya teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca her daim bana ilham veren ve farklı pencerelerden bakabilmemi sağlayan sevgili dostlarım Aycan Gelekçi ve Alp Köse'ye de bu zorlu süreçte bana her zaman destek oldukları için teşekkür ediyorum.

Son olarak iktisada olan ilgimi perçinleyen ve diyalektik düşünceyle bambaşka bir düşünsel dünyanın kapısını aralamamı sağlayan Karl Marx'a ve diğer Marksistlere de minnet duyduğumu belirtmek isterim.

GİRİŞ

Sanayi devriminden sonra teknolojideki gelişimin hızlanmasının ve klasik iktisat teorisinin birçok ülke tarafından kabul görerek uygulanmasının kümülatif bir etkisi olarak ortaya çıkan küreselleşme, teknolojik gelişmelerin dış ticareti kolaylaştırmasının da etkisiyle günümüzde önemli bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Öyle ki uluslararası ticaretin hacmi, günümüzde ülke ekonomilerinin birbirlerine olan entegrasyonlarını gözler önüne sermekte ve bu entegrasyonun sonucunda yoğun bir dış ticaret ilişkisi içerisinde olan ülke ekonomileri arasındaki etkileşim, ekonomi literatüründe "bağımlılık" gibi güçlü bir kavramla tanımlanabilmektedir.

Klasik iktisadı çok güçlü bir şekilde eleştiren Marx ve Marx'ın düşünce yöntemini kullanarak bağımlılık teorisinin ortaya çıkmasında önemli rol oynayan Neo Marksistler de bu teoriyle, ana akım iktisadın büyüme ve kalkınma modellerine en sert eleştirileri getirmektedir. Dünya ekonomisinde uzun süredir hâkimiyetini koruyan ve birçok ülke tarafından uygulanan Klasik ve Neo klasik iktisat teorisindeki, özellikle serbest dış ticaret politikaları ve sermaye dolaşımındaki serbestliğin sonucunda, gelişmekte olan ülkelerin zamanla gelişmiş ülke olacağına ve uzun vadede dünya üzerindeki tüm ülkelerin refah seviyesinde bir artış yaşanacağına dair yapılan öngörülerin gerçekleşmemesi düşünüldüğünde de, kalkınma ve büyüme gibi konularda, bağımlılık teorisi gibi ana akım iktisadın dışında kalan iktisatçıların oluşturduğu teorilerin de incelenmesinin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkıyor.

Bu noktada tezde amaçlanan küreselleşme, bağımlılık, finans kapital gibi önemli kavramların Marksist bir perspektifle ele alınarak dünya ekonomisinin genel yapısına ve işleyişine dair birtakım tahlillerin yapılmasının yanı sıra bağımlılık teorisinin ve teoriye yapılan tüm yaklaşımların incelenmesi, tüm bunlar dâhilinde dünya ülkelerinin dolayısıyla insanlığın temel bir sorunu olan refah seviyesi konusunda ülke ekonomilerinin kalkınma ve büyüme gibi en temel sorunlarına farklı bir bakış açısıyla alternatif çözüm önerileri sunmak olacaktır.

Tezin birinci bölümünde çalışmanın düşünce yöntemi olan diyalektik materyalizme dair kavramsal ve kuramsal çerçeve açıklanmıştır. Tezin ikinci bölümünde de ekonomik bağımlılık teorisi ve bu teorinin çeşitli teorisyenleri ortaya konmuştur. Üçüncü bölümdeyse ilk iki bölümden oluşacak perspektif bağlamından Arjantin ve Türkiye için ekonomik bağımlılık incelenmiştir.

1.BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Marksist Diyalektik ve Materyalizm

Platon, Aristotales, Hegel, Kant gibi ünlü birçok filozofun kullandığı diyalektik terimi, bu filozofların hepsi tarafından da farklı tanımlanmışlardır. Ancak tezin konusu Marksist düşünce yöntemi perspektifinde bağımlılık teorisini ele almak olduğu için daha çok Hegel ve Platon'un diyalektik anlayışını geliştirip değiştiren ve materyalizmle harmanlayarak diyalektik materyalizm adını verdiği düşünce yöntemini geliştiren Marx ve Marksist diyalektik üzerinde durulmuştur.

Birçok düşünüre ve Marx'a göre, "her şey sürekli bir değişim halindedir" ve bu değişimler ve hareketler içerisinde çelişki barındırmak zorundadır. Marx bu çelişkilerin sürekli bir devinim içerisinde kendine özgü süreçleri olduğunu, bu devinimlerin dinamiklerinin ve devinim sonucunda ortaya çıkan çeşitli süreçlerin özgün niteliklerinin birtakım yöntemlerle açıklanabileceğini ortaya koymuştur (Engels, 2007). Basitçe bahsetmek gerekirse Marx çelişkilerinin devinimini ve bu devinimin yarattığı bütün özgül süreçleri kategorize ederek diyalektik düşüncenin kategorileri olarak tanımlamıştır. Diyalektik ise kısaca Marx'ın çelişkilerin birbirleriyle olan devinimini açıklamak, bu devinimi belirli bir mantığa ve yönteme oturtmak için kullandığı bir kavramdır. Elbette bu noktada diyalektik yöntemi Marx'ın geliştirmediğini vurgulamakta fayda vardır. Marx'ın diyalektiğinin iç dinamikleri Hegel'in diyalektiğiyle oldukça benzeşmektedir. Bu benzerliğe Marx'ın bu konuda söylediği: "*Ben Hegel'in diyalektiğini ters çevirdim. Baş aşağı duruyordu, ayakları üzerinde dursun dedim*" sözü örnek verilebilir (Bhaskar, 2015).

Marx'ın bu sözde "ters çevirmek" olarak ifade ettiği şey diyalektiğin önemli bir yasasını tersine çevirmektir. Burada ifade edilmek istenen Marx'ın, Hegel'in idealizmini materyalist yaklaşımla ters çevirmesidir. Marx bu ters çevirme kavramını şu sözleriyle açıklığa kavuşturmaktadır: "*Benim diyalektik yöntemim, Hegelci yöntemden yalnızca farklı değil, onun tam karşıtıdır da. Hegel'e göre, "İdea" adı altında bağımsız bir özneye de dönüştürdüğü insan beyninin yaşam süreci, yani düşünme süreci, gerçek dünyanın yaratıcı gücüdür ve gerçek dünya sadece "İdeanın" dış, görüngüsel biçimidir. Bende ise tam tersine, idea, insan zihninde yansıtılmış ve*

düşünce biçimlerine tercüme edilmiş maddi dünyadan başka bir şey değildir" (Şeptulin, 2013).

Bilindiği üzere idealizmin önemli isimlerinden biri olarak görülen Hegel ilk önce ideanın oluştuğu ve dünyada varlığını sürdüren tüm maddelerin, çevresel koşulların ve genel anlamıyla insan ve toplum hayatının bu ideanın bir yansıması olarak düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Jameson, 1974). Marx'ın materyalizmindeyse bu nedensellik tam tersinden kurulmuş ve insan zihnindeki ideanın, insanın içinde bulunduğu nesnel koşullar içerisinde, insanın çevresindeki somut varlıklarla kurduğu öznel ilişkinin dinamiklerine göre şekillendiği ifade edilmiştir. Elbette Marx ve Hegel'den sonra antropoloji, sosyoloji, nöroloji, psikoloji alanlarında gerçekleştirilen araştırmaların sonucunda günümüzde insanın zihnine ve davranışlarına yönelik somut bulgular elde edilmiştir.

Bu araştırmalar sonucunda insanın birtakım duygu, düşünce ve davranışlarının, insanın evrimi boyunca hayatta kalmasını sağlayacak evrimsel mekanizmaların sonucunda (cinsel seçilim, hayatta kalma içgüdüsü, neslini devam ettirme içgüdüsü vb.) ortaya çıktığı belirlenmiştir. İnsanın evrimindeki bu mekanizmaların oldukça uzun yıllar boyunca varlığını devam ettirmesiyse bu içgüdülerin genetik yollarla aktarılmasını ve günümüzde de insanın bazı düşüncelerinin ve davranış şekillerinin bu içgüdüler çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir (Harari, 2017).

Örneğin insanın neslini devam ettirmek için çocuk sahibi olmayı düşünmesi, istemesi, hayatını devam ettirebilmek için barınma, beslenme vb. ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik düşünceler eşliğinde hareket etmesi, insanın içgüdüleri eşliğinde şekillenen düşünce ve davranışlarını açıklamaya yönelik basit birer örnek olarak gösterilebilir. Yine de bu içgüdüsel mekanizmalar insan zihnindeki ideaların ve insan davranışlarının bir kısmını açıklasa da insanın bahsedilen bu içgüdülerle doğrudan bağlantısı olmayan konulardaki ideasının nasıl oluştuğu konusunda fikir vermemektedir. Marx bu noktada, insanın zihnindeki tüm ideaların, insanın çevresiyle kurduğu tüm ilişkilerin ve bu ilişkilerin birbirleriyle olan etkileşiminin bir sonucu olduğunu belirtmiştir (Jordan, 1967). Elbette bu noktada, insan ideasının oluşmasında Marx'ın, çevresel faktörlere ve somut nesnel koşullara önemli bir rol atfettiği görülmektedir. Bu durum göz önüne alınarak insanın içgüdüleri çerçevesinde şekillenmeyen davranışlarına dair bilim insanlarının elde ettiği somut bulguları

değerlendirmek şüphesiz ki, Marksist materyalizmin günümüzde ne kadar etkin bir yaklaşım olarak ele alınabileceğine dair de fikir verecektir.

Hegel'in ve diğer idealistlerin idealizmin yapısı gereği ortaya çıkarttıkları "kaderci" düşünce yapısı geleneğinin, bilim insanları arasında da biyolojik determinizmle devam ettirildiği görülmektedir. Örneğin Herstein, Jensen, Shock, Lorenz, Andrey, Morris gibi birçok bilim insanı, insanın düşünce ve davranışlarını yalnızca genetik yollarla ve evrimsel mekanizmalarla açıklama girişiminde bulunmaktadır. Örneğin bahsedilen bu bilim insanlarından Morris "Rights Sociological Perspectives" adlı kitabında kadın erkek eşitsizliğini, ilkel yaşamdan beri genlerimize işlemiş bir davranış şekli olarak açıklarken, Richard Dawkins ise "Gen Bencildir" adlı kitabında insanın yalnızca kan bağı olan insanlara karşı dayanışma ve fedakârlık davranışları içerisinde bulunabileceğini belirtmektedir (Dawkins, 2014). Edward Wilson ise "İnsan doğası" adlı kitabında belki de determinizmin son noktasına doğru hızlı bir şekilde ulaşarak bütün insan davranışlarının genetik yolla aktarıldığını vurgulamaktadır (Wilson, 2017). Bu durumun yanı sıra bilim dünyasında, insan davranışları üzerinde yapılan birçok araştırmada çevresel faktörlerin ve somut nesnel koşulların da insan davranışlarında oldukça önemli bir etkiye sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Örneğin 2013 yılında Science dergisinde yer alan bir araştırmada, 100 bin ABD vatandaşı üzerinde "eğitim hayatına devam etme ve üniversite okuma" davranışında genetik faktörlerin etkisi araştırıldı (Rietveld, 2013,). Çalışmanın sonucunda genetik faktörler, elde edilen bulguların yalnızca yüzde 2'sini açıklayabildi. Bir diğer araştırmada ise genleri büyük oranda benzeşen 10 bin İsveçli tek yumurta ikizinin risk alma, sabır, adalet, siyasi eğilimler, feminizm ve eşitlikçilik, suç ve göç gibi konulardaki düşünce ve davranışlarının genetik faktörlerle olan ilişkisi incelendi (Benjamin, 2012). Çalışmanın sonucunda söz konusu davranışlar ve genler arasında anlamlı bir bağlantı ya da benzerlik bulunamadı.

2009 yılında Utah üniversitesinde insan davranışları hakkında gerçekleşen bir konferansta ise insanın saldırganlık, bencillik, dayanışma vb. davranışlarında genetik ve çevresel faktörlerin etkisi tartışılmıştır. Konferans boyunca elde edilen somut bulgular üzerinden yürütülen tartışmada antropologlar; insanın evrim sürecinde oldukça uzun yıllar boyunca hem saldırganlık bencillik ve dayanışma davranışlarını sergilediklerini dolayısıyla genlerimizde bu davranışlara karşı her zaman bir eğilim

taşıdığımızı vurgulamışlardır. Antropologlar, bu davranışlardan hangisini sergileyeceğimiz konusunda belirleyici unsurun çevresel faktörler olduğunu belirtmiştir. David Carrier bu konuda: "*Ruanda'da ve eski Yugoslavya'da 1990'lardaki çatışmalar şimdi bize uzak anılar gibi görünüyor olabilir, ancak bu türden bir şiddetle barış arasındaki fark, sandığımızdan çok daha ince bir çizgidir. Şahsi fikrime göre bir bütün olarak Batı toplumları, şiddetin gelecekte yaratacağı problemin büyüklüğü hakkında toplu bir inkâr içinde. Biz barışı seviyoruz, geçmişteki şiddetin, işgallerin artık olmayacağına inanıyoruz. Ancak yakın tarihimiz ve günümüzdeki olaylar, insanların kolaylıkla kişiler ve kitleler arası şiddete yönelebileceğini gösteriyor. Hayati önem taşıyan doğal kaynakların az bulunduğu bölgelerde bu durum daha da önemli bir hâl alıyor. Bilim insanları iklim değişikliğinin ve enerji yetersizliğinin bir sonucu olarak gıda ve temiz su gibi temel kaynakların giderek azalacağına inanıyor. Bu durumda şiddete yol açabilecek çevresel ve sosyal etkenleri kontrol etmek giderek daha zor olabilir*" açıklamasında bulunmuştur (Whipps, 2009). Elbette aynı konuda çalışan bilim insanlarının, insan davranışlarını açıklamak üzere yaptığı araştırmalarda birbirlerine tamamen zıt bulgular elde etmesi son derece düşündürücüdür. Bu durum bilim ve politika arasındaki ilişkinin niteliğiyle açıklanabilir ancak bu konu, çalışmanın kapsamının dışında kalmaktadır.

Süregelen süreçte insanın birtakım temel içgüdüleri çerçevesinde şekillenen davranışları ve düşüncesinin yanı sıra çevresel faktörlerin insan düşünce ve davranışına olan etkisi de yadsınamaz bir şekilde kabul edilmiştir (Cornforth, 1949). Dolayısıyla bu durum, insan faktörünün önemli bir anlam taşıdığı sosyal bilimlerde, bireyi, toplumu ve bireylerin ve toplumların meydana getirdiği tüm olguları anlamlandırabilmek için materyalist felsefeye ve materyalist yöntemlere gereksinim duyulacağını göstermektedir. Öyle ki tamamen materyalist araştırma yöntemleri sonucunda ortaya çıkmış, insan doğasına ve davranışlarına yönelik çoğu şeyi açıklığa kavuşturan evrim teorisi, insana dair yapılacak tüm bilimsel araştırmalara ışık tutmasının yanı sıra birçok tıbbi ilacın ve tedavi yönteminin ortaya çıkmasını sağlayarak insanlığın en büyük kazanımlarından biri olmaya devam etmektedir (Bakırcı, 2017).

1.1.1.Madde Bilinçten Bağımsızdır

İdealist ve materyalist felsefe arasında, ideanın ve maddenin oluşumuna dair keskin bir farkın olması her iki felsefenin de evrendeki tüm süreçleri, varlığı, insanı ve insana dair belki de her şeyi tamamen birbirinden farklı değerlendirmesi ve anlamlandırmasına sebep olmaktadır. Materyalist felsefe maddeyi, insanın duyularıyla algılayabildiği, ancak var olmak için insana ihtiyaç duymayan, insandan bağımsız olarak var olmuş ve var olabilen bir felsefi kategori olarak görmektedir (Woods, 2011) (Bu düşünce, süregelen bilimsel araştırmalar sonucunda insanın ve dünyanın oluşum sürecine dair elde dilen bulgular tarafından da doğrulanmış ve evrensel bir gerçek haline gelmiştir). Dolayısıyla materyalist felsefede insana dair yapılan tüm çıkarımların temelinde bu düşünce bulunmaktadır. Örneğin Marksist materyalizmde madde uzay ve zamanın bilinçten bağımsız var olduğu kabul edilmektedir. Ancak Kant'ın öznel idealizminde uzay da zaman da insan ruhunun ve düşüncesinin bir ürünüdür. Dolayısıyla insandan bağımsız var olamazlar (Kant, 2013).

1.1.2.Madde Sürekli Bir Devinim Halindedir

Marksist materyalizmin bir diğer önemli ilkesi de; maddenin sürekli bir devinim içerisinde olduğudur. Materyalizmin önemli temsilcilerinden Friedrich Engels bu durumu şu sözleriyle ifade etmektedir: "*Hareket maddenin varoluş biçimidir. Hareketsiz madde, maddesiz hareket kadar akıl almaz bir şeydir*" (Anti-Dühring, 2013). Bilindiği üzere gerek dünyanın gerekse de insanlığın oluşumu oldukça uzun bir süreçte gerçekleşmiştir. Bu süreç incelendiğindeyse dünyanın ve insanlığın oluşumunu basit bir biçimde çeşitli maddesel etkileşim ve devinimlerin bir sonucu olarak tanımlamak mümkün olmaktadır.

Örneğin yapılan bilimsel araştırmalar insanlığın "canlı" olarak tanımladığı ilk hücreler olan koeservat hücrelerin yine insanlığın cansız olarak tarif ettiği bazı maddelerin birbiriyle olan etkileşimi sonucunda meydana geldiğini ortaya çıkarmıştır. Daha sonra yapılan bilimsel araştırmaların sonucunda ortaya çıkan "abiyogenez kuramı" da canlılığın cansız varlıklardan evrimleşerek ortaya çıktığını ispatlamaktadır (Bakırcı, 2013). Dolayısıyla Marksist materyalizmin maddelerin sürekli bir etkileşim ve devinim halinde olduğu ilkesi yalnızca Marksist materyalist felsefeye içkin bir unsur olmaktan çıkarak nesnel bilimsel bir gerçek haline gelmiştir. Marksistler

devinimsiz bir madde olamayacağını belirterek, devinimi maddenin bir özniteliği olarak kabul etseler de dinginliğin olabileceğini söylemektedirler.

Ancak Marksistlere göre dinginlik devinimin karşıt anlamlısı değildir (Özçınar, 2013). Dolayısıyla da devinimin olmadığını ifade etmemektedir. Marksistler dinginlik kavramıyla "dengedeki devinimi" ifade etmektedir. Bu kavram belirli periyotlarla belirli devinimlerin sürekli olarak tekrar etmesi olarak tanımlanabilir (Güneş sistemi vb.).

1.1.3. Madde Bilinçten Önce Gelir

Maddenin bilinçten önce geldiği, daha önce de belirtildiği gibi, Marksist materyalizme içkin bir ilke olmaktan çıkıp nesnel bilimsel bir gerçek haline gelmiştir. Ancak Marksist materyalizmin bu ilkesini çeşitli örnekler ve durumlar üzerinden somutlamak Marksist materyalizmin anlaşılabilmesi adına önem ifade etmektedir. Bu duruma örnek olarak insan zihni ve düşünceleri gösterilebilir. Marksist Materyalizme göre beyin de bir maddedir ve bilincin oluşması beyinden bağımsız düşünülemez. Dolayısıyla Marksist Materyalizme göre beyin bilinçten önce gelir. Bilindiği üzere insanın evrim sürecinde zekâ geninde gerçekleşen bir mutasyon insanın diğer canlılara göre daha gelişkin olan beyninin evrimleşmesinde önemli rol oynamıştır (Harari, 2017). Bu da insanın diğer canlılardan farklı olarak kendi varlığını ve dünyadaki diğer canlılar ve maddeleri kendinden ayrı olarak algılamasını sağlayarak uzun vadede bilincin oluşmasını sağlamıştır.

Marksist Materyalizm, "Madde bilinçten önce gelir" ilkesinin kolay anlaşılabilmesi adına verilen bu örnekle sınırlı değildir ve Marksist Materyalist felsefeyle insana, topluma ve toplumların meydana getirdiği tüm olgulara yönelik daha gelişkin çıkarımlar yapabilmek de mümkündür. Buna örnek olarak Marx'ın ortaya koyduğu "altyapı- üstyapı" ilişkisi gösterilebilir (Wetter, 1964). Marx üretim ilişkilerini ve ekonomik sistemi altyapı, insanlığın düşünsel dünyasıyla ortaya koyduğu (sanat, edebiyat, siyaset, insan ilişkileri vb.) tüm manevi olguları da üstyapı olarak tanımlamaktadır. Marx'a göre üst yapıyı her zaman altyapı belirlemektedir. Dolayısıyla Marx ve Marx'ın materyalizmi, insan davranışlarına ve düşüncelerine, insanın manevi dünyasına dair birçok şeyin açıklamasını altyapı olarak tanımladığı yapıyı temel olarak açıklamaktadır (Stalin, 2007).

1.1.4. Dünyada Olan Her Şey Açıklanabilir ve Dünya Tamamen Tanınabilir

Marksist materyalizm özellikle dönemin "bilinemezciliği" olarak tanımlanan agnostisizmi ve bu akımın temsilcileriyle hararetli tartışmalar içerisinde olmuştur. Marksistler o dönemlerde agnostisizmin temsilcilerini, idealizm materyalizm savaşımına yeni bir yaklaşım getirmediklerini ve agnostisizmin idealizmin biçim değiştirmiş hali olduğunu ve idealizm içinde kaybolduğunu belirtmişlerdir (White, 1996). 18. ve 19. yüzyılda tartışmalara konu olan bu agnostisizmin temsilcileri arasında David Hume, Emmanuel Kant ve Auguste Comte gibi ünlü düşünürler bulunmaktadır. Agnostisizm genel anlamıyla, felsefenin en büyük sorunlarından olan varoluş sorununa dolayısıyla da insanın dünyadaki şeylerin varoluşuna dair yeteri beceriye ve yetkinliğe sahip olmadığından dolayısıyla felsefenin kendiliğinden bir "bilinemezcilikle" karşı karşıya kaldığını ifade eder (Lenin, 2009). Bu felsefe, şeylerin ilk oluşum sürecinin bilinemeyeceğinden maddelerin ruha ya da bilince bağımlı ya da bağımsız olmasıyla ilgili herhangi bir yargıya varılamayacağını savunmaktadır. Örneğin Kant, Platon'un düşünsel bilgi nesnesi olarak tanımladığı "Noumenon"'un asla bilinemeyeceğini çünkü "kendinde şey" olduğunu söyler (Politzer, 2009).

Kant'a göre "kendinde şey" ise aslında var olan gerçekte var olan şey olarak tanımlanır. Ancak biz "kendinde şeyleri" bilincimizin, uzayın ve zamanın öznel kalıpları içerisinde algıladığımız için algıladığımız "kendinde şeyler" gerçeğin algılanması değildir. Dolayısıyla "kendinde şeyleri" asla algılayamayız ve bilemeyiz. Kant'a göre, kendinde şeyleri bilmek ve algılamak mümkün değildir, yalnızca kendinde şeylere inanmak mümkündür. Örneğin David Hume maddenin bilinçten bağımsız var olabileceğini kabul etmekle birlikte Kant'ın "kendinde şey" fikrini sahiplenerek, bilincin ve insan algısının gerçeği algılayamayacağı iddiasını "masa" örneğini vererek somutlaştırmak istemiştir (Zizek ve Sbriglia, 2020).

Hume insanın masadan uzaklaştıkça masayı daha küçük algıladığını yakınlaştıkçaysa daha büyük bir masa olarak algıladığını belirterek, oysa bizden bağımsız olan gerçek masanın boyutunun değişmediğini, dolayısıyla da bizim algımızın duyularımızın algılayabildiği birtakım imgelemlerle sınırlı olduğunu dolayısıyla da "kendinde şeyi- kendinde masayı" bilemeyeceğimizi savunmaktadır (Lenin, 2009: 25-26). Buradan da anlaşılmaktadır ki, Hume gerçeklik algısının iki farklı eşikte oluşabileceğini söylemektedir. Dolayısıyla Hume'a göre bu eşikler, insanın öznel düşünsel yapısının ve yetisinin algıladığı masa ve gerçekte olan masa-

kendinde masa olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dolayısıyla bu önermelerden yola çıkarak mantık yürütüldüğünde Hume'un insanların yalnızca "kendinde şeylerin" zihindeki görüngüsü, imgelemi dışında hiçbir şey bilememesi sonucuna ulaşılmaktadır. Elbette Hume ve Kant gibi agnostikler bu düşünceye sahip oldukları için aynı zamanda insanların kendini materyalizm ve idealizm içerisinde konumlandıramayacaklarını da belirtmektedir (Hume, 2016). Buna karşın dünyanın bilinebilirliğini ve insan zihnindeki düşüncelerin, insanın bulunduğu somut nesnel şartlar içerisinde insanın doğayla ve çevresiyle kurduğu tüm ilişkilerin sonucunda şekillendiğini ifade eden Marksistler insan zihninin maddeleri; zihnin ve algının kendi öznel yapısı sonucunda farklılaştırarak algıladığını ve imgelediğini kabul etmekle beraber bu farklılığın gerçeklikten bağımsız bir şekilde oluştuğunu kabul etmemektedirler (Cornforth, 1949).

Marksistlerin Kant ya da Hume gibi insanın "kendinde şeyleri" algılayacak beceri ve yetiye sahip olmadığını kabul etmemesinin sebebi, Marksistlerin bilincin maddeye göre ikincil olması, bilincin de maddesel bir etkileşim sonucunda meydana geldiği, dolayısıyla bilincin maddeden bağımsız ele alınamayacağı ve maddeden bağımsız var olamayacağı düşünceleriyle açıklanabilmektedir (Jameson, 1974). Marksistler bilinç ve insan algısı hakkında bilincin maddesel oluşumları algılayarak bu oluşum hakkında kendi öznel "görüngülerine" sahip olabileceğini söylerler. Ancak bunun gerçeklerden bağımsız olamayacağını bilinç, görüngü, yansıtma ve yansıtılanın arasındaki ilişkilerin bütünüyle açıklamaktadırlar. Marksistlere göre, insan beyni tıpkı diğer maddelerin oluşum sürecindeki gibi maddelerin birbiriyle olan etkileşimleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Ancak bilinç, "maddenin evrensel bir özelliği değildir; sadece varoluşunun yüksek derecede doğallaşmış bazı biçimlerine özgüdür ve sadece maddenin gelişiminin belirli bir evresinde kendini gösterir. Bununla birlikte bilinç, maddenin rastgele bir dışavurumu değil, ilerlemeli gelişiminin bir sonucu, sonsuza kadar ona özgü kalan bir yetinin; yani yansıtmanın yüksek bir biçimidir" (Şeptulin, 2013: 84).

Marksistler için görüngüyse, insan zihninin ve bilincinin herhangi bir maddesel oluşumu algılayarak onunla olan etkileşiminin sonucunda, bilincin ve algının birtakım öznel dinamikleriyle maddesel oluşumun zihinde imgelenmesidir. Bu imgelenme her insanda farklı olabilmektedir. Ancak bu imgelem maddesel oluşumun niceliği, niteliği ya da kendine içkin diğer birtakım özgüllükleri çerçevesinde oluşmak zorundadır

(Jordan, 1967). Bu yüzden Marksistlere göre, insan zihnindeki imgelemler birbirinden farklı olabilse de maddenin gerçek varoluşunun özgül biçimlerine bağlı olmak zorundadır ve bunun tersi mümkün değildir. Marksistler insanın maddesel oluşumları algılama sürecinde algılanan maddesel oluşumu "yansıtılan" bunu algılayarak zihinde imgeleyen insan bilinciniyse "yansıtan" olarak tanımlamışlardır. Marksistlere göre, zihinde oluşan görüngü ve imgelem ne yalnızca yansıtanın ne de yalnızca yansıtılanın kendine içkin yapısıyla açıklanabilmektedir. İnsan zihnindeki görüngüler hem yansıtılanın hem de yansıtanın yapısının belirli birtakım özelliklerini barındırmaktadırlar (Ollman, 2011). Dolayısıyla insan zihninde oluşan görüngülerin ve bu görüngülerin öznelliklerinin maddeden bağımsız olamayacağını düşünen Marksistler, insan zihnindeki görüngülerin agnostiklerin iddia ettiği gibi gerçeklikten tamamen bağımsız, gerçeği, "kendinde şeyi" algılayabilecek yetiye ve beceriye sahip olmayan imgelemler olduğunu kabul etmeyerek, çeşitli maddesel oluşumlar sonucunda şekillenen dünyanın da insan zihni tarafından bilinebilir ve algılanabilir olduğu sonucuna varırlar.

Marksizmin bilinç ve madde arasında kurduğu tüm bu düşünsel bağ ele alındığında kendilerinden daha önceki düşünürlerden oldukça farklı ve radikal bir yaklaşım sergilediklerini söylemek mümkün olacaktır. Çünkü bilinç ilk defa gerçekliğin yansıması biçiminde ele alınmıştır. Her ne kadar o dönemlerde idealistlerin de bu bağlantıyı kurduklarına dair iddialar olsa da idealist felsefede madde bilince göre ikincil olduğu için bilinç ve gerçekliğin arasındaki ilişki; gerçeklik bilincin bir yansımasıdır şeklinde oluşmak zorundadır. Bu durum da idealistlerin bilinç ve gerçeklik arasındaki nedensellik ilişkisinin Marksistlerin kurduğu nedensellik ilişkisinin tam zıttı olduğunu dolayısıyla da iki felsefe arasında ciddi bir yaklaşım farkı olduğunu gösterir. Marksistler bilinç ve gerçeklik arasında kurdukları ilişkinin diğer yönleriyle de idealistlerden tamamen ayrılmışlardır. İdealistler gerçekliği; bilincin değişmeyen, durağan ve edilgen bir yansıması biçiminde ele alırken Marksistler tam tersine nesnel gerçekliğin bilince yansımasının yaratıcı ve etkin bir şekilde gerçekliğin pratik dönüşümü esnasında ve bu temelde olacağını savunur (Kuhn, 2017).

1.1.5. Üstyapı Altyapıya Bağımlıdır

Altyapı üstyapı ilişkisi önceki bölümlerde anlatılan madde-bilinç ilişkisi üzerinde yer verilen bütün Marksist argümanların birlikte değerlendirilmesi sonucunda doğal olarak ortaya çıkabilecek bir ilişkidir. Çünkü Marksistler bilinci,

insanın yansıtma yetisinin yüksek bir biçimi olarak tanımlamışlardır. Dolayısıyla insanın düşünceleri eşliğinde şekillendirdiği manevi dünyasına dair her şey (üstyapı; sanat, edebiyat, politika vb.), daha önce açıklanan ve insan zihnindeki düşüncelerin, görüngülerin ve imgelemlerin oluşumunu açıklayan; madde, bilinç, görüngü, yansıtan, yansıtılan kavramları arasındaki ilişkiden dolayı altyapının (ekonomik sistem, üretim ilişkileri, insanlığın içinde bulunduğu somut nesnel, maddesel koşullar) bir yansıması olmak zorundadır. Ancak unutmamak gerekir ki, Marksistler bilincin kendi öznelliği olduğunu ve bireyin bilincinin bu öznellik çerçevesinde diğer bireylerden farklılaşabileceğini de kabul ederler (Woods, 2011). Dolayısıyla Marksistler için altyapı-üstyapı ilişkisi tüm insanlar üzerine yapılan katı bir varsayım ya da argüman olarak değerlendirilmemelidir.

Marksistler bu bağımlılık ilişkisine dikkat çekerek, tek tek bireylerin değil, toplumun ezici bir çoğunluğunun yani yaygın olan, egemen olan "genel" olarak tarif edebileceğimiz manevi unsurların, altyapı olarak tanımlanan somut nesnel koşullarla açıklanabileceğini belirtmektedirler. Marksistler insanın bilincinin öznelliğini insanların dünyayla ve maddesel şeylerle kurduğu ilişkilerin farklılaşabilmesiyle, insanların bulunduğu somut nesnel koşulların farklılaşabilmesiyle açıklarlar ve insanların aynı şeyler için zihninde oluşan imgelemlerin, görüngülerin dolayısıyla da onları algılayış şekillerinin, kavrayış biçimlerinin birbirinden farklı olabileceğini bu yüzden de insanların birbirinden farklı düşünebileceğini belirtirler.

Marksist Materyalizm insan bilincini tanımlarken bilincin ve bilginin farklılığına dikkat çeker. Çünkü Marksist Materyalizme göre bilinç bilgiyi olduğu gibi kodlayan, çarpıtmadan ya da değiştirmeden bir görüngü, imgelem haline getiren bir mekanizma değildir. Aksine bilinç, bireyin daha önce çevresiyle kurduğu bütün ilişkilerin dinamikleri ve birbiriyle etkileşimi çerçevesinde şekillenen dolayısıyla öznelleşebilen ve farklılaşan ancak gerçeğe doğal bir yolla farklı biçimleriyle de olsa bağlı kalmak zorunda olan bir mekanizmadır (White, 1996). Marksist Materyalizm bu farklılaşmayı aynı zamanda bilincin sevinç, mutluluk, heyecan, istenç vb. birtakım duygu durumları eşliğinde faaliyet gösteren bir mekanizma olmasıyla açıklarlar. Dolayısıyla bilgi ve bilincin arasındaki farklılığın önemine dikkat çekerler. Böylece insanların aynı bilgiler üzerinden farklı çıkarımlara, varsayımlara ya da düşüncelere varmasını bilincin öznel bir yapı olmasıyla açıklamaktadırlar. Örneğin son zamanlarda oldukça popüler ve medyatik olan, insanların aynı bilgi ve veri üzerinden kendi öznel

bilinçleriyle birbirinden farklı algıladığı farklı değerlendirdiği ve farklı çıkarımlarda olduğu ABD başkanı Donald Trump'ın çeşitli medya araçları üzerinden kamuoyuna aktarılan açıklamaları örnek verilebilir. Bilindiği gibi, Donald Trump günümüzde birçok insan tarafından saldırgan, tutarsız ve radikal bir siyasi lider olarak görülmektedir. Örneğin Donald Trump'ın Twitter üzerinden "*Türkiye'den çelik ve alüminyumda gümrük vergisinin iki katına çıkarılmasına onay verdim*" ve "*Eğer Türkiye Kürtleri vurursa, Türkiye'yi ekonomik yönden mahvederiz. 20 millik (32 km) güvenli bölge kuracağız. Aynı zamanda Kürtlerin Türkiye'yi provoke etmesini istemiyorum*" (Sputnik, 2019) gibi açıklamaları tüm bu saldırgan davranışlara örnek gösterilebilir. Örneğin söz konusu açıklamaları okuyan ve bu konuya idealist düşünce yapısıyla yaklaşan birçok insan; Trump'ın dengesiz olduğunu, saldırgan olduğunu, çılgınca hareket ettiğini ve Trump yüzünden uluslararası krizlerin oluştuğunu, dünya siyasetindeki gerilimin tırmandığını ifade etmektedirler. Yani Trump'ın bu açıklamalarının ve tutumunun sebebini yalnızca Trump'ın saldırganlık, agresiflik, dengesizlik gibi karakteristik özelliklere sahip olmasıyla açıklamaktadırlar.

Marksist Materyalizme göre bu değerlendirme oldukça sığ ve idealist bir değerlendirmedir. Çünkü ABD'nin içinde bulunduğu somut nesnel koşullar göz önünde bulundurulmamıştır ve bu değerlendirmede ABD'nin dış politikasının yalnızca Trump'ın kişisel kanaatleri üzerinden şekillendirildiği düşünülmektedir. Marksist Materyalizme göre her iki kanaat de son derece yanlıştır. Çünkü Marksist Materyalizm, öncelikle Trump'ın bu gibi açıklamalarının Trump'ın karakteristik özellikleriyle açıklanamayacağını, ABD dış politikasının yalnızca Trump'ın şahsi fikirleriyle şekillenemeyeceğini belirtir ve ABD'nin bu agresif politikalarının somut nesnel şartların göz önüne alınarak açıklanabileceğini savunur. Marksist Materyalizm bu durumun sebeplerinden birisi olarak, ABD'nin dünyanın en büyük ekonomisine dolayısıyla da dünyanın en büyük emperyalist gücüne sahip olma unvanının giderek tehlikeye girmesiyle açıklıyor. Bilindiği üzere, özellikle Çin ve Hindistan gibi ülkeler ekonomik rekabette ABD ile olan farkı sürekli kapatıyor ve birçok ekonomist böyle devam ettiği takdirde ABD'nin yakın tarihte dünyanın lider ekonomisi olma unvanını kaybedeceğini belirtiyor. Dolayısıyla Marksist Materyalizme göre ABD de her ülke gibi ulusal çıkarları gereği emperyalist gücünü, dünya ekonomisindeki, siyasetindeki etkisini kaybetmek istemediği için mevcut gidişatı değiştirecek ve ABD ekonomisine yeni kaynaklar yaratacak ya da Çin ve Hindistan gibi ülkelerin ekonomik büyümesini

yavaşlatacak hamleler yapma ihtiyacı hissetmektedir. ABD'nin ulusal çıkarları doğrultusunda siyaset yapan ABD parlamentosundaki senatörlerin ve temsilcilerin de farkında olduğu bu durum sonucunda ABD parlamentosundan dış politikaya dair saldırgan ve radikal kararlar çıkıyor. Görüldüğü gibi, bu örnekte bilgi ve bilinç arasındaki fark da idealist ve materyalist yaklaşım arasındaki farklılıklar da oldukça açık bir şekilde gözlemlenebiliyor. Marksist Materyalizme göre üstyapının altyapıya bağımlılığı da aynı örnek üzerinden incelenebilmektedir. Örneğin ABD'nin emperyalist gücünü kaybettiği için dış politikada gösterdiği saldırgan tutum veya başka ülkelerin benzer tutumları, Marksist Materyalizmin üstyapı olarak tanımladığı insanlığın manevi dünyasına ait bir unsurdur. Dolayısıyla Marksistler bu durumun altyapının bir sonucu olduğunu altyapıya bağımlı olarak geliştiğini ileri sürmektedir. Marksist Materyalizme göre bu noktadaki altyapı üstyapı bağlantısı elbette belirli bir tarihsellikteki somut nesnel koşulları inceleyerek kurulabilmektedir. Marksistler bu gibi saldırgan dış politikaları, çoğu dünya ekonomisinin serbest piyasa ekonomisine sahip olmasıyla, paranın ve emtiaların ve hatta hizmetlerin serbest dolaşımının kümülatif bir etkisi olarak ortaya çıkan küreselleşme süreciyle ilişkilendirerek açıklamaktadır (Wetter, 1964).

Marksistlere göre kapitalist ekonomik sistem ve beraberinde uygulanan serbest para ve dış ticaret politikası; ülke ekonomilerinin ticaret yoluyla birbirine entegre olmasıyla, tüm dünya pazarının ülkelerin potansiyel yatırım alanı haline gelmesiyle sonuçlanmıştır (Lenin, 2013). Somut nesnel şartların böyle şekillenmesi özellikle sanayi devriminin önde gelen ülkelerini ulusal çıkarları gereği; dünya pazarında daha çok söz sahibi olma, dünya pazarından en çok pay alma gibi amaçlar uğruna ekonomik bir yarışa sürüklemiştir. Bu yarışa önde başlayan ve diğerlerine göre sanayi devriminde ve gelişmişlikte oldukça önde olan İngiltere, ABD, Almanya, Fransa gibi ülkelerinin burjuvazileri kısa sürede diğer ülkelere yatırım yapabilecek kadar sermaye ve sınai altyapı birikimine sahip olarak özellikle yatırım yapmanın daha kolay ve sektörel rekabetin gelişmiş ülkelere göre çok daha az olduğu gelişmemiş ve az gelişmiş ülke ekonomilerine yaptıkları doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarıyla bu ülkelerin ekonomisinde ciddi etkiler oluşturabilecek düzeyde bir güç sahibi olmayı başarmışlardır.

Günümüz dünyasında bu gibi bir ekonomik gücün doğal olarak siyasi bir karşılığı da bulunmaktadır. Bu ekonomik-siyasi güç ve ülkeler arasında oluşan bu

bağımlılık ilişkisi de günümüzde emperyalist güç olarak tanımlanmaktadır. Aynı dünya pazarında ekonomik ve siyasi olarak lider olmak isteyen ülkelerin ulusal çıkarları doğal olarak birbirleriyle çatışmaktadır ve ABD'nin emperyalist gücünü kaybetme ihtimali ve dünya üzerindeki lider ekonomi unvanının tehdit altında olması da bu durumu değiştirmek için saldırgan hamleler yapmasını gerektirmektedir. Bu örnekte de görüldüğü gibi, Marksistlerin somut nesnel koşullara işaret ederek altyapı olarak tariflediği kapitalizm; serbest dış ticaret-para politikası ve üstyapı olarak tanımlanan (sanat, siyaset, edebiyat, politika) siyaset kurumu arasındaki ilişki; ABD dış politikasında son zamanlarda ortaya çıkan bu agresif tutumda son derece net bir biçimde gözlenebilmektedir. Dolayısıyla Marksistler ABD'nin veya diğer emperyalist ülkelerin dünya siyasetinde yarattıkları bu gerilimi altyapının kaçınılmaz bir sonucu olarak görmektedirler.

1.2. Diyalektik ve Marksist Diyalektik

Diyalektik daha önceki birçok düşünür tarafından farklı anlamlar yüklenen bir kavramdır. Bu bölümde diyalektik kavramına düşünürler tarafından yüklenen ve atfedilen anlamlardan kısaca bahsedilecek olsa da konu gereği daha çok Marksist diyalektiğin kategorileri ve yasaları üzerinde durulacaktır. Diyalektik kelime kökenlerine bakıldığında "diyalog" ve "etik" kavramlarının bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış bir kavramdır. Antik çağda ortaya çıktığı bilinen bu terim ortaya çıktığı dönemde Yunancası "dialegein" olan ve "tartışma" anlamına gelen bir sözcüktür. Literatürdeki birçok kaynakta kavramı ilk kullananın antik Yunan filozofu "Elealı Zenon" olduğu ifade edilmektedir (Şeptulin, 2014).

Ancak Zenon'un diyalektiği diğer antik Yunan filozoflarından oldukça farklıdır. Zenon'a göre diyalektik; Hegel gibi modern çağ düşünürlerinin diyalektiğe atfettiği "hareketin sürekliliği" yerine "hareketin olanaksızlığı" anlamına gelmektedir. Zenon da, Kant gibi evrende olan biteni insanın öznel algısıyla gerçek bir biçimde algılayamayacağını, dolayısıyla algıladıklarımızın yanıltıcı olduğunu ifade etmiştir (Küçükkalay, 2015). Zenon hareketin olanaksızlığı ilkesince varlıkları olduğu gibi algılayamasak da gerçek varlıkların hareketsiz olduğunu öne sürmüştür. Ancak Zenon'dan sonra gelen Kant'a kadar Zenon'a yakın bir diyalektik kavrayışla karşılaşılmamıştır. Zenon'dan daha sonra ortaya çıktığı kabul edilen Herakleitos'un

diyalektik anlayışı ise modern çağ düşünürlerinden Hegel'in diyalektik anlayışına benzemektedir. Heraklaitos'a göre diyalektik; "evrende var olan her şeyin kendi karşıtına dönüşme sürecini" ifade etmektedir (Küçükkalay, 2015). Bu noktada Heraklatios'un modern çağ düşünürlerinden Marx'ın, Hegel'in ve Engels'in diyalektiğin yasalarından biri olan karşıtların birliği ve çelişki yasasının temellerini attığını söylemek mümkündür. Ancak antik çağdaki diyalektik kavramına yüklenen anlamlar bununla da sınırlı kalmamaktadır.

Örneğin Platon'un "Devlet" adlı eseri boyunca kullandığı diyalektik yöntemi Platon için diyalektiğin; düşüncenin ve ideaların kendine içkin olarak ortaya çıkarttığı devinim döngüsü süresince evrensel sayılabilecek bazı vargılar elde etmesi olarak tanımlanabilir (Platon, 2019) (Platon, Sokrates'in öğrencisi olduğu ve Sokrates'e ait hiçbir yazılı eser günümüze kadar gelmediği için Sokrates'in diyalektik kavrayışı da Platon'un diyalektik kavrayışıyla eş tutulmaktadır). Devlet adlı eseri incelendiğinde de Platon diyalektiğini en genel anlamıyla; diyaloglar halinde devam eden tartışmaların bir düşünce sarmalı içerisinde işlenerek, kavramların, tezin ve anti-tez'in; yani karşıtların, birbiriyle etkileşimi sonucunda çözümlenmesi olarak tanımlayabiliriz. Aristotales ise Platon'un yöntemini sahiplense de Platon'un diyalektik sonucu evrensel bulgular elde ettiğini kabul etmemektedir (Küçükkalay, 2015).

Aristotales'e göre, Platon diyalektiği yanlış sonuçlar elde eden bir akıl yürütme tekniğidir. Aristotales'in bu düşüncesinin temelinde diyalektiğin insan duyularıyla duyumsanan şeylerin ve adlandırılan kavramların oluşturduğu bir süreç olması yatmaktadır (Ollman, 2012). Çünkü Aristotales insanlar tarafından duyumsanan şeylerin sürekli bir değişime ve bozunuma uğradığını ifade ederek, onlara dair kesin bir fikrimiz olamayacağını, yalnızca kanaatlerimizin oluşabileceğini ifade etmektedir. Doğal olarak, onlara dair oluşan kanaatlerimiz değişiklik göstereceği için (şeyler sürekli bir değişim ve bozunum içerisinde olduğundan dolayı) diyalektik süreç sonucunda Platon'un iddia ettiği gibi evrensel bulguya ulaşabilmemiz imkânsızdır.

Kant'ın diyalektiği çağrıştırdığı negatif anlam sebebiyle Aristotales'e benzese de bir yönüyle farklılık içermektedir. Çünkü Aristotales insan duyumlarıyla algıladığımız şeylerin sürekli bir değişim ve bozunum geçirebileceğine dikkat çekerek diyalektik yöntemle evrensel bulgulara erişilemeyeceğini ifade ederken, Kant daha önce de ifade ettiğimiz "kendinde şey" kavramıyla insan duyularının gerçekliği asla algılayamayacağını onların "kendinde şey" olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla Kant

için gerçekliği herhangi bir anlamıyla kavrayabilmek mümkün olmadığı gibi duyumsamaların sonucunda kavramsallaştırılan şeylerin diyalektik yöntemle bize evrensel bilgiyi sunması da mümkün değildir (Zizek, 2016).

Antik çağ birbirinden farklı diyalektik yaklaşımlara sahne olsa da, diyalektik kavramında radikal değişikliklerin modern çağ düşünürleri olan Marx, Engels ve Hegel tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak daha öncesinde diyalektik yöntemin Descartes ve Spinoza tarafından oldukça geliştirildiğini ve ustaca kullanıldığını ifade etmek gerekir (Zizek ve Sbriglia, 2020). Yine de Hegel'de diyalektik önceki diyalektik kavrayışlara göre daha somut, ayakları yere basan, daha metodolojik ve büyük bir önem atfedilen bir yöntem olarak ortaya konmuştur. Diyalektiği Heraklatios'a yakın bir şekilde ele alıp, süregelen bilimsel bulguları da dikkate alarak Hegel'in geliştirdiği yeni diyalektik kavrayış; dünyadaki her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğunu, birbirinden türediğini, birbirine doğal bir yolla bağlı bulunduklarını ve sürekli bir hareket halinde olduklarını ifade eder. Hegel her ne kadar Marksist diyalektik için önemli sayılabilecek yöntemsel argümanlar ortaya koysa da ve diyalektik anlayışa yadsınamaz bir katkı sunarak anlayışı geliştirse de Marksist diyalektiğe bağlamsal anlamda yakınlaştığını söylemek doğru olmaz.

Hegel modern diyalektik anlayışın güçlü temellerini atsa da idealist olduğu için ortaya koyduğu tüm diyalektik yasaları ve yöntemleri idealist yaklaşım çerçevesinde uygulamıştır. Dolayısıyla Hegel ortaya koyduğu diyalektik anlayışla dünyanın ve evrenin değiştiğini tespit etse bile, diğer tüm idealistler gibi onun için de evren ve dünya, insan zihninin-ruhunun bir yansıması olduğu için diyalektik yöntemiyle evrendeki ve dünyadaki bu değişiklikleri insan zihnindeki- ruhundaki değişikliklerle açıklamaktadır. Bu noktada Marx'ın ve Engels'in Hegel'in diyalektik anlayışını temel anlamda sahiplendiğini ve materyalist yaklaşım çerçevesinde tekrar uygulayarak madde ve bilinç (Hegel'in insan ruhu olarak da ifade ettiği) arasındaki nedenselliği tersine döndürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki bu durumu Engels: "*Diyalektik Hegel ile tepesi üzerinde duruyordu. Onu ayakları üzerine koymak gerekirdi*" sözüyle de onaylayacaktır (Engels, 2007). Ancak bu noktada Marx ve Engels'in Hegel'in diyalektik anlayışını sadece materyalist anlayışla basitçe birleştirdiğini söylemek son derece yanlış olacaktır. Marx ve Engels yalnızca bununla sınırlı kalmayarak Hegel'in diyalektik anlayışını oldukça geliştirmiş ve

farklılaştırmışlardır. Tüm bunlara ilerleyen bölümlerde Marksist diyalektiğin kategorilerinin ve yasalarının incelenmesinde yer verilecektir.

1.2.1 Marksist Diyalektiğin Ortaya Çıkışı

Marx ve Engels'in diyalektiği kesin ve tek etkili yöntem olarak ele almasının ve diyalektiğe atfettikleri önemin anlaşılabilmesi için Marksist diyalektiğin ortaya çıkmasında ve kendi özgül yapısını kazanmasında etkili olan unsurların anlaşılması oldukça önemlidir. Doğa bilimlerinde ortaya çıkan bazı gelişmelerden doğrudan beslenen Marksist diyalektik, Marx'ın diyalektik materyalist yöntemini doğrudan uygulayarak ortaya koyduğu; hem kapitalizmin en etkin eleştirisi olarak kabul edilen hem de klasik ekonomi modeline alternatif olarak sosyalist ekonomi modelinin temellerini oluşturan eserlerinin anlaşılması açısından da oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Bunun dışında Marksist diyalektiğin kavranması; Marx'ın daha önce bahsedilen Altyapı-Üstyapı ilişkisini, insanlığın bütün tarihsel sürecini çözümlemek, yorumlamak ve anlamak için uyguladığı ve insanlığın geleceğine dair de öngörülerde bulunduğu, Tarihsel Materyalizm olarak adlandırılan yöntemin de anlaşılabilmesi için gereklidir. Elbette tüm bunlar, konu edinilen ekonomik bağımlılık ilişkilerinin tarihsel diyalektik materyalist düşünce bağlamında ortaya konmasında, yorumlanmasında ve çözümlenmesinde can alıcı bir öneme sahiptir.

Marksist diyalektik anlayışın ortaya çıkmasında, Marx'ın diyalektik felsefeyi sahiplenmesinde ve materyalist felsefeyle harmanlamasındaki en önemli faktör dönemin bilimsel gelişmeleri olmuştur. Bu gelişmelerden bazıları; canlılığın en küçük yapıtaşı olan "hücrelerin" keşfedilmesi, ısı, elektrik vb. enerji, kimyasal ve fiziksel enerji gibi enerji türlerinin tanımlanması ve enerji dönüşümünün keşfedilmesi, Charles Darwin'in türlerin kökeni adlı eserinde ortaya koyduğu evrim kuramı ve bu kuramın mekanizmaları olmuştur (Woods, 2011). Doğa bilimlerinde ortaya çıkan bu gelişmeler maddenin devinimsiz olamayacağına, devinimin maddenin bir özniteliği olacağına, hiçbir şeyin hareketsiz ve mutlak olamayacağına işaret eden modern diyalektik düşüncenin argümanlarını bir nevi kanıtlar niteliktedir. Evrim teorisiyse Hegel'in diyalektik düşüncesiyle ortaya koyduğu her şeyin birbirine doğal olarak bağlı olduğu ve birbirinden türedikleri düşüncesine perde aralamıştır (Pinkard, 2012). Aynı zamanda Marksist diyalektiğin şeylerin anlaşılabilmesi için belirli bir tarihsellikte ve

bir süreç dâhilinde incelenmesi gerektiği, maddelerin görüntülerindeki hareketsizliğin yalnızca aldatıcı bir görünüm olduğu ve bütün maddelerin bir devinim içerisinde olduğu düşüncelerini de desteklemiştir. Dolayısıyla doğa biliminde meydana gelen bu gibi gelişmeler, Marx'ın ve Engels'in diyalektik felsefeye yakınlaşmasında, bu felsefe üzerine yoğunlaşmalarında ve bu felsefeyi geliştirmelerinde önemli bir role sahiptir. Diyalektik yöntemin kategorileri ve yasaları ve bilimsel gelişmeler arasındaki bu ilişki, Marx'ın ve Engels'in bilimsel gelişmeleri yakından takip etmesini sağladı. Bu durum da Marx ve Engels'in diyalektik yönteminin yeni bilimsel gelişmeler eşliğinde şekillenmesiyle, gelişmesiyle ve derinleşmesiyle sonuçlandı (Ollman, 2011). Böylece diyalektiğin kategorilerini ve yasalarını oluşturmayı başardılar. Bu durum Engels'in "Anti Dühring" ve "Doğanın Diyalektiği" adlı; doğa yasaları ve diyalektik felsefe arasındaki ilişkiyi incelediği ve diyalektik felsefeyi geliştirdiği eserlerinde açık bir şekilde görünmüştür. Bu noktada Marksist diyalektiğin yasalarına ve kategorilerine geçmeden önce, diyalektik yaklaşıma açıklık getirmek adına basit bir örnek vermek iyi olacaktır.

Örneğin bir ağaç dalındaki portakalı düşünürsek diyalektik yaklaşıma göre portakalın ne olduğunu anlamak ve onu keşfetmek için onu oluşum ve değişim süresi içerisinde incelememiz gerekecektir. Bu şekilde incelediğimizde portakalın turuncu görünümünden önce, yeşil görünüme sahip olduğu ve boyutunun daha da küçük olduğu, daha öncesinde yalnızca çiçek olduğu ve ondan öncesinde ise yalnızca bir tomurcuk olduğu görülecektir. Daha da geçmişe gidildiğinde, portakal ağacının büyüme süreci incelenecektir. Oysa metafizik bir yaklaşımla portakal tanımlanmak istenseydi, yalnızca portakalın turuncu olduğu, yuvarlak olduğu, tadının tatlı veya ekşi olabileceği vb. şeyler ve portakalın diğer meyvelerle olan farkları ifade edilirdi.

Oluşum ve gelişim süreçleri içerisinde materyalist bir yöntemle bilimsel olarak ele almak insanlığın hem maddeler hem de canlılar hakkında daha çok bilgi almasını sağlamıştır. Öyle ki günümüzde canlıları tarihsel gelişim sürecinde inceleyen evrim kuramı sayesinde insan doğasına dair somut bilgiler elde edilmekte, aşı ve ilaçlar gibi çeşitli tedavi yöntemleri geliştirilmektedir. Bunun yanı sıra, doğa ve uzay bilimlerinde de aynı yaklaşım günümüzde; dünyanın oluşmasından evrenin sürekli genişlemesine, karadeliklerden canlılığın oluşmasına kadar, sayısız konuda bilimsel bulguların ortaya çıkmasında çok önemli bir yere sahip olmuştur ve hâlâ olmaktadır. Dolayısıyla artık şeyleri oluşum ve gelişim süreci içerisinde incelemek diyalektik felsefenin insanlığın

büyük bir kazanımı haline gelmesiyle ve özellikle bilimin en etkin ve yaygın aracı haline gelerek evrenselleşmesiyle sonuçlanarak diyalektik yaklaşımı diğer metafizik vb. yaklaşımların tartışmasız bir şekilde önüne geçirmiştir (Özçınar, 2013). Bu da diyalektik düşüncenin yalnızca felsefi bir düşünce olarak sadece felsefeye içkin bir şekilde değerlendirilmemesi gerektiği, diyalektik felsefenin insana, doğaya ve evrene dair her olgunun bizzat içinde olduğu ve hayatımızın önemli bir parçası olduğu anlamına gelmektedir.

Günümüzde felsefeye dair çoğu insanın zihninde bulunan, yaygın ve yanlış bir kanaat olan; "*Felsefenin somut dünya nesnelliğiyle ilgisinin olmadığı, bilimden ve Marksistlerin altyapı olarak tariflediği (ekonomik sistem, üretim ilişkileri, insanlığın içinde bulunduğu somut nesnel, maddesel koşullar) yapılardan bağımsız olduğu ve bütün bunlarla hiçbir etkileşimi olmadığı*" düşüncesi yüzünden, felsefe gibi önemli bir alan diğer disiplinlerin alanından dışlanmıştır (Politzer, 2011) .

Oysa insanın dünyayı, kendini ve evreni açıklama ve tanımlama yolculuğunun önemli bir parçası olan felsefi düşünceler, pozitif ve normatif bilimlerin ortaya çıkmasında önemli rol oynamış ve sürekli olarak hem pozitif hem de normatif bilimlerin inceleme alanı olan konular üzerine düşünceler geliştirmiş, bilimin tüm nesnel bulgularıyla etkileşim içerisinde olmuştur (Buğra, 2003). Gerek Platon ve Aristoteles gibi Antik Yunan çağındaki düşünürlerin gerekse de Hegel, Marx ve Engels gibi modern çağ düşünürlerinin ortaya koydukları felsefi yöntemler ve argümanlar göz önüne alındığında, felsefenin ne denli önemli olduğu ve felsefenin günümüzün pozitif ve normatif bilimleriyle ne kadar etkileşim içerisinde olduğu, felsefe ve bilimlerin karşılıklı bir etkileşim içerisinde birbirinin gelişmesinde ne kadar önemli bir rol oynadığı çok açık bir biçimde görülmektedir. Bu bakımdan Marx ve Engels'in, Hegel'in diyalektik yöntemiyle materyalizmi birleştirerek ortaya koydukları diyalektik materyalist düşünce yöntemi ve bu yöntemi tarihe de uygulayarak ortaya koydukları tarihsel diyalektik materyalist yöntem bilim ve felsefe ilişkisinin belki de en somut biçimde gözlemleneceği felsefeler ve düşünce yöntemleridir.

1.2.2. Marksist Diyalektiğin Kategorileri ve Yasaları

Hegel'in diyalektiğinin önemli yasalarını sahiplenen Marx ve Engels materyalist felsefeyle diyalektiği harmanlarken, doğa bilimlerinde ortaya çıkan gelişmeleri yakından takip ederek diyalektik kavrayışlarını geliştirdiler ve Hegel'in diyalektik yönteminden farklılaştırdılar (Engels, 2007). Diyalektik materyalist yöntem somut olarak ortaya konduğunda, her ne kadar yöntem doğa bilimlerindeki gelişmeler eşliğinde şekillendiyse ve geliştiyse de Marx ve Engels geliştirdikleri diyalektik materyalist düşünce yöntemini toplumu açıklamak ve tanımlamak için kullanmaktan da çekinmediler. Bunun sonucunda, toplumlar tarihini de inceleyen Marx ve Engels yalnızca kendi zamanlarına kadar olan toplumlar tarihini derinlemesine bir incelemeye tabi tutarak açıklamakla kalmayıp, toplumların nereye doğru evrileceği konusunda da fikir belirttiler.

Marx ve Engels'in bu düşünce yöntemini kullanarak ulaştıkları sonuç toplumların kaçınılmaz olarak önce sosyalist daha sonra komünist sisteme geçecekleri olmuştur. Marx ve Engels'e göre sosyalist sistem ve daha sonra geçilecek olan komünist sistem; toplumların ilkel komünal toplumla başlayan ve köleci toplum, feodal toplum, kapitalist toplum olarak devam eden tarihsel gelişiminin bir sonraki kaçınılmaz noktasıydı (Jordan, 1967).

Öyle ki dünya ülkelerinin ekonomik büyüme ve gelişme sorunlarını farklı bir yaklaşımla ele alan ve açıklayan bağımlılık teorisi de yine Marksistlerin tarihsel diyalektik materyalist düşünce yöntemini kullanarak ortaya koydukları bir teoridir. Dolayısıyla bağımlılık teoremini açıklamak ve Neo-liberal ekonomik sistemde ülkelerin önemli bir sorunu olan büyüme, gelişme ve kalkınma sorunlarının Marksist düşünce yöntemiyle ele alınması için diyalektik materyalist düşünce yöntemi oldukça büyük bir önem ifade etmektedir. Bu yüzden, bu düşünce yönteminin kategorileri ve yasalarının bilinmesi ve inceleme konusu olan ülkelerin ekonomik bağımlılık ilişkisinin incelenmesinde ve yorumlanmasında kullanılması, çalışmanın amacına ulaşmasının yegâne yoludur.

1.2.2.1. Diyalektiğin Birinci Yasası: Her Şey Birbirine Bağlıdır

Marksist diyalektiğin ilk çağrıştığı kavramların hareket ve devinim olduğundan diyalektik anlayışın şeyleri oluşum ve gelişim süreçleri içerisinde ele aldığından bahsetmiştik. Bu durumun yanı sıra, diyalektik her şeyin birbiriyle bağlı olduğunu ve şeylerin oluşum ve gelişim süreci içerisinde diğer şeylerle bazen tek yanlı bazen de karşılıklı bir etkileşim içerisinde olduğunu da belirterek her şeyin birbiriyle doğal bir yolla bağlı olduğunu ifade eder.

Diyalektik şeylerin deviniminin ve anlamının tam olarak kavranabilmesi için bu bağlılık ilişkilerinin dikkate alınması ve kavranması gerektiğinin altını çizer. Böylece diyalektik düşünceyle dünyada ne olduğunu anlamak, şeylere dair algımızın ve bilgimizin, insan zihninden de bağımsız var olabilen somut nesnelliğe; yani gerçekte olana en yakın hale gelmesi, aldatıcı ve durağan görünümünün altında yatan gerçek anlamın ortaya çıkması mümkün olacaktır. Marx ve Engels diyalektik düşünceye o kadar büyük bir önem atfetmişlerdir ki, kendi dönemlerinde gerek akademisyenlere gerekse de bilim insanlarına özellikle diyalektik düşünmedikleri ve bu yüzden vardıkları çıkarımların ve değerlendirmelerin onları yanlışlara sürükledikleri konusunda ciddi eleştirilerde bulunmuşlardır (Zizek, 2016). Günümüzde de Marksistler aynı eleştiriyi yapmaya devam etmektedir. Örneğin Marksizm konusunda dünyada önde gelen isimlerden birisi olan Bertell Ollman gerçekliği kavramak için diyalektiğin önemini şu sözleriyle ifade etmektedir: "*Gerçekliği kavrama sürecinin zorluklarından biri de şeylerin durağan ve birbirinden bağımsızmış gibi algılanması ve bu algıya sebep olan düşünce şeklinin içselleştirilerek olguların dinamik yapısının ve sistemik özelliklerinin göz ardı edilmesidir"* (Ollman, 2012: 28).

Marksistler diyalektiğin birinci yasası üzerine derinlemesine analizler ve incelemeler yapıp, yasayı oldukça geliştirmişlerdir. Ancak diyalektiğin birinci yasasının ifade ettiği temel kavrayış, Marx ve Engels'ten çok daha önceye dayanmaktadır. Basitçe ifade etmemiz gerekirse, şeyler arasındaki bağlılığın fark edilmesi ve şeylerin birbirinden soyutlanmadan bir arada değerlendirilebilmesi Marx ve Engels'ten önce de mümkün olmuştur (Küçükkalay, 2015).

Orta Çağ'ın önemli bilim insanları arasından kabul edilen gök bilimci Kopernik, diyalektik yaklaşımı ve diyalektiğin birinci yasasına içkin olarak ve diğer

gökbilimcileri; "*Bunların yaptıkları şey sanki bir sanatçının hepsi de mükemmel bir şekilde çizilmiş ama her biri farklı modellere ait el, ayak, kafa ve diğer uzuvları bir araya getirip de tek bir vücudu oluşturacak şekilde ilişkilendirmemesine benziyor. Bu parçalar hiçbir şekilde birbirlerine uymadığından ortaya çıkan şey bir insan değil canavar heykeli oluyor*" (Kuhn, 2017: 83) sözleriyle eleştirmiştir. Ancak bu noktada Marksist diyalektikte her şeyin birbiriyle olan bağlılığı yalnızca maddesel oluşumlarla ilgili değildir. Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi Marksist materyalizmde insanın zihninde oluşan görüngüler (maddesel olanla bilinç tarafından girilen etkileşim sonucunda maddesel olanın zihinde, bilinçte oluşturduğu öznel imgelem, ifade ettiği anlam) maddenin gerçekliğinin; direkt olarak özümsenmesi olarak değil de zihin tarafından birtakım öznellikler çerçevesinde manipüle edilerek oluşması anlamına gelse de gerçekten bağımsız olamazlar. Dolayısıyla Marksistlerin insanlığın manevi dünyasına ait her şey olarak tariflediği üstyapıya dair unsurların da (sanat, siyaset, spor vb.), gerçekliğin doğası gereği birbiriyle bağlantısı vardır.

Bilinç insanın çevresiyle kurduğu tüm ilişkilerin bütünü sonucunda şekillenir ve bilgiyle özdeş değildir. Daha önce de ABD başkanı Donald Trump'ın açıklamaları üzerine örnek verildiği gibi bilinçteki görüngülerde ve görüngülerin birbiriyle olan etkileşiminde nesnel ve somut şartların da etkisiyle oluşan farklılıklar aynı "şeyi" veya "bilgiyi" insanların bilincinin öznelliği çerçevesinde farklı şekilde anlamasından, algılamasından ve bu bilgi üzerinden farklı akıl yürütme süreçleri geliştirdiklerinden dolayı, daha önce idealist ve materyalist düşünce arasındaki farklılıklara dair verdiğimiz örnekteki değerlendirmede olduğu gibi muazzam farklılıklar oluşabilmektedir. Ancak Marksistlere göre, gerçekte olan ve gerçek olan; madde insan zihninden bağımsız var olabildiği için insanın zihnindeki ve bilincindeki birtakım öznelliklere de asla bağlı değildir. Çünkü madde insan zihninden bağımsız var olabildiği için nesnel gerçeklik bunlardan bağımsızdır. Dolayısıyla insanın zihni ve bilinciyle gerçeği manipüle ederek kendi zihninde oluşturduğu yeni gerçeklik öznel gerçekliktir. Ancak insanlar gerçeği ve gerçekte olanı zihinlerinde manipüle ederek kendi öznel gerçekliklerini oluştursalar da tıpkı Kopernik'in söylediği gibi birbiriyle bağlantılı şeyleri birbirinden soyutlasalar da, maddenin insan zihnindeki yansıması olan görüngüler de maddeden bağımsız olamayacağı için tıpkı maddelerin birbiriyle bağlantılı olduğu gibi zorunlu olarak bağlantılıdırlar. Dolayısıyla diyalektik doğada olanı, dünyada olanı, evrende olanı olduğu gibi (maddenin bilinçten bağımsız bir

şekilde var olduğu gibi) anlamanın ve gerçekliği en iyi şekilde kavramanın mecburi yöntemidir (Ollman, 2015).

Marx ve Engels'in diyalektiğin birinci yasası olan "her şey birbiriyle bağlantılıdır ve her şey karşılıklı etkileşim içerisindedir" yasasını geliştirebilmesi ve her şeyin birbiriyle olan bağlantısını ve etkileşimini tanıtlayabilmeleri için Kopernik'in yaşamış olduğu dönemden çok daha fazla fırsata sahip oldukları söylenebilir (Zizek, 2016). Çünkü bilimdeki gelişmeleri yakından takip eden Marx ve Engels'in doğanın ve bilimin bir yasası olarak maddelerin birbiriyle bağlantısını gözlemleyebileceği çok sayıda durum oluşmuştur. Maddelerin birbirine bağlılığına basit örnekler verilebilir. Örneğin bilimsel gelişmelerden önce ne maddenin molekülleri tam olarak biliniyordu ne de sıcaklıkla bu moleküller arasındaki ilişki biliniyordu. Oysa bugün suyun sıcaklığı arttığında, belirli bir noktadan sonra suyun moleküllerinin birbirinden uzaklaştığını ve suyun kaynayarak sıvı halden gaz hale geçerek buharlaştığını biliyoruz. Oluşan bu buharın çevredeki sıcaklığı artırdığını ve böylece sıcaklık ve su arasında karşılıklı bir etkileşim olabileceğini de biliyoruz. Bunun yanı sıra bu durumda çevresel faktörlerin, somut nesnel şartların etkili olabileceğini de biliyoruz.

Örneğin suyun aynı ısıtıcıyla deniz seviyesinde ve deniz seviyesinden daha yüksek bir noktada ısıtılarak kaynatıldığını varsayalım. Bu durumda deniz seviyesinde daha geç kaynayabilecekken, daha yüksek bir noktada daha kolay kaynayacaktır. Çünkü yükseklik arttığında basınç azalacaktır. Görüldüğü gibi çevresel faktörler de maddelerin birbiriyle olan etkileşiminde belirleyici rol oynayabilmektedir. Başka bir örnek vermek istersek; insanların yaşayabilmesi için nefes alması gerekir ve oksijene ihtiyaç duyarlar. Oksijen ise fotosentez yapan bitkiler ve planktonlar sonucunda üretilebilmektedir (Bakırcı, 2013). Bitkilerin fotosentez yapabilmesi içinse karbondioksite ve güneş ışığına ihtiyaçları vardır. İnsanlarsa nefes alarak doğaya bitkilerin ihtiyacı olan karbondioksit salınımında bulunurlar. Görüldüğü gibi bilimsel gelişmelerden önce birbiriyle bağımsızmış gibi görünen ve algılanan insanlar ve bitkiler arasında bir bağlantı ve karşılıklı etkileşim vardır. Bu bağlılıklara ve karşılıklı etkileşimlere sayısız örnekler verilebilir ve meselenin kolay anlaşılabilmesi adına, bu örneklere daha komplike olanlar da eklenebilir.

Bu noktada diyalektik materyalist düşünce ve bilim arasındaki önemli bir noktaya dikkat etmekte fayda var. Daha önce de belirtildiği gibi, diyalektik materyalist

felsefe ve bu felsefenin "her şey birbiriyle bağlıdır, karşılıklı etkileşim içerisindedir" ilkesi çoğu kez karşılıklı etkileşim içerisinde olmayan maddeler örnek verilerek eleştirilere tabi tutulmuştur. Ancak örneklerde de görüldüğü üzere zamanında aynı eleştirilere konu olan, bilimsel gelişmelerin henüz açıklayamadığı; maddeler arasındaki birçok bağlılık ilişkisi bilimsel gelişmeler sayesinde günümüzde ortaya çıkmıştır ve ortaya çıkmaya devam etmektedir.

Örneğin hem daha komplike ve güncel bir örnek vermek adına hem de diyalektik materyalizmin bilim felsefesiyle alakası olmadığı, çünkü her şeyin birbirine bağlı olmadığı, karşılıklı etkileşim halinde olmadığı argümanlarıyla yapılan eleştirilere örnek olması adına zaman, kütle ve madde arasındaki ilişkiye dikkat çekebiliriz. Zamanın maddelere, her maddenin özgün karakteri ve yapısı bağlamında oldukça çeşitli etkileri olduğu bilinmektedir. Ancak tüm maddelere olan ortak bir etki söz konusu olduğunda termodinamiğin ikinci yasası gereği: "*Hiçbir enerji akışı, düzensizlikten düzene doğru olamaz. Bütün sistemler, evrenin yapısı gereği düzensizliğe doğru gitmeye mahkumdur;* yani ne olursa olsun, yeterli zaman tanındığında, cisimlerin düzensizliği artacaktır, artmaya mahkumdur. İşte bu sebeple, şu anda etrafımızda gördüğümüz her sistem ve yapı, yeterli süre geçtikten sonra kaçınılmaz olarak maksimum düzensizliğe doğru bozunacak ve dağılacaktır" (Bakırcı, 2014). Dolayısıyla termodinamiğin ikinci yasası bize göstermektedir ki yeteri kadar uzun bir zamanda (bu zaman katrilyonlarca yıl olsa bile) maddelerin zamandan etkilenmemesi mümkün değildir. Diyalektik materyalizmi eleştirenler de uzun bir süre boyunca termodinamiğin ikinci yasasını gündeme getirerek maddelerin zamandan etkilendiğini ve zaman-madde arasında tek yönlü bir ilişki olduğunu savundular.

Bu eleştiriler Albert Einstein'ın cisimlerin devasa kütlelere ulaştığı durumlarda uzay-zamanı bükebileceğini ve zamanın akışını değiştirebileceğini ortaya koyduğu görelilik kuramından sonra bile varlığını sürdürmeye devam etti (Bhaskar, 2015). Ancak günümüzdeki gelişmeler artık bize karadelikleri uzaktan da olsa gözlemleme ve onlara dair birçok bilgiye sahip olma olanağını tanıyor. Öyle ki artık zaman ve madde arasında tek yönlü bir ilişki olmadığını karşılıklı bir etkileşim olduğunu biliyoruz. Çünkü Einstein'ın görelilik teorisinde oraya koyduğu kütle çekim-zaman ilişkisi artık kanıtlanmış durumda ve bizler karadeliklerin etrafında zamanın dünyadakine göre daha yavaş akacağını biliyoruz. Görüldüğü gibi bilimsel gelişmeler maddeler arasındaki ilişkiyi ve karşılıklı etkileşimi gün geçtikçe daha fazla ortaya

çıkartıyor ve elbette bu durum bilimsel gelişmelerin yakından takip edilerek, bilimsel gelişmelerle doğrudan bir etkileşim ve uyum içerisinde ortaya çıkan diyalektik materyalist felsefenin hem güncel önemini hem de bilim felsefesine ne kadar yakın olduğunu doğruluyor.

Bahsedilen bilimsel gelişmelerden önce diyalektik felsefenin zaman ve madde arasında kurmuş olduğu bu ilişkiye bir örnek olarak diyalektik materyalist bir düşünür, Bolşevik devrimci ve Sovyetler Birliğinin kurucusu olan Lenin'in sözleri de gösterilebilir. Lenin zaman ve madde arasındaki ilişkiyi "*Evren sadece devinim durumundaki maddedir ve bu devinim durumundaki madde, zaman ve mekân dışında daha başka bir yolla devinemez*" sözleriyle ifade etmektedir (Lenin, 2009). Görüldüğü üzere, Einstein'ın madde ve zaman arasında kurduğu ilişkiye ek olarak Marksist diyalektik materyalist düşünürler sadece zaman ve madde arasında bir karşılıklı etkileşimden bahsetmekle kalmamışlar, aynı zamanda mekânın da maddeyle bir ilişkisi olduğunu, onunla karşılıklı bir etkileşim içerisinde devindiğini belirtmişlerdir. Bu ilişkiye dikkat çeken bir diğer Marksist düşünür de Alexandr Şeptulin olmuştur. Şeptulin bu durumu: "*Diyalektik materyalizme göre mekân maddeye, maddesel şeylere doğal bir şekilde bağlı kalmaz; aynı zamanda maddeyle, onun varoluş biçimleriyle de bağımlıdır*" (Şeptulin, 2013) sözleriyle açıklar. Örneğin moleküler çekimi "*çok zayıf olan gazların molekülleri her yönde devinebilirler, belli mekânsal ilişkilere sahip olurlar. Ancak akışkanlar daha başka mekânsal ilişkilerle belirginleşirler; molekülleri birbirlerini daha kuvvetli çeker ve bu yüzden serbestçe devinemezler ve devinimleri komşu moleküller tarafından engellenir, ancak onlarla yer değiştirebilirler*" sözleriyle ifade etmektedir. Bu noktaya kadar Marx ve Engels'in, Hegel'in diyalektiğiyle kurduğu ilişki, kendi diyalektik-materyalist anlayışlarını nasıl ortaya koydukları ve diyalektiğin karşılıklı bağımlılık yasasıyla, Marksist diyalektik hakkında genel bir perspektif çizildi. Ancak bu noktada Marksist diyalektik anlayışın hem karakteristik yapısının altını çizmek hem de bu anlayışa dair yapılan en yaygın felsefi hatalara yer vermek Marksist diyalektiğin daha iyi kavranması açısından önem göstermektedir.

Marksist diyalektik daha önce verilen örneklerde anlaşıldığı üzere devinimsiz maddenin var olmayacağına dikkat çeker. Dolayısıyla Marksist diyalektik düşünce, her şeyin bir devinim içerisinde olduğunu söyleyerek, aynı zamanda hiçbir şeyin mutlak olamayacağına şeylerin sabit ve durağan olamayacağına da işaret eder. Bu nedenle diyalektiğe göre hiçbir maddenin mutlak bir özü veya niteliği yoktur. Bu

yüzden diyalektik felsefe şeylerdeki geçici karaktere ve niteliğe dikkat çeker. Diyalektik felsefe şeylerin sürekli bir devinim içerisinde zamanla değişeceğini, dolayısıyla da aynı şeylerin farklı zamanlarda farklı karakter ve niteliklere sahip olacaklarını ifade eder.

Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere Marksist diyalektik için sürekli olan tek şey değişimdir. Marksist diyalektik, şeylerde zamanla meydana gelen karakteristik, niceliksel ve niteliksel değişimlere odaklanır ve bu değişimleri açıklama çabası içerisine girer. Bu değişim dinamikleri üzerine odaklanan diyalektik düşünce nihayetinde; tüm kategori ve yasalarıyla bu dinamiği ortaya koyarak, şeylerin geçmişteki devinimini açıklamakla kalmaz gelecekteki devinimini de açıklar. Bu noktada diyalektik materyalizm dolayısıyla da Marksizm bir mutlak-değişmez düşünceler-yargılar bütünü değil, bir düşünce yöntemi, rehberi ve felsefesidir. Marx ve Engels'in komünist manifestoyu yayınlaması da aynı diyalektik metodun, diyalektiğin tüm kategorileriyle ve yasalarıyla toplumların tarihinde de uygulaması sonucunda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Marx ve Engels'in kapitalist toplumun önce sosyalist daha sonra da komünist topluma evrileceğini beyan ettikleri Komünist Manifesto ilerleyen bölümlerde diyalektiğin diğer kategorileri ve yasaları üzerinden de anlaşılacağı üzere, Marx ve Engels'in mutlak, kesin ve sabit argümanlarının ve değer yargılarının sonucunda ortaya çıkan düşünceler bütünü değildir. Aksine hiçbir kesinliği ve mutlaklığı tanımayan, değer yargılarından bağımsız bir düşünce yöntemi olan diyalektik materyalist yöntemin-felsefenin toplumların tarihine uygulanmasının doğal bir sonucudur.

Bu noktada Marksistler, Marksizmin, sosyalizmin ya da komünizmin diğer ideolojilerle bir tutularak diyalektik materyalist felsefe ve bilimsel gelişmelerin ilintisinin yadsındığı, birkaç düşünürün değer yargılarından oluşan katı-değişmez-mutlak düşünceler bütünü, alelade bir ideoloji olarak değerlendirilmesinden oldukça rahatsız olurlar ve bu değerlendirmeyi reddederek, değerlendirmenin politik ve maksatlı olduğunu belirtirler. Alan Woods bu konu hakkında: "*Diyalektik, doğada, toplumda ve düşünce tarihinde işleyen temel süreçleri, sonsuz bir mekanik döngü içinde aynı süreçlerin tekrarlandığı kapalı bir çember olarak değil, hiçbir şeyin tıpatıp aynı biçimde kendini tekrarlamadığı, ucu açık spiral bir gelişme biçimi olarak tasarlar*" (Woods, 2011) açıklamasında bulunmuştur.

Marx ve Engels sosyalizmi ve komünizmi diğer ideolojilerde olduğu gibi ideal üretim biçimi-toplumsal yaşam şeklinde tarifleyerek ortaya koymamışlardır. Sosyalizm ve komünizm Marx ve Engels'in diyalektik materyalist düşünce yöntemiyle toplumların hem geçmiş hem de gelecek tarihini açıklama girişimlerinin doğal ve kesin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Marx, 2012a). Dolayısıyla diyalektik materyalist felsefe, sosyalist ve komünist ideolojilerin salt değer yargılarından oluşan toplumu idealize etme çabası olmadığının da yegâne kanıtı niteliğindedir. Marx'ın da komünizmi, bir ideolojinin çok daha ötesinde, toplumların tarihinin ve üretim biçimlerinin tıpkı feodalizmin kaçınılmaz bir şekilde kapitalizme evrilmek zorunda olduğu gibi; kapitalizmin de kaçınılmaz bir şekilde evrileceği bir aşama, insanlığın tarihsel gelişiminin bir uğrak noktası olarak tariflemesi de komünizmin alelâde bir ideoloji olmadığını kanıtlar niteliktedir.

Marksistlerin diyalektik kavramında ve felsefi kavrayışında yanlış anlaşılan ve netleştirilmesi gereken bir diğer unsursa Marksistlerin diyalektik felsefeyi bağlamsal olarak nereye koyduğudur. Diyalektik Marksistler için her zaman süreci, şeyleri oluşum, gelişim ve değişim süreçleri boyunca analiz etmek anlamına gelmektedir. Ancak her süreç diyalektik bir yaklaşımla tahlil edilebilir mi ya da açıklanabilir mi? Engels doğanın diyalektiğini yazdığında şeylerin gelişim ve oluşum sürecine etki eden faktörleri, onların diğer şeylerle girdiği ilişkiler bütününü ve bu ilişkiler dinamiğini ortaya koymuştur. Şeylerin oluşum gelişim ve değişim dinamiğini böylece somutlaştıran Engels'in diyalektiği tüm bu somut nesnel şartların ve şeylerle etkileşime giren, onların değişimine gelişimine ya da oluşumuna etki eden diğer şeylerin bilinmesi, etkilerin dinamiğinin ortaya koyulması eşliğinde gerçekleştirdiği bilinmektedir. Dolayısıyla doğanın diyalektiği kendi deviniminde ve otodinamizminde devam ettiği sürece, doğadaki her şey diyalektik felsefenin inceleme alanına dâhil olacaktır (Politzer, 2009). Ancak dünyayı parçalara ayıracak büyüklükte bir göktaşı çarptığında Engels'in Doğanın Diyalektiği eserinde somutlaştırdığı otodinamizm ortadan kalkmış olacaktır. Çünkü şeylerin oluşumuna gelişimine ve değişimine etki eden somut nesnel faktörler ve diğer şeyler tamamen ortadan kalkmış olacaktır. Dolayısıyla bunun sonucunda dünyanın yok olması diyalektik bir değişme değil mekanik bir değişmedir. Aynı durum, Marksistlerin tarihsel diyalektik materyalist yöntemle toplumsal- ekonomik düzenin evrileceği nokta olarak gördüğü sosyalizm-komünizm için de geçerli olacaktır. Diyalektik materyalist yöntemle somut nesnel

tarihsel koşulları ele alarak, üretim ilişkilerindeki ve insan zihnindeki devinimin bir otodinamizmini ortaya koyan Marx ve Engels sosyalizmin ve komünizmin bu otodinamizmin bir sonucu olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla toplumların yok olmasının sonucunda (yine göktaşı çarpması vb. örnekler verilebilir) kapitalizmin de yok olması daha önceki örnekte olduğu gibi yine diyalektik bir değişme değil, mekanik bir değişme olacaktır. Dolayısıyla her diyalektik yaklaşım için süreç zorunlu olsa da her süreç diyalektik olmak ya da diyalektik felsefeyle açıklanmak durumunda değildir.

1.2.2.2. Niceliğin Niteliğe Dönüşüm Yasası

Daha önceki bölümlerde diyalektiğin şeylerin sürekli bir devinim içerisinde olması demek olduğunun ve diyalektiğe göre devinimsiz madde, maddesiz devinimin mümkün olmayacağının altını çizmiştik. Aynı zamanda diyalektik materyalizmin şeylerin devinimini; etkileşim içerisinde olduğu diğer şeylerle ve somut nesnel koşullarla açıkladığını, bu devinimin dinamiklerini ve tüm bu dinamikler bütününü ifade eden otodinamizmi ortaya koyduğunu belirtmiştik. İşte diyalektiğin niceliğin niteliğe dönüşüm yasası da tıpkı bu dinamikleri açıklayan "*her şey devinim halindedir, her şey birbirine bağlıdır*" yasaları gibidir.

Diyalektiğin bu yasası en basit anlamıyla maddede (aynı zamanda maddenin görüngülerini kodlayan insan zihninde de) meydana gelen niceliksel değişimlerin niteliksel bir değişimle sonuçlanabileceği anlamına gelmektedir. Elbette bu duruma yine diyalektiğin bu yasasının daha iyi anlaşılabilmesi adına birçok örnek verilebilir. Şüphesiz bu konuda ilk akla gelen ve kolayca anlaşılabilecek olan örnek suyun kaynama örneğidir. Bilindiği üzere, su oda sıcaklığında sıvı bir haldedir. Ancak sıcaklığı 100 santigrat dereceye geldiğinde su kaynamaya başlayarak sıvı formundan gaz formuna geçiş yapmaya başlar. Buradan da gayet açık bir şekilde anlaşılacağı gibi suyun sıcaklığındaki artış; yani suyun sıcaklığındaki niceliksel değişme suyun formundaki, suyun niteliğindeki bir değişime sebep oluyor. Kimya biliminden başka kolay anlaşılabilir bir diğer örnekse oksijen ve ozon olmaktadır. Bilindiği üzere oksijen molekülünde iki atom bulunmaktadır oysa oksijenin atom sayısının bir artması oksijenin yeni bir maddeye yani ozona dönüşmesine sebep olur. Tıpkı su örneğinde olduğu gibi oksijen molekülündeki bir niceliksel değişme maddenin niteliği yapısı üzerinde ciddi bir değişime sebep olmaktadır.

Nicelik ve nitelik çoğu zaman gerek bireylerin öğrenim hayatı boyunca gerekse de gündelik yaşamda, birbirinden bağımsız ve birbiriyle ilişkisi yokmuş gibi felsefeden bağımsız ele alınan kavramlar olmaktadır. Ancak nitelik ve nicelik arasındaki bu bağı ortaya koyan ve diyalektik kavrayışı daha önce bahsedilen birçok düşünürün diyalektik anlayışından bir adım daha öteye götürerek geliştiren Hegel, nicelik ve nitelik arasındaki ilişkiyi çözümlemiş ve diyalektik felsefeyi kendinden önceki düşünürlere göre daha somut bir hale getirerek farklılaştırmıştır (Politzer, 2011). Hegel nicelik ve nitelik arasındaki bu geçişi, niceliğin niteliğe dönüşümünü; "Noeud (Düğüm)" olarak adlandırmıştır. Hegel maddelerin oluşumunun ve gelişiminin bu düğüm noktalarının incelenmesiyle, ortaya koyulmasıyla anlaşılabileceğini belirtmektedir. Öyle ki Hegel maddelerdeki her niteliksel değişimin niceliksel bazı değişimler sonucunda meydana geldiğini savunur ve böylece maddelerin gelişim ve devinim yasalarından birini daha ortaya koyar. Daha önceki bölümlerde diyalektik kavrayışın ve diyalektik materyalizmin ancak otodinamizm içeren süreçler için uygulanabileceğini ve Marx ve Engels'in aynı diyalektik kavrayışı sahip olduğu otodinamizimden dolayı toplumlar tarihine de uyguladığını belirtmiştik. Dolayısıyla çalışmanın ilerleyen bölümlerde bağımlılık teorisini ortaya koyarken ve ülke ekonomilerinin birbirlerine olan bağımlılığını değerlendirirken kullanacağımız diyalektik yönteme ve bu yöntemin yasalarına dair toplumlar tarihinden bir örnek vermek de açıklayıcı olacaktır.

Bilindiği üzere hemen hemen her toplumun tarihinden bastırılan halk ayaklanmalarına örnek verilebilir. Bunun yanı sıra tarihte bastırılamayan ve siyasi iktidar/yönetim değişikliğiyle, devrimle sonuçlanan ayaklanmalar da vardır. Diyalektik materyalist yöntemi toplumlar tarihini açıklamak için kullanan ve Fransız devrimini yakından takip eden Marx ve Engels de diyalektiğin yasalarıyla ve kategorileriyle toplumlar tarihini çözümlemiş ve yorumlamıştır. Bu bağlamda Fransız devrimine dair de diyalektiğin niceliğin niteliğe dönüşümü yasasına içkin bir örnek verilebilir (Marx, 2016). Örneğin Fransız devriminden önce Monarşiye yapılan birçok isyan bastırılabilirken 1789'da Bastille baskınıyla parlayan ve büyüyen halk ayaklanması bastırılamadı ve Fransa'da Monarşi yıkılarak cumhuriyet kuruldu.

Bu noktada halk tarafından daha önce, az sayıdaki insanla, halkın küçük bir bölümü tarafından kalkışılan ve Monarşi güçleri tarafından kolayca bastırılabilen isyanlar söz konusuyken, Fransız devrimiyle ve Monarşinin yıkılmasıyla sonuçlanan

isyan çok sayıda insanla, halkın ezici bir çoğunluğu tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu noktada niceliğin niteliğe dönüşümü yasasından bahsedilebilir. Çünkü az sayıda insanla, halkın küçük bir bölümüyle yapılan isyanlar siyasi iktidarı/yöntemini devirici ve yıkıcı bir niteliğe sahip değilken ve kolayca bastırılabilirken, çok sayıda insanla, halkın ezici bir çoğunluğunun katılmasıyla gerçekleşen bir isyan doğal olarak bastırılamamış, yıkıcı ve devrimci bir niteliğe sahip olmuştur. Yani bu noktada isyanı gerçekleştiren kişi sayısında yaşanan niceliksel değişme isyana yıkıcı ve devrimci nitelikler kazandırarak isyanda, niteliksel bir değişime sebep olmuştur.

1.2.2.3. Karşıtların Birliği ve Savaşımı: Çelişki

Çalışmanın önceki bölümlerinde de Marx ve Engels'in diyalektik kavrayışının ve ortaya koydukları diyalektik yasalarla kategorilerin, onlar için aynı zamanda doğanın ve toplumsal yaşamın otodinamizminin yasaları anlamına geldiğini, bu yasalarla hem geçmişte olanları çözümlediklerini hem de değişimin-devinimin "doğasını" açıklamaya çalışarak gelecekte toplumsal yaşamın nereye evrileceğine dair öngörülere sahip olduklarını belirtmiştik. Dolayısıyla diyalektik materyalizmin birtakım kurallar ve değer yargıları bütünü olarak algılanmaması gerektiğinin, yasaları ve kategorileri olan bir düşünce yöntemi-düşünce rehberi olduğunun da altını çizmiştik.

Diyalektiğin karşıtların savaşımı: çelişki yasası da Marx'ın ve Engels'in yine diyalektiğin daha önceki yasalarda olduğu gibi bahsedilen otodinamizmi ortaya çıkaran dolayısıyla da açıklayan bir diğer yasa olarak kabul edilmektedir. Lenin de diyalektiğin karşıtların birliği ve savaşımı; çelişki yasasını şu sözleriyle ifade etmiştir: "*Diyalektik, karşıtların nasıl var olduklarının ve de özdeş olabildiklerinin, birbirine değişip dönüşürken içinde özdeş kaldıkları koşulların, insan aklının neden bu karşıtları ölü, donmuş saymadığının; tersine canlı, koşula bağlı, devingen, birbirine değişen olduğunun nedenlerinin kuramıdır*" (Lenin, 2014).

Diyalektiğin bu yasasına göre şeyler kendi içlerinde çelişkilerini de taşırlar. Bu çelişkiler sürekli bir savaşım halindedir. Dolayısıyla doğadaki ve toplumdaki hiçbir şey durağan değildir. Durağan görünmesinin ya da durağan olarak algılanmasının sebebiyse şeylerdeki karşıtların birbiriyle olan savaşımının dengede olması ve çelişkiyi devam ettirmesidir. Ancak karşıtların birliği yasasına göre karşıtların

birbiriyle olan savaşımı sonlanmak (geçici bir süreliğine) dolayısıyla da çelişkiler çözümlenmek zorundadır. Hegel devinimsiz madde ve maddesiz devinim olamayacağını, devinimin maddenin özniteliği olduğunu belirtmiştir. İşte bahsedilen bu devinimin başat dinamiği de karşıtların savaşımı ile açıklanmaktadır.

Stalin de karşıtların savaşımının diyalektik kavrayıştaki rolünü "Diyalektik, metafiziğin tersine, doğadaki nesnelerin ve olayların iç çelişkiler içerdikleri, çünkü hepsinin olumlu ve olumsuz yanları, bir geçmişleri ve gelecekleri olduğu, hepsinin yok olup giden ya da gelişen öğeler taşıdıkları görüşünden yola çıkar; karşıtların savaşımı, eski ile yeni arasındaki, ölen ile doğan arasındaki, yitip giden ile gelişen arasındaki savaşım, işte bu, gelişme sürecinin, nicel değişmelerin nitel değişmelere çevrilmesinin içindeki içeriktir" sözleriyle açıklamıştır (Stalin, 2007). Stalin bu noktada diyalektiğin iki yasası arasındaki nedenselliği iç-içe geçmişliği de aslında diyalektiğin bir diğer yasası olan her şey birbirine bağlıdır yasasını olumlayarak gerçekleştirmiştir. Bu noktada diyalektiğin karşıtların birliği yasasına dair verilecek birçok örnek yasanın anlaşılmasına olanak tanıyacaktır. Ancak bu somutlayıcı örneklerden önce diyalektik kavrayışın yasaları gereğince olayları ve şeyleri günümüzdeki yaygın düşünce biçiminden farklı bir biçimde ele alarak şeyler arasında güçlü bir bağlantı kurduğunu belirtmek faydalı olacaktır.

Örneğin ölüm ve yaşam genel olarak karşıt anlamlar içeren birbirinden soyutlanmış ve bağlantısız bir şekilde ele alınmaktadır. Oysa diyalektik kavrayışta şeyler durağan olarak kabul edilmez ve oluşum, gelişim ve devinim süreçleri içinde ele alınırlar. Dolayısıyla diyalektik kavrayışta şeyler durağan değildir ve durağan nitelikler, dolayısıyla da durağan anlamlar taşımamaktadır. Bu yüzden yaşam da diyalektik kavrayışa göre sadece yaşam demek değildir. Yaşam aynı zamanda ölümü de içinde barındırır. Çünkü yaşam sabit kalmaz ve bir süre sonra ölüme dönüşmek zorundadır. George Politzer bu durumu şu sözleriyle açıklamaktadır: "*Çünkü yaşam, yalnızca yaşam değildir. Yaşam ölüme dönüşür, çünkü yaşam bir iç çelişki taşır, çünkü yaşam ölüme karşı gündelik savaşımdır (her an bir kısım hücreler ölür, başkaları onların yerini alır, ta ki ölüm onlara da üstün gelinceye kadar). Metafizikçi, onların derin birliğini, karşıt güçlerin birliğini görmeksizin, yaşam ile ölümü iki mutlak gibi birbirinin karşısına koyar. Mutlak olarak her türlü çelişkiden arınmış bir evren, kendi kendini yinelemeye mahkûm olurdu: hiçbir zaman, yeni bir şey ortaya çıkmazdı. O halde çelişki, her değişmenin içinde vardır*" (Politzer, 2011).

Karşıtların birliği yasasına ve çelişkiye dair verilen bu örneğin dışında, çalışmanın önceki bölümlerinde niceliğin niteliğe dönüşüm yasasının daha kolay anlaşılabilmesi için verilen suyun kaynama örneği de göz önünde bulundurulabilir. Aslında suyun formu değişirken de karşıtların savaşımı söz konusu olmaktadır. Tıpkı diyalektik kavrayışın yaşamı ölümden bağımsız, sadece yaşam olarak ele almaması gibi, su da yalnızca su değildir ve buhara dönüşebilme niteliğini özünde taşır. Tıpkı ölümün, yaşamın öz niteliği olduğu gibi. Bu noktada karşıtların savaşımıysa, su molekülleri arasındaki dağılma gücünün yine su moleküllerindeki yapışkanlık-bir aradalık gücüne karşı koymasıdır. Bu noktada su moleküllerindeki yapışkanlık-bir aradalık gücü kaybolmamıştır keza su buharı yoğunlaştığında tekrar gaz formundan sıvı formuna dönüşebilecektir.

Diyalektiğin karşıtların birliği ve savaşımı ilkesi, su moleküllerindeki dağılma gücünün, yapışkanlık-bir aradalık gücüne üstün gelmesiyle, suyun buhara dönüşümünü açıklamaktadır. Bu örnekte de görüldüğü gibi, şeyler çelişkiyi içlerinde, varoluşlarında taşımaktadırlar. Suya dışarıdan, suyun moleküller çekim kuvvetlerini değiştirebilecek bir etki olmadığı sürece, su moleküllerinin hem yapışkanlık-bir aradalık hem de dağılma gibi birbirine zıt, çelişki oluşturan özellikleri öz niteliğinde taşıdığı görülmemiş, çelişkiyi var eden bu nitelikler görülmediği için de suyun görüntüsü aldatıcı bir durağanlık kazanmıştır (Woods, 2011). Oysa özünde hiç de durağan olmadığı, suyun belirli bir sıcaklığa getirilmesiyle kolayca fark edilebilmektedir. Bu örnekte, diyalektiğin niceliğin niteliğe dönüşüm yasası ve karşıtların birliği yasasının yanı sıra sıcaklığın artırılması sonucu meydana gelen zincirleme reaksiyonla da her şey birbirine bağlıdır yasası tanıtlanmış olur. Bu yüzden diyalektik kavrayış çevresel faktörleri, nesnel somut şartları asla göz ardı etmez aksine, tüm bunları dikkate alarak şeylerin devinim dinamiklerini, yasalarını açıklamaya çalışır.

1.2.2.3.1. Yadsıma, Yadsımanın Yadsınması ve Soyuttan Somuta Devinim

Önceki bölümde kolay anlaşılabilmesi adına basit bir örnek vererek karşıtların birliği ve savaşımı: çelişki yasasına dair kısa bir giriş yapılmıştır. Bu bölümdeyse yadsınma, yadsınmanın yadsınması ve soyuttan somuta devinim dinamikleri açıklanarak karşıtların birliği yasasının tüm mekanizmaları daha detaylı bir şekilde ortaya konmuş olacaktır. Ancak bundan önce karşıtların birliği yasasının bağlamsal olarak nereye oturduğunu açıklamak, çalışmanın devamının daha net anlaşılması

üzerine önem ifade etmektedir. Bu noktada, karşıtların birliği yasası tıpkı daha önceki diyalektik yasalarında da altı çizilen ve açıklanan otodinamizm kavramından bağımsız düşünülmemeli veya bağlamsal olarak farklı bir noktaya konulmamalıdır.

Karşıtların birliği yasası da şeylerin devinimini, gelişim dinamiklerini açıklarken ve yasa haline getirilirken önce doğa hakkındaki bilimsel gelişmelerden sonra da toplumdaki tarihsel gelişmelerden beslenmiştir (Marx, 2016). Dolayısıyla bu yasayla ifade edilen "çelişki" kavramı gündelik hayatta kullandığımız çelişki kavramı anlamına gelmemektedir. Burada kastedilen diyalektik bir çelişkidir. Diyalektik kavrayış sonucunda, söz konusu otodinamizmin içinde var olan çelişkidir. Bu sebeple çalışmanın devamında çelişki bu manasıyla kullanılmaktadır.

Karşıtların birliği ve savaşımı yasasına dair daha önce verilen suyun kaynaması örneğinde moleküllerin yapışkanlık-bir aradalık gücüyle moleküllerin dağılma gücü birbirine karşıt olarak konumlandırılmıştı. Peki diyalektik felsefe içerisinde bu karşıtlar rastgele mi seçilip konumlandırılır? Şeylerdeki karşılıklar tespit edilerek bunların arasından mı seçilir? Elbette böyle değildir. "*Dönüşüm doğrultuları birbirine karşıt olan ve karşılıklı etkileşimleri çelişkiyi ya da karşıtların savaşımını oluşturan yanlar (görünüşler) karşıt olarak adlandırılır* (Şeptulin, 2013: 316).

Bu noktada Politzer da civciv örneğini vermektedir. "*Bir tavuğun yumurtladığı ve üzerinde kuluçkaya yattığı bir yumurta örneğini ele alalım: görürüz ki, yumurtanın içinde, belirli bir ısıda ve belirli bazı koşullar altında gelişen bir tohum bulunur. Bu tohum gelişerek bir civciv verecektir. Bu tohum daha şimdiden, yumurtanın yadsınmasıdır. Böylece, çok iyi görüyoruz ki, yumurtanın içinde iki güç var: onu yumurta kalmaya doğru çeken güç ve civciv olmaya doğru çeken güç. Öyleyse yumurta kendi kendisiyle uyumsuzluk içindedir*" (Politzer, 2011:150).

Politzer bu noktada karşıtları yumurta ve civciv olarak tanımlamıştır. Çünkü daha öne açıklandığı gibi, yumurta ve civcivin dönüşüm doğrultuları birbirine karşıttır. Birbirleriyle olan etkileşimleri çelişkiyi, karşıtların savaşımını oluşturur. Çünkü civcivin varlığının devam etmesi yumurtadan çıkmasına, yumurtayı kırmasına, yıkmasına bağlıdır. Yumurtanın varlığını devam ettirebilmesi ise civcivin yumurta içerisinde kalmasına, yumurtayı kırarak dışarı çıkmamasına bağlıdır. Doğal olarak bu iki unsurun varlığı karşıtların savaşımını, çelişkiyi oluşturmaktadır. Şüphesiz bu yüzden de Politzer diyalektiğin karşıtların birliği, savaşımı: çelişki ilkesini doğada bu

çelişkinin kolaylıkla görülebildiği ve anlaşılabildiği yumurta-civciv örneğini vermiştir.

Politzer verilen örnekte "bu tohum daha şimdiden yumurtanın yadsınmasıdır" derken, tohumun dönüşüm doğrultusunun yumurtaya zıt olduğunu ve ileride yumurtayı yadsıyacağını kastetmiştir. Bu noktada yadsınma: "*Tohumun gelişim doğrultusunun, yumurtanınkine ters olması. Tohumun gelişiminden bir süre sonra yumurtayı yok edeceği, yıkacağı bu karşıtların savaşımında tohumun üstün geleceği*" anlamına gelmektedir. Yadsıma ve yadsınma bundan sonraki bölümlerde de bu anlamda kullanılacaktır.

Diyalektik, karşıtların bu savaşımında karşıtlardan birinin diğerini yadsımasını sürecin ilk aşaması olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla civciv yumurtanın yadsınmasıdır. Ancak civcivin gelişim yolculuğu devam etmektedir ve ileride tavuk olacaktır. Dolayısıyla tavuk da civcivin yadsınması olacaktır. Civciv yumurtanın yadsınması tavuk da civcivin yadsınmasıdır. Dolayısıyla burada tavuk yadsımanın yadsınması olacaktır. Elbette karşıtların birliğine dair verilen bu örnekler yalnızca bu yasanın daha kolay anlaşılması adına oldukça basit ve genel örneklerdir.

Diyalektik materyalizmin tüm ilkeleri hâlâ bilimsel araştırma yöntemleriyle ters düşmemekte aksine yeni gelişmeler diyalektik materyalist felsefeyle uyum içerisinde seyretmektedir. Örneğin karadelikler hakkında, onlara dair herhangi bulgu elde edilmeden önce, ışığın bile kaçamayacağı kadar yüksek bir çekim kuvvetine sahip oldukları, çevresindeki tüm gezegenleri yutarak sürekli artan devasa bir kitleye sahip oldukları biliniyor ve onlar evrendeki en yıkıcı güç olarak tanımlanıyordu. Ancak yakın zamanda, Hubble teleskopu sayesinde karadeliklerin her galaksinin merkezinde bulunarak galaksideki tüm gezegenlere çekim kuvveti uyguladığı, galaksinin de bu kuvvet sayede bir arada kalabildiği öğrenildi. Yani aslında kara delikler hem dünyanın hem de üzerindeki birçok canlının var olabilmesinde önemli bir rol oynuyor. Şüphesiz bu durum da diyalektiğin karşıtların birliği-savaşımı: çelişki ilkesini doğruluyor (Jordan, 1967).

Elbette karşıtların birliğine sayısız örnek verilebilir. Ancak karşıtların birliğinden daha zor anlaşılabilecek şey yadsıma ve yadsımanın yadsınması olmaktadır. Daha önce verilen yumurta-civciv-tavuk örneğinde her yadsıma sonucunda daha komplike bir yapı ortaya çıkmaktadır. Civciv yumurtadan, tavuk da

civcivden daha gelişkin bir yapıya sahiptir. Bu noktada alt olandan üst olana, daha az yetkinden yetkin olana doğru bir geçiş gözlemlenmektedir. Peki yadsıma yalnızca bu anlama mı gelmektedir? Yadsıma bu durumun yanı sıra dairesel bir devinimle ya da gerilemeyle, üst olandan alt olana, daha yetkin olandan daha az yetkin olana doğru bir devinimle de meydana gelir (Şeptulin, 2014: 128).

Bu duruma dair örnekler vermek, hem yadsıma kavramının daha iyi anlaşılmasına hem de yetkin olandan daha az yetkin olana, üst olandan alt olana geçişlerin ne anlama geldiğinin kavranmasına yardımcı olacaktır. Örneğin bir insanın ileri bir yaşta hayatını kaybetmesi, doğadaki atomların radyoaktif bozunma süreci sonucunda çözünmesi, yıldızların enerjisini ve sıcaklığını kaybederek sönmesi vb. gibi. Bu örnekler de yadsımaya bir örnektir ancak diyalektik yadsımaya örnek olamazlar. Çünkü bu noktada diyalektik yadsımayla kastedilen; varoluşundaki karşıtların birliğiyle ortaya çıkan çelişkinin, karşıtların birbiriyle savaşımı sonucunda, "kendi kendinin yadsınması" durumudur. Bu durum da her zaman şeylerin daha basit bir yapıdan daha gelişkin, karmaşık bir yapıya, alt olandan üst olana, daha az yetkin olandan yekin olana doğru bir geçişini tarif etmektedir. Dolayısıyla Marksist literatürde diyalektik yadsıma bu anlama gelmektedir. Diğer durumlardaki yadsımalardan yalnızca yadsıma olarak söz edilecektir.

2. BÖLÜM

ÇEŞİTLİ EKONOMİK BAĞIMLILIK YAKLAŞIMLARININ ORTAYA KONULMASI

2.1. Ekonomik Bağımlılık Teoremi

Ekonomik bağımlılık en temel anlamıyla, serbest para ve dış ticaret politikası sonucunda ülke ekonomilerinin birbirlerine entegre olmasıyla ortaya çıkan ilişki biçimi olarak tarif edilebilir. Elbette bu anlamıyla günümüzde birbirinin ekonomisi üzerinde etkisi olmayan ya da oldukça sınırlı olan ülkeler yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla serbest para ve dış ticaret politikası, doğası gereği ekonomik bağımlılık ilişkilerini beraberinde getirmiştir. Ancak bu noktada ülke ekonomileri arasındaki bu ilişkiyi bağımlılık olarak tarif etme noktasında önemli farklılıklar ve fikir ayrılıkları vardır. Dolayısıyla ülkeler arasındaki bu bağımlılık ilişkisi, bu ilişkinin ülkelere etkileri ve bu etkilerin sonuçları birbirinden farklı bir şekilde değerlendirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde bağımlılık üzerine öne sürülen bu teoriler değerlendirilmiş, son olarak da Marksistlerin bağımlılık teorisiyle neyi ifade ettiği ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

Bağımlılık teorisiyle ilgili farklı yaklaşım biçimleri bulunsa da tüm bağımlılık yaklaşımlarının buluştuğu ortak bir payda da vardır. Bu ortak paydaları, diyalektik kavrayışa uygun olarak bağımlılık teorisini, bu teorinin anti-tezi olan, klasik iktisadın Solow ve Rostow büyüme modelleriyle beraber tartışmak çalışmanın devamı açısından faydalıdır. Bu tartışma, yakınsama hipotezi ve bağımlılık teorisi açıklandıktan sonra, ilgili ülkelerin somut nesnel durumları, ekonomik verileri eşliğinde yapılan çıkarımların, bağımlılık teorisi ve yakınsama hipotezinin varsayımları, öngörüleri, tezleri ile karşılaştırılması ile yapılmıştır.

2.1.1. Amaç

1950 yılında kurulan bağımlılık okulu özellikle az gelişmiş ülkelerin kalkınma problemlerine dair yeni perspektifler geliştirmiş ve bu gibi ülkelerin ekonomik kalkınma gerçekleştirememesinin sebeplerini derinden araştırmıştır. Ancak Neo Marksistlerin büyük katkısıyla kurulan bağımlılık okulundaki birçok teorisyen

Marksist düşünce yöntemi tarihsel diyalektik materyalizmi kullanarak kalkınma problemi yaşayan ülkelerin siyasi ve ekonomik sorunlarına tarihsel bir perspektiften özgün bir bakış açısı geliştirerek farklı değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu çalışmanın amacı, ekonomik ve siyasi problemlerle mücadele eden bir türlü istediği gelişimi yakalayamayan Arjantin ve Türkiye'nin sorunlarını bağımlılık teorisi ve diyalektik materyalizm perspektifinden değerlendirmektir.

2.1.2. Kapsam ve Sınırlılıklar

Çalışmanın kapsamını Arjantin ve Türkiye oluşturmaktadır. Her iki ülkede de modern anlamda sanayileşme yarışının başladığı ve üretim biçiminin kapitalizm olarak belirlendiği dönemin öncesinden, kapitalizmin kuruluşuna tarihsel bir pencere açılarak; ülkelerin günümüze kadar olan serüveninin diyalektik materyalist düşünce yöntemiyle değerlendirilmesi de çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

2.1.3. Yakınsama Hipotezi

Klasik iktisatçılar, serbest dış ticaret politikasının, tüm dünya ülkelerinin gelişimine katkı sağlayacağını savunurken Solow modelini ortaya koymuşlardır. 1956 yılında Solow modelinin bir çıkarımı olan yakınsama hipotezinde, dışa kapalı, devletin olmadığı, tam istihdam durumundaki ve tam rekabet koşullarının geçerli olduğu bir ekonomide, ülkeler arası kişi başı reel gelir farklılıklarının sermayenin azalan getirisi nedeniyle, azalma eğiliminde olacağı ifade edilmektedir. İlginç olan, Solow modelindeki varsayımların klasik iktisat politikasıyla uyum sağlamıyor olmasıdır. Çünkü Solow modelindeki en temel varsayımlar: "*Ekonomide homojen tek bir mal üretilmektedir", "Ekonomi dışa kapalıdır ve hükümet yoktur", "Ekonomi tam istihdamdadır ve tam rekabet koşulları geçerlidir*" şeklindedir (Aslan ve Yılmaz, 2015). Oysa klasik iktisatta serbest para ve dış ticaret politikası savunulmaktadır. Ancak zamanla klasik iktisatçılar arasında, yakınsama hipotezine dair birtakım yeni tanımlamalar yapılmış ve ülkeler arası kişi başı reel gelir farklılıklarının azalacağı, dolayısıyla ülkeler arasındaki ekonomik gelişmişlik farkının azalacağı öngörüsünün klasik iktisadın serbest para ve dış ticaret politikası koşullarında da gerçekleşeceği konusunda yaygın bir fikir oluşmuştur. Klasik iktisadın yakınsama hipotezi haricinde bu durumu ifade eden birçok teorisi ve argümanı bulunmaktadır. Bu konudaki en

önemli teoriyse Smith'in mutlak üstünlükler teorisini geliştirerek karşılaştırmalı üstünlükler teorisini oluşturan Ricardo'ya aittir.

Smith mutlak üstünlükler teorisinde "*Bir ülke bir ürünü diğer ülkeye göre daha az maliyetle yani daha az kaynak kullanarak üretebiliyorsa, o ülkedeki ürün diğer ülkedeki ürün karşısında mutlak üstünlüğe sahiptir*" fikrini öne sürmüştür (Küçükkalay, 2015: 223). Böylece serbest ticaret ortamında ülkelerin üretiminde en avantajlı ürünlere yöneleceğini, ülkelerin üretmediği ürünlerinse serbest dış ticaret yoluyla diğer ülkelerden kolaylıkla temin edilebileceğini, bu sayede dünya kaynaklarının en verimli şekilde kullanacağını ifade ederek serbest dış ticareti savunmuştur. Ancak teoriye gelen eleştiriler sonucunda bir ülkenin birden fazla ürünün üretiminde diğer ülkelere göre herhangi bir avantajı olmadığı durumlarda, o ülkede üretime nasıl karar verileceği ya da bu gibi bir ülkenin dış ticaretten ne gibi bir fayda elde edebileceği sorusu havada kalmıştır.

Ricardo tam da mutlak üstünlükler teorisinin boş bıraktığı bu alanı karşılaştırmalı üstünlükler teorisiyle doldurmuştur. Ricardo bu durumda bile kârlı bir dış ticaret yapılabileceğini karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ile ortaya koyarak ülkelerin her durumda (mutlak olarak avantajlı olmadıkları durumda dahi) ticaret yapabileceklerini savunmuştur (Küçükkalay, 2015: 225).

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde bir ülkenin diğer ülkeye göre iki veya daha fazla ürünün üretiminde dezavantajlı olması durumunda, daha az dezavantaja sahip olduğu ürünün üretiminde uzmanlaşması gerektiğini savunmuştur. Böylece tüm ülkelerin ticaret yapabileceğini ve serbest dış ticaret politikasının tüm ülkelerin yararına olacağını ortaya koymuştur.

Klasik iktisadın dünyada yeni yeni nüfuz kazandığı dönemlerde basit varsayımlar üzerinden şekillenen bu argümanlar, o dönemin koşullarında serbest dış ticaret politikasını savunmak için yeterli zemini oluştursa da günümüzde değişen nesnel somut faktörler göz önüne alındığında, oldukça yetersiz kalmıştır. İşte tam bu noktada klasik iktisatçıların yakınsama hipotezine dair yaptığı birtakım açılımlar, klasik iktisadın serbest ticaretin tüm ülkelerin gelişimine fayda sağlayacağı konusundaki tüm teorileri ve argümanları tek potada eriterek, yakınsama hipotezine daha gelişkin bir içerik kazandırmış oldu (Ceylan, 2010). Yakınsama hipotezinin gelişmesi, ekonomilere dair makro verilerin toplanabilmesi ve dönemin en güncel

tartışmaları arasında yer alan; "*Serbest piyasa koşullarında, ülke ekonomileri arasındaki gelir eşitsizlikleri zamanla azalır mı?", "Kişi başına düşen gelirin düşük olduğu ekonomiler gerçekten kişi başına gelirin yüksek olduğu ekonomilere göre daha mı çok büyürler?*" gibi soruların cevaplanmasıyla ilintilidir.

Yakınsama hipotezinin gelişimine dair can alıcı noktaları Ceylan şöyle özetlemiştir: "*Yakınsama hipotezinin test edildiği ilk çalışma Baumol (1986) tarafından yapılmıştır. Elde ettiği bulgu ele alınan ülkeler arasında güçlü bir kişi başı reel gelir yakınsaması olduğu şeklindeydi. DeLong (1988) Baumol'un çalışmasının örneklem seçimi sapması problemi nedeniyle yanlı sonuçlar ürettiğini ileri sürerek eleştirmiştir. DeLong'a göre, Baumol 1870 yılının en zengin ülkelerini değil 1979 yılının en zengin ülkelerini örneklemine dâhil etmiş ve expost bir analiz yapmıştır. 1986 yılında Romer ve 1988 yılında Lucas'ın yeni büyüme teorisini geliştirmesi, DeLong ile Baumol arasında ortaya çıkan yakınsama tartışmasına yeni bir boyut kazandırmıştır. Yeni büyüme teorisinin iki başlangıç noktasından birisi yakınsama hipotezinin geçerli olamayacağı argümanı olmuştur. Çünkü ülkelerdeki iktisadi büyümenin kaynağı içsel faktörlerdir ve sermaye faktöründe azalan getiri varsayımı geçerli değildir*" (Ceylan, 2010).

O dönemde bu şekilde tartışmalar ve bunlar sonucunda yeni büyüme modelleri ortaya çıksa da genel olarak klasik iktisatçıların birçoğu yakınsama hipotezine yapılan katkıları benimseyerek, hipotezin gelişkin halinde yapılan: "*Serbest ticaret ve para politikası koşullarında da ülkeler arası kişi başı gelir düzeyi farkının, ekonomik gelişmişlik farkının zamanla azalacağı*" öngörüsünü benimsemişlerdir (Tüzemen, 2015). Dolayısıyla günümüzde yakınsama hipotezi bu bağlama oturmakta ve böyle bir anlam atfetmektedir. Çalışmanın bu noktasında yakınsama hipotezinin tezlerini ve öngörülerini başlıklar halinde sıralamak hipotezin somutlaştırılması açısından önem taşımaktadır.

Yakınsama hipotezinin öngörüleri aşağıdaki gibidir:

- Mikro yakınsama hipotezinde, Hecksher, Ohlin, Samuelson modelinin varsayımları içerisinde, serbest piyasa koşullarında (hiçbir ticari engelin bulunmadığı koşullarda), serbest ticari faaliyet içerisinde olan ülkelerde aynı faktör gelirlerinin yakınsayacağı öngörülür.

- Makro yakınsama hipotezinde, ülke vatandaşları arasındaki kişi başına düşen gelir düzeyinde ve ülke ekonomilerinin büyüme oranlarında yakınsama olacağı öngörülür.

Makro yakınsama hipotezindeki bu öngörüler de birtakım varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımlar şu şekildedir:

- Teknolojik gelişimin devamlılığı için gerekli olan yeni kaynaklar yoktur (gelişim için gerekli kaynaklar sabittir).
- Tüm ülkeler, üretim faaliyetlerinde, güncel teknolojiden eşit derecede faydalanmaktadırlar.
- Tüm ülkelerin üretim fonksiyonu aynı ya da benzerdir.

Böylece yakınsama hipotezinin öngörülerinin serbest piyasa altında da geçerli olacağı yukarıdaki varsayımlar altında yapılmıştır (Tüzemen, 2015).

2.1.4. Bağımlılık Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Çeşitli Bağımlılık Yaklaşımları

Bağımlılık konusunda çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak bu bölümde, bu yaklaşımları ortaya koymadan önce, yaklaşımlar arasındaki farklılıkların düşünsel ve teorik yönünün altını çizmek, özellikle Marksist gelenekten gelen bağımlılık yaklaşımları arasındaki farklılıkları ortaya koymak, çalışmanın düşünce yöntemi olan diyalektik materyalist yöntemin uygulanmasına ve anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bağımlılık teorisindeki yaklaşım farklılıkları literatürde genel olarak yapısalcı yaklaşım ve geleneksel Marksist yaklaşım olarak ikiye ayrılmaktadır. Ancak her iki grup arasında da hem bağımlılık ilişkilerine bakış açısından hem de ülkelerin bu bağımlılıktan nasıl kurtulacağı açısından radikal yaklaşım farklılıkları bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın devamında bağımlılık teorisyenlerinin yapısalcı ve geleneksel Marksist yaklaşım olarak kategorize edilmesinin yanı sıra, her iki grup kendi aralarında farklılaştığı felsefe ve düşünce yöntemi bakımından kategorize edilecektir.

Bağımlılık yaklaşımının ilk nüveleri Marx ve Lenin'in emperyalist dünya ilişkilerine yaklaşımı neticesinde doğal olarak ortaya çıkmıştır (Marx, 2012a). Marksist yaklaşımda geri kalmışlık klasik modernizasyon teorilerinin aksine üretim yöntemleri ve kapitalist sistemde, toplumsal sınıflar arasında olan doğal çatışma kavramlarıyla, tarihsel diyalektik materyalist yöntemle açıklanmaya çalışılmıştır.

Bunun yanı sıra Marx kapitalizmin tüm dünyaya yayılmasının ve yayılmacı karakteristiğinin dünya ülkelerinin kalkınmasına içkin itici bir güç olacağını belirtmiştir (Marx, 2014). Ancak burada yanlış anlaşılmaması gereken önemli bir nokta vardır. Marx'ın bu öngörüsünde kalkınma kavramıyla kastettiği şey, modern literatürde kullanılan kalkınma teriminin anlamıyla aynı değildir. Burada Marx'ın kapitalist yayılmacılığın itici gücü ve kalkınma olarak tarif ettiği şey, feodal üretim tarzına ve yönetim biçimine göre bir kalkınmadır. Dolayısıyla Marx bu anlamıyla kapitalizmin tüm dünya ülkelerinde yaşanan kalkınmanın itici gücü olduğunu ifade etmiştir (Marx, 2012b).

Marksist gelenek için bağımlılık, Marx'ın dünyadaki ekonomik ilişkilere yaklaşımının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmış olsa da Modern-Marksist bağımlılık teoremi ve diğer bağımlılık teorileri Birleşmiş Milletlerin bölgesel komisyonlarından biri olan ECLA (Latin Amerika Ekonomik Komisyonu)'nın Latin Amerika ülkelerinin kalkınmasına, diğer ülkelerle yaptığı ticaretin nasıl bir etkide bulunduğunu incelemesiyle başlamıştır (Bucak, 2003).

ECLA başlattığı incelemenin sonucunda bağımlılık yaklaşıma dikkat çeken Marksistlerin ve ekonomistlerin bağımlılığı teorize etmesini gerekli kılan "*az gelişmiş-gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki dış ticaret ilişkileri bu ülkeler arasındaki kalkınma farkını artırmaktadır*" sonucuna ulaşmıştır (Bucak, 2003). ECLA ulaştığı bu sonuçtan sonra, Latin Amerika ülkeleri için; ithal ikameci, devletin ekonomide daha fazla rol oynadığı kalkınma politikaları önermiştir. Bağımlılık teorisi tam da böylesi bir konjonktürde alevlenmiş ve çeşitli bağımlılık yaklaşımları ortaya çıkmıştır.

2.1.4.1. Paul Baran

Paul Baran Neo Marksistlerin bağımlılık yaklaşımına önemli etkileri olan bir ekonomisttir. Baran bağımlılık teorisini az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki ticari ilişkiye dikkat çekerek açıklamıştır. Baran'a göre az gelişmiş ülkelerin gelişmesi gelişmiş ülkelerin çıkarına ters düşmektedir. Dolayısıyla Baran gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelerle kurduğu ticari ilişkilerin özellikle, az gelişmiş ülkelerin gelişimini engelleyecek nitelikte kurulduğundan bahsetmiştir. Bu durumu da gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere doğrudan yabancı sermaye yatırımında bulunarak, bu ülkelerin

pazarında yer almaya çalışarak ve az gelişmiş ülkelerden ham madde ithal ederek sağladığının altını çizmiştir. Dolayısıyla Baran'a ve Sweezy (2007)'e göre gelişmiş ülkelerin gelişiminin önemli bir parçası olan bu gibi pratiklerin devam etmesi az gelişmiş ülkelerinin gelişmemesine doğrudan bağlıdır. Böylece az gelişmiş ülkeler, ham madde ihraç etmek zorunda kalacak ve gelişemedikleri için bu ülkelerde her zaman yeni yatırım alanları olacaktır. Bu nedenle en sert eleştiride bulunulan teorilerden birisi de Rostowcu modernizasyon teorisidir.

Bilindiği üzere modernizasyon teorisinde Rostow toplumların ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerini beş aşamada gerçekleşeceğini ve tüm toplumların bu aşamalardan sonra kalkınacağını, modernleşeceğini öngörmüştür. Bu beş aşama sırasıyla; geleneksel toplum aşaması, geçiş aşaması, kalkış aşaması, olgunluk aşaması ve kitle tüketim aşamasıdır. Rostow'a göre her toplum tarımsal üretimin yoğun düzeyde olduğu geleneksel toplum aşamasından sanayileşmenin gerçekleştiği sanayi sektörünün öncü sektör olduğu kitle tüketim aşamasına geçecektir (Özel, 2012). Bu noktada ortaya konulan bağımlılık teorisi, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişimini engellediğini ifade ettiği için bağımlılık okulunun temsilcileri Rostow'un modernizasyon teorisini "gerçek dışı" olarak nitelenmiş ve Rostow'u tüm ülkelerin içinde bulunduğu nesnel somut şartları eşitlemekle, hepsini aynı ya da benzer kabul etmekle eleştirmişlerdir. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin ezici bir çoğunluğunun uzun yıllardır gelişmiş ülke statüsüne ulaşamamış olması da modernizasyon teorisinin öngörülerine şüpheyle yaklaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Baran'ın konu hakkındaki fikirlerini net olarak koyduğu 1957 yılında yayınlanan "*Büyümenin Politik İktisadı"* eserinde açıkça gelişmiş ve ekonomik olarak dünya lideri olan ülkeler "merkez", az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ise "çevre" olarak tanımlanmıştır (Baran, 1974). Bu eserde "çevre" sınıfına giren ülkeler için neo-liberal iktisat politikalarıyla gelişmenin, kalkınmanın mümkün olmayacağını belirtilmiştir. Baran'ın bu görüşü, sonraki Neo Marksistlerin de ortak görüşü haline gelmiş ve bağımlılık okulunda yer alan Neo-Marksistlerin, ortak paydası haline dönüşmüştür. Baran ve bağımlılık okulundaki Neo-Marksistler:

- Söz konusu çevre ülkelerde bağımlılığın son bulması ve bu ülkelerin kalkınması için tek yol olarak; "işçi-köylü sınıfının ortak bir mücadeleyle

devrim yapmasını ve iktidara; bağımlılığa son verecek politikaları uygulayabilecek bir yönetici sınıfın gelmesini" görmektedir.

- "Çevre" sınıfındaki ülkelerdeki yerel burjuvaziyle bağımlılığın ortadan kaldırılamayacağını, aksine yerel burjuvazinin kurduğu ticari ve politik ilişkilerin bu bağımlılığın ortadan kalkmasının önündeki bir engel olduğunu belirtmektedirler.
- "Çevre" sınıfındaki ülkelerdeki devlet insanlarının yerel burjuvazi sınıfıyla iç içe geçmesi sonucunda ortaya çıkan "devletin sınıfsal karakteristiği" sebebiyle; devlet mekanizmasının da kalkınmanın önünde engel olacağı dolayısıyla böyle bir devlet mekanizmasının kalkınmada rol oynamasının mümkün olmadığını, aksine kalkınmanın önündeki bir engel olduğuna işaret ederler.

2.1.4.2. Samir Amin

Samir Amin bağımlılık okulunun en önemli teorisyenleri arasında yer almaktadır. Ancak Amin'i bağımlılık okulunun diğer teorisyenlerinden ayıran önemli bir nokta bulunmaktadır. Amin de bağımlılık okulundaki diğer Neo-Marksistler gibi bağımlılığı, merkez-çevre ilişki perspektifinden ele almıştır. Ancak Amin, bu merkez-çevre ilişkisinin diyalektik materyalist düşünce yapısına uygun olarak kurulması gerektiğinin ve böyle kurulmadığında oldukça yanlış sonuçlara ulaşılabileceğinin altını çizmiştir (Amin, 2018).

Samir Amin'in bu konuda diğer bağımlılık teorisyenlerinden ayrıldığı ve onlara radikal suçlamalar yönelttiği konu; merkez çevre ilişkisinin diyalektik bir süreç nezdinde değerlendirilmemesi bu yüzden de çevre ülkelere dair birtakım yanlış değerlendirmelerde bulunulmasıdır. Amin'in bu konudaki en radikal itirazı "Corporate Capitalism (Çarpık Kapitalizm)", "Crony Capitalism (Ahbap-Çavuş kapitalizmi)" gibi döneme damgasını vuran ve hâlâ liberal iktisatçılar tarafından dillendirilen kavramlardır (Amin, 2017). Bu kavramlardan "çarpık kapitalizm" merkez ülkelerdeki büyük ve hiyerarşik düzene sahip şirketler sebebiyle çevre ülkelerde kapitalizmin "doğal gelişim seyrini" izleyemediğini çevre ülkelerdeki kapitalizmin gelişim sürecinin "çarpık" gittiğini ifade etmektedir. Ahbap-Çavuş kapitalizmi kavramıysa siyasi iktidar ve büyük sermayedarlar arasındaki iş birliği sebebiyle iktidar ve sermayenin iç-içe geçtiği ve kapitalizmin ve işleyiş mekanizmalarınım bu ilişki nezdinde şekillendiği durumları ifade etmektedir.

Amin tam da bu noktada, her iki kavrama ve bu kavramları bazı fikirleri savunmakta bir araç olarak kullananlara karşı ciddi itirazlar yöneltmiştir. Amin'in bu konuda her iki kavrama da olan itirazı kavramların örtülü olarak "İdeal Kapitalizm" olduğu ve az gelişmiş ülkelerdeki kapitalizmin işleyiş mekanizmalarının bu ideallikten uzak olduğu anlamını taşımasınadır. Ancak buradaki asıl itiraz kavramlara yüklenen anlamlardan ziyade bu gibi kavramların; "az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişememe sebebi olarak emperyalizm yerine bu ülkelerdeki kapitalizmin işleyiş mekanizmalarının düzgün olmamasına işaret etmesidir" (Amin, 2017).

Amin bu noktada, kapitalizmin her ülkede kendine özgü işleyiş mekanizmaları olmasının doğal olduğunu belirterek, bunun yanı sıra az gelişmiş ülkelerde kapitalizmin doğal seyrinde gelişmemesi sonucu ortaya çıkan çarpıklıkların veya siyasi iktidar ve sermayedarların iç içe geçerek oluşturduğu yapıların sebebini emperyalist "merkez- çevre" ilişkisinin doğal bir sonucu olarak tariflemiştir. Dolayısıyla bu sürecin diyalektik yöntemle okunmaması, sürecin iç dinamiğinin görmezden gelinmesi, kavramların ifade ettiği durumların ortaya çıkışının emperyalizmin gelişim sürecinin bir parçası olarak görülmemesi, emperyalist ülke ve bu ekonomilerden soyutlanarak bu gibi kavramlara indirgenmesi son derece yanlıştır. Amin'e göre bu kavramlar bazı iktisatçılar ve politikacıların sınıfsal çıkarları gereği; gerçekliğin üzerini örtmek, sorunun kaynağının emperyalizm ve kapitalizm olduğunun anlaşılmamasını sağlamak için kullanılan güçlü birer argümana dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla Amin bu durumu reddederek bu gibi argümanlara dair ciddi itirazlar yöneltmiştir (Amin, 2016).

Amin'in bir diğer eleştirisiyse "Avrupa merkezcilik" anlayışı hakkındadır. Bilindiği üzere Avrupa merkezcilik kavramı sanayi devriminin ve ekonomik gelişimin Avrupa'daki gelişkinliğini kültürel unsurlarla bağdaştırmaktadır. Amin'e göreyse Avrupa-merkezcilik, Avrupa ülkelerinin kapitalizmin gelişim süreci hakkında tüm dünyaya kabul ettirmek istediği bir argüman halindedir. Amin "Avrupa merkezcilik" kitabında Avrupa merkezciliğin; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birbirine olan etkilerinin göz ardı edilmesi, birbirinden soyutlanması, bu ülkeler arasındaki ilişkilerin emperyalizmden bağımsız ele alınması ve az gelişmişlik sorunun yalnızca kültürel öğelere indirgenerek açıklanması anlamına geldiğini ifade etmektedir (Amin, 2019).

Amin'e göre Avrupa'nın bu girişimi, uzun yıllar boyunca az gelişmiş ülkelerin bir türlü gelişememesi ve hatta gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkeler arasındaki

kalkınmışlık farkının giderek artması sonucunda teorik olarak köşeye sıkışan liberal iktisat ve liberal iktisatçıların, doğal olarak yanlışlanan modernizasyon teorisi ve yakınsama hipotezi gibi liberal iktisat kuramlarına bir alternatif yaratma çabasıdır. Amin'e göre bu çaba da politik bir çabadır. Çünkü Amin tüm bu çabanın az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki gelişme ve kalkınma farkını "normalleştirmeye-meşrulaştırmaya", bu farkın asıl sebebi olan liberal ekonomik sistemin devamlılığını sağlamaya yönelik bir çaba olduğunu belirtmiştir (Amin, 2017). Amin, Avrupa merkezciliğin sosyal bilimlerdeki Batı hegemonyası sayesinde kendini sürekli olarak yeniden ürettiği bazı spesifik alanlar olduğunu ifade etmiştir. Amin'e göre bu alanlar şunlardır:

- Tarih yazımı
- Evrenselcilik
- Batı medeniyeti
- Oryantalizm
- İlerlemeci fikirler

Amin, Avrupa merkezcilik anlayışının özellikle sosyal bilimlerin bu alanlarında kendini yeniden ürettiğini ve nihayetinde Neo-liberal sistemin devamlılığını sağlayarak, sistemden kaynaklanan sorunların üzerini örtecek bir algı oluşturma niceliği ve niteliği taşıyan, oldukça akıllıca ve makul bir şekilde özenle hazırlanmış politik bir argüman olduğunu ifade etmektedir (Amin, 2018).

2.1.4.3. Wallerstein ve Dünya Ekonomisi Sistemi

Wallerstein'ın dünya ekonomisi sistemi, literatürde bağımlılık yaklaşımları arasında yer alamasa da gerek bağımlılık teorileriyle benzeştiği noktalar gerekse de bağımlılık teoremine olan eleştirileri göz önüne alındığında oldukça önemli bir sistemdir. Wallerstein bağımlılık yaklaşımını tamamen reddetmemekle beraber yaklaşımın yetersiz olduğunu açıkça ifade etmiştir. Wallerstein'ın bu konudaki en net eleştirisi, bağımlılık ilişkilerinin tüm dünya ekonomik konjonktüründeki bütünlüğün bir parçası olarak her ülke nezdinde ele alınmaması ve merkez-uydu kuramına sıkıştırılmasıdır (Wallerstein, 2011). Wallerstein'a göre bu oldukça yetersiz ve yanlış sonuçlara ulaşılabilecek olan bir yaklaşımdır. Wallerstein söz konusu ülkelerin dünya

ekonomisindeki rolünün tam olarak anlaşılmadan her bir ülkedeki kapitalizmin dinamiklerinin ve sınıf mücadelesinin de tam olarak anlaşılamayacağını açıkça belirtir.

Wallerstein'a göre, dünya kapitalist ekonomisi içerisindeki ülkeleri merkez, çevre (yan) ve yarı çevre (yarı yan) olarak kategorize etmek gerekir. Wallerstein her üç kategorideki ülkelerin dünya ekonomik sistemi yoluyla birbirine bağlı olduğunu ve her kategorideki ülkenin dünya ekonomik sisteminin devamlılığında farklı rolleri olduğunu ifade eder. Wallerstein'e göre merkez, çevre ve yarı çevre olarak tanımlanan ülkelerden oluşan dünya ekonomik sisteminin işleyişi şu şekildedir (Wallerstein, 2013):

- "Merkez" ülkeler "yarı çevre ve çevre" ülkeleri sömürürler.
- "Yarı-çevre ülkeler" "çevre" ülkeleri sömürürler.
- "Merkez" ülkeler "çevre" ülkelerle yaptığı dış ticaret, bu ülkelere yapılan doğrudan ya da dolaylı yabancı sermaye yatırımı vb. sayesinde gelişir ve "çevre" ülkeler de aynı sebeplerle gelişemez. Aynı durum "yarı-çevre" ve "çevre" ülkeleri arasında da nicelik olarak "merkez-yarı çevre" ilişkisinin oldukça altında seyretse de vardır.
- Merkez devletler sınai üretim ve gelişmiş tarımsal üretim yapar. Dolayısıyla çevre ve yarı çevre ülkeleriyle yaptıkları dış ticarette katma değeri yüksek ürün ihraç etme avantajı her zaman merkezin tekelindedir.
- Çevre ülkeler, nihai ürün ihracatında sınırlı sayıda üründe uzmanlaşırlar. Ham madde ihraç ederler ve ara girdi olmadan, "merkez" ülkelere ihtiyaç duymadan ham maddeyi nihai ürün haline getirebilme yetileri yok denecek kadar azdır. Bunun dışında ülke sınırları içerisinde tüketilmesi gereken temel ürünlerin üretimi konusunda bile yetersizlerdir.

Wallerstein'ın ortaya koyduğu bu üç ülke tipinde ve bu ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin şekillendirdiği dünya ekonomisi dinamiklerinde, tek bir ülkenin gelişmişliğinden ya da kalkınma düzeyinden bahsetmek olanaksızdır. Böyle bir analizden elde edilecek sonuç yanlış olmak zorundadır. Çünkü Wallerstein'a göre dünya ekonomik sistemi ayrılmaz bir bütündür. Bu bütünün her bir parçası Wallerstein'ın ifade ettiği yöntemlerle birbirine bağlanmıştır ve tüm bu ilişkiler bütünü dünya ekonomisi sistemini var etmektedir (Wallerstein, 2013). Dolayısıyla burada ülkelerin tek tek kalkınmasından değil dünya ekonomik sisteminin gelişmişliği veya kalkınmışlığından bahsedilebilir. Ancak Wallerstein'ın burada ifade ettiği kalkınma

oldukça düşük düzeydedir. Çünkü Wallerstein dünya ekonomik sistemi varlığını korudukça merkez çevre ve yarı çevre mekanizmalarında herhangi bir değişiklik olmasının mümkün olmadığını açıkça belirtmiştir.

Wallerstein dünya ekonomik sistemi olarak adlandırdığı bu sistemde gelişmemiş ülkelerin gelişmesinin tek yolu olarak batı ülkeleriyle yani merkez ve yarı çevre ülkelerle siyasi ve ticari ilişkilerin kesilmesini görmüştür. Ancak Wallerstein gelişmemiş ülkelerin merkez ve yarı çevre ülkelerle olan ilişkilerinin demokratik ya da barışçıl yöntemlerle sonlandırılmasının mümkün olmadığını açıkça belirtmiştir. Wallerstein da Amin ve diğer Neo Marksistler gibi bu durumun yalnızca siyasi bir devrimle ortadan kalkabileceğini savunmuştur (Wallerstein, 2011).

2.1.4.4. Andre Gunder Frank

Andre Gunder Frank özellikle Latin Amerika ülkelerinin gelişmişlik ve kalkınmışlık soruna Marksist perspektiften birtakım incelemelerde bulunmuştur. Frank konu hakkındaki eserlerinde kalkınma ve geri kalmışlığın birbiriyle doğrudan bir bağlantısı oluğunu açıkça belirtmiştir. Frank de diğer Neo-Marksist teorisyenler gibi bağımlılık ilişkisini merkez-çevre modeline benzer olan metropol-uydu modeliyle incelemiştir. Frank'in geri kalmışlığa dair incelemesinde dikkat çeken, geri kalmış ülkelerin birbirinden farklarını açıkladığı bazı argümanları olmuştur. Frank'e göre örneğin Peru ve Meksika gibi bazı ülkelerin diğer Latin Amerika ülkelerine göre daha kötü durumda olmasının sebebi bu ülkelerde bulunan zengin yer altı kaynaklarıdır (Bucak, 2003). Dolayısıyla o dönemde İspanya gibi sömürgeci ülkelerin dikkatini bu gibi yeraltı zenginlikleri olan ülkeler çekmiştir. Dolayısıyla sömürgeci ülkeler zenginliklerin en yoğun olduğu bölgelere giderek tüm kaynakları sömürmüş, bu durum da bu ülkelerin geri kalmış ülkeler arasında en son sırada yer almasına, diğer ülkelerinse bu gibi ülkelere göre göreceli olarak bir avantaj elde etmesine yol açmıştır (Frank, 1997).

Frank de, Amin gibi klasik iktisadi ekolun birçok teorisine ve argümanına sert eleştirilerde bulunarak; klasik iktisat teorisinin politik olduğunu ve sanayi devrimini gerçekleştirmiş ülkelerin çıkarlarını korumaya yönelik bir teori olduğunu açıkça belirtmiştir. Frank özelikle Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisine sert eleştirilerde bulunarak, bu teori sonucunda gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ya da az

gelişmiş olan ülkelerin kaynaklarını mukayese mantığıyla değersizleştirdiğini, bu teorinin gelişmiş ülkelerin katma değeri yüksek ürünlere yönelerek dış ticaret üzerinde kalıcı bir üstünlük elde etmesini sağladığını ve sömürgeci mekanizmaların temellerini attığını, bu mekanizmayı akademik camia içerisinde de meşrulaştırdığını ifade eder. Ancak Frank diğer teorisyenlerden farklı olarak, Ricardo'nun ortaya koyduğu bu teorinin az gelişmiş ülkelere kabul ettirilmesinin, dolayısıyla da gelişmiş ülkelerin bu teori nezdinde şekillenecek üretim ilişkilerinin, siyasi olarak da gelişmiş ülkelerin askeri gücüyle desteklendiğini ifade eder. Frank'e göre gelişmiş ülkelerdeki militarist unsurlar, az gelişmiş ülkedeki üretim şeklinin, Ricardo'nun teorisinde olduğu gibi gerçekleşmesini sağlamak için, az gelişmiş ülkelere baskı ve tehdit uygularlar. Frank öne sürdüğü bu gibi argümanlardan oluşturduğu kapitalizm ve az gelişmişlik ilişkisi dinamiğinde bazı önemli hipotezlerde de bulunmuştur (Bucak, 2003).

Frank geri kalmışlığı, geri kalmış ülkelerdeki kültürel ve kurumsal yapıyla ya da geri kalmış ülkelerin büyümek için yeterli yatırımı yapacak sermayeye sahip olmamasıyla açıklamaya çalışan iktisatçılara karşı çıkar ve geri kalmışlığın dünya genelindeki kapitalist kalkınma sürecinin iç dinamikleriyle alakalı olduğunu ifade eder. Dolayısıyla Frank'e göre geri kalmış ülkelerin kurumsal yapısı da bu ülkelerin gerekli yatırımı yapabilmek için yeteri kadar sermaye sahibi olmaması da gelişememenin bir sebebi değil, aksine sonucudur. Frank'e göre, tüm bunlar dünya genelindeki kapitalist kalkınma sürecinin bir sonucudur. Frank bu duruma örnek olarak Latin Amerika'daki Buenos Aires'i ve Sao Paulo'yu gösterir. Frank hiçbir sömürücü kuruma sahip olmayan bu bölgelerin kapitalist sistemin doğası gereği, diğer ülkelerle kurduğu ticaret ilişkisi sebebiyle kalkınma şansını kaybettiğini ifade eder (Frank, 1997).

Frank'e göre az gelişmiş ve gelişmemiş, sömürülen (uydu) ülkelerin gelişme şansını elde edebilmesi için dış ticaret ilişkilerinin yoğunlaştığı gelişmiş (merkez) ülkeyle arasındaki ekonomik ilişkilerin ortadan kalkması gerekmektedir. Frank bu argümanını da Latin Amerika ülkelerinin kalkınma dönemlerini analiz ederek desteklemiştir. Frank'e göre, Latin Amerika ülkelerinin kalkındığı dönemler onları sömüren merkez gelişmiş ülkelerin siyasal-ekonomik-askeri krize girdiği dönemlerdir. Frank bu gibi krizlerde merkez ülkelerin uydu ülkelerdeki hegemonyasının azaldığını, dolayısıyla da uydu ülkelerin ekonomik ve siyasi anlamda daha çok inisiyatif alabildiğini belirtmektedir. Frank bu duruma; 17. yüzyıl Avrupa krizi, Birinci ve İkinci

Dünya Savaşı ve Napolyon savaşları gibi birçok savaşı örnek gösterir. Frank'e göre bu gibi savaş dönemleri uydu ülkelerin kalkınmak için yakaladığı nadir fırsatlardan biridir. Frank bu hipotezini başka argümanlarla da desteklemiştir. Frank'e göre merkez ülkeler bu tip bir krize girdiklerinde, uydu konumundaki ülkeler daha önce merkez ülkelerden ithal ettikleri birçok ürünü ithal edemezler. Dolayısıyla bu durum doğal olarak ortaya ithal ikameci politikaları çıkartır. Bu durum da uydu ülkedeki sanayinin önceki döneme göre görece bağımsız olmasını ve gelişmesini sağlar. Bunun yanı sıra bu gibi kriz dönemlerinde daha fazla ham maddeye ihtiyaç duyan merkez ülkeler uydu ülkelerden daha fazla ithalat gerçekleştirerek uydu ülkelerin dış ticaret açığını kapanmasını sağlarlar. Frank'e göre bu durum da uydu konumundaki ülkelerin kalkınmasına zemin hazırlamaktadır (Frank, 1997).

Frank'in bir diğer hipotezi de merkez ve uydu ülkeler arasında, yüksek hacimdeki ekonomik entegrasyon durumunda, uydu ülkelerin bu bağımlılıktan kurtulmasının neredeyse imkânsız olduğudur. Frank bu noktada, tıpkı diyalektik materyalizmin nicelik-nitelik ilişkisinde olduğu gibi; bağımlılık ilişkisindeki (hacim) niceliksel farklılıkların, uydu ülkelere yeni bir niteliksel farklılık kazandırdığını da ifade ediyor. Hatta Frank, bu yapısal farklılığı daha da somutlaştırmak için; merkez ve uydu arasındaki ekonomik entegrasyon ilişkilerinin yoğunlaştığı, uydu ülkenin merkez ülkeye oldukça ileri bir seviyede ekonomik bağımlılığının oluştuğu durumları tariflemek için "süper uydu" terimini kullanıyor. Frank süper uydu ve merkez ülkenin kurduğu bağımlılık ilişkisini ve bu ilişkinin etkilerini uydu ve merkez arasındaki bağımlılık ilişkisinden ayırıyor.

Frank bu noktada önemli bir farkın altını çiziyor. Frank'e göre merkez ülke süper uydu konumundaki ülkelerin en çok sahip olduğu ham madde kaynaklarına yoğun miktarda talepte bulunuyor. Hem bu talebin hacminin yüksek olması hem de bu talebin uzun yıllar varlığını koruması sayesinde gelişen ve kökleşen merkez-süper uydu ekonomik entegrasyonu sebebiyle süper uydu konumundaki ülkenin ekonomik yapısı bu talep etrafında şekilleniyor, yönleniyor ve giderek bu talebin ortadan kalkmasına karşı kırılganlaşıyor. Dolayısıyla merkez ülkelerin bu talebi ortadan kalktığında süper uydu ülkeler uydu konumundaki ülkelerden daha büyük bir geri kalmışlık sorunuyla yüzleşmek zorunda kalıyor. Frank merkez ve süper uydu arasında işaret ettiği bu geri kalmışlık dinamiğine dayanarak ortaya koyduğu argümanını Peru, Bolivya, Brezilya ve Meksika'daki bazı bölgelerindeki aşırı geri kalmışlıkla (ultra

underdevolopment) açıklar. Üstelik Frank'in örnek verdiği Guanjuato, Zacateas, Bengal, Manuas Gerais gibi bölgelerin kapitalist kalkınma döneminden önce sanayileşmenin merkezi konumundaki bölgeler olması ve kapitalizm öncesinden kalmış sömürücü kurumlara sahip olmaması da hem Frank'in merkez-süper uydu arasında tanımlamış olduğu bağımlılık ilişkisine dair argümanlarını güçlendiriyor hem de Frank'in itiraz etmiş olduğu: "*Geri kalmışlığı, geri kalmış ülkelerdeki kültürel ve kurumsal yapıyla ya da geri kalmış ülkelerin büyümek için yeterli yatırımı yapacak sermayeye sahip olmamasıyla açıklamaya çalışan*" argümanlara karşı Frank'in ilk hipotezini doğruluyor (Frank, 1969).

Frank bir diğer hipotezindeyse Latin Amerika'daki geri kalmışlıkta, Latin Amerika toprak dağılımının, tarihteki ilk sömürgecilik girişimlerinden biri olan İspanyol sömürgeciliği sebebiyle adaletsiz bir şekilde gerçekleşmesini örnek veriyor. Frank'e göre, İspanya ve İspanya gibi Latin Amerika'yı sömürmüş ülkeler Latin Amerika'daki kaynak üretimini kendi ekonomik çıkarlarına uygun bir şekilde yenilemişlerdir. Bu durum, uzun vadede Latin Amerika'daki değerli yer altı ve yer üstü kaynaklarının çevrelerinde devasa çiftlikler ve üretim merkezleri oluşmasıyla dolayısıyla yerli halkın da iş bulabilmek ve hayatını idame ettirebilmek için bu bölgelerde ikamet etmek zorunda kalmasıyla sonuçlanmıştır.

Frank'e göre Latin Amerika'daki değerli maden ocaklarının çevresinde yaşanan nüfus yoğunlaşması, beraberinde bu nüfusun ihtiyaç duyacağı devasa gıda temininin "Latifundia" adı verilen büyük çiftliklerle sağlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu durum da maden ocakları çevresinde yaşayan nüfusu Latifundialarda üretilen gıda mahsullerinin en büyük alıcısı haline getirmiştir (Frank, 1969). Doğal olarak Frank bu noktada Latifundialar ve maden ocakları arasında oluşan bağımlılığa da dikkat çekerek yaşam standartları yüksek olan Latifundiaların çöküşünü, maden kaynaklarının azalması sonucu ortaya çıkan madencilikteki çöküşle açıklamaktadır. Frank'e göre sömürgecilik sonucu oluşan bu yapı daha sonrasında, sömürgecilik bittiğinde bu ülkelerdeki kapitalizmin gelişimini çarpıklaştırmış, bu ülkeleri dezavantajlı konuma düşürmüş ve kalkınma ihtimalini zayıflatmıştır (Frank, 1969).

2.1.4.5. Enzo Faletto ve Henrique Cardoso

Düşünsel temelleri Marx tarafından atılan ve Marx'ın ekonomi yaklaşımından doğal olarak ortaya çıkan bağımlılık yaklaşımının, modern anlamda teorize edilmesinde ve farklı bağımlılık yaklaşımlarının ortaya çıkmasında ECLA'nın Latin Amerika'da yaptığı analiz sonucunda yakınsama hipotezinin öngördüğü durumun tam tersi bir durumu ortaya çıkartması oldukça etkili olmuştur. Daha sonraki yıllardaysa ECLA benzeri; ekonomik ve sosyal araştırmaları bölgesel bazda yürüten kurumlar ortaya çıktı. Henrique Cardoso ise adı ILPES (Latin Amerika ve Karayipler ekonomik ve sosyal planlama enstitüsü) olan bu kurumlardan birine katılarak orada bulunan Enzo Faletto ile bağımlılık üzerine çalışmalar yürütmüştür. Ancak burada ECLA ve ILPES arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır.

ECLA'nın Latin Amerika üzerine yaptığı araştırmalarda elde ettiği ekonomik veriler, ilgili ülkelerin kalkınma problemini somut bir şekilde ortaya koymuştur ve yayınlanan raporun sonucunda Latin Amerika ülkelerinin kalkınma stratejisi olarak "ithal ikameci" politikaların uygulamaya konmasını gerekliliğinden açıkça bahsetmiştir. ILPES'in araştırmalarındaysa bölgesel kalkınma sorunları daha farklı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. ILPES ülkelerin kalkınma sorununun sosyo-politik yapılarından kaynaklandığına dikkat çekerek, ülke içi faktörlere odaklanmıştır. Bu durum hem ortaya konulan bağımlılık anlayışında hem de bu bağımlılığın nasıl ortadan kaldırılacağı ile ilgili stratejide oldukça keskin farklar yaratmıştır (Cardoso ve Faletto, 2014).

ILPES'teki araştırmacılar bağımlılığın ve geri kalmışlığın o ülkenin diğer dünya piyasalarına bağlanma şekliyle açıklanabileceğini savunarak bu bağlanma şeklinde belirleyici olanınsa ülke içerisinde bulunan toplumsal sınıfların etkisinde gelişen üretim ilişkileri olduğunu belirtmiştir. Cardoso ve Faletto bu noktada, Latin Amerika ülkelerinin toplum içerisindeki bazı sınıfların ittifakı eşliğinde üretim ilişkilerini belirlediklerini, bu ittifakın son bulması halinde hem üretim ilişkilerinin hem de yönetim mekanizmalarının ağır darbeler aldığını, bu durumun da Latin Amerika ülkelerinde yaygın bir şekilde görülen askeri darbeye davetiye çıkarttığını belirtmiştir (Bucak, 2003).

Faletto ve Cardoso'ya göre Latin Amerika ülkelerindeki sömürü (İspanya, İngiltere ve Portekiz sömürüsü) son bulduğunda, ülkelerdeki siyasi iktidarlar; yeni

tarımsal sınıf ile Latifundialara benzer, çiftçilik madencilik ve seri gıda üretimi işlerini birleştiren ve "hacieanda" diye tabir edilen oluşumların sahibi olan sınıf arasındaki ittifak nezdinde şekillendi. Faletto ve Cardoso yönetimde başrol oynayan bu ittifakın Latin Amerika ülkelerinde 1930'lardan önce "hammadde ihracatına yönelik büyüme" politikasıyla sonuçlandığını ve bu durumun da bağımlılığın temellerini attığını savunurken 1930'daki Büyük Buhran sonrasındaysa ihracata yönelik büyüme politikalarının doğal olarak çöktüğünü ve "içe yönelik büyüme-ithal ikamecilik" politikalarının öne çıktığını belirtmektedir.

Faletto ve Cardoso bu içe yönelik büyüme ve ithal ikameci politikaların da Latin Amerika ülkelerinin kalkınmasını sağlamayacağını belirtmiştir. Bunun sebebi olarak, bu politikaların hâkim sınıfların ittifakı nezdinde ortaya çıktığı ve onlar arasındaki iş birliği sayesinde uygulanması gösterilmektedir. Dolayısıyla ittifakın sona ermesi bu politikaların da sona ermesi anlamına gelmektedir ve bu durum da içe yönelik talep ve ithal ikameci politikaların kalıcı olmasını engellemektedir. Bunun yanı sıra, Faletto ve Cardoso bu gibi politikaların iç dinamiğinin ülkeyi kalkındıracak, ülke sanayisini geliştirecek ithal ikameci uygulamalar biçiminde şekillenmediğini, ittifakı oluşturan toplumsal sınıfların çıkarlarına yönelik ithal ikameci politikaların desteklenmesi olarak şekillendiğin de belirtmişlerdir (Cardoso ve Faletto, 2014).

Faletto ve Cardoso'yu diğer bağımlılık teorisyenlerinden ayıran bir diğer unsur da ülkeler arasında kurulan bağımlılık ilişkilerinin kalkınmaya engel olmayabileceğini belirtmeleri ve bağımlı kalkınmanın da mümkün olabileceğini savunmalarıdır.

3. BÖLÜM

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE İNCELEMELERİ: ARJANTİN VE TÜRKİYE

3.1. Arjantin Ekonomisi

1816 yılına kadar İspanyol sömürgesi olarak kalan Arjantin, 1816 yılında elde ettiği siyasi bağımsızlık sonrasında daha önce sömürge olmasından dolayı tıpkı Frank'in de bahsettiği gibi diğer ülkelere göre oldukça dezavantajlı bir konumdaydı ve Güney Amerika'nın refah seviyesi en düşük olan ülkeleri arasında yer almaktaydı. Ülke içerisinde baş gösteren siyasi iktidarsızlığın sonucunda 1860 yılında başlayan iç savaş ve bu iç savaşın etkileri Arjantin'in, ancak 1800'lü yılların sonunda gelişme ve kalkınma fırsatı bulabilmesi anlamına gelmekteydi (Acemoğlu ve Robinson, 2017). Dolayısıyla, sanayi devriminin de gerçekleştiği ve iç savaşın son bulduğu bu dönemler, günümüz Arjantin ekonomisini, ekonomik yapısını ve ekonomik bağımlılık ilişkilerini diyalektik materyalist düşünce yöntemiyle incelemek ve değerlendirmek adına kritik bir önem arz etmektedir.

Arjantin ekonomisinin gelişiminin başladığı dönemlere dair makro veri elde edilmesi zor olsa da çeşitli kaynaklarda Arjantin'e dair nüfus değişimini ve ekonomik gelişimi yorumlamak mümkün olmuştur. Örneğin Sorenson (2001: 63-108) Arjantin'in ekonomik gelişimine dair araştırmalarda 1875-1915 yılları arasında Arjantin nüfusunun 3,4 milyondan yaklaşık 7,5 milyona ulaştığını tespit etmiştir. Ayrıca ülkenin sermaye stokuna dair yaşanan artış da dikkat çekmektedir. Arjantin'in bu dönemlerde yaşadığı gelişme, Arjantin'in geniş tarıma elverişli arazilerinin olmasıyla, sanayi devrimi sonucunda ticareti kolaylaştıran taşıma yöntemlerinin gelişimiyle ve sanayi devriminin tarım sektöründeki makineleşmeye, sektördeki üretim araçlarının gelişmesine olan etkisiyle açıklanabilmektedir. Arjantin'de sanayiye dayalı tarım sektörünün gelişimine katkı sunan bu konjonktür, Arjantin'in ekonomik yapısının en temel belirleyici faktörleri arasında yer almıştır. Yine Alverado'nun Paris ekonomi okulunda, 1913'te ülkelerdeki kişi başına düşen geliri incelediği: *"Arjantin'deki Zenginlikler Yirminci Yüzyıl: Muhafazakâr Cumhuriyetten Peronist Deneyime ve 1932 Ötesine"* adlı çalışmasında Arjantin'de kişi başına düşen

gelirin Avustralya, Finlandiya, İsveç, İtalya ve İspanya gibi ülkelerden bile daha fazla olduğu ifade edilmektedir (Balze ve Felipe, 1995).

Bu noktada Arjantin'in ekonomik yapısını; ülkedeki devlet-özel sektör ilişkisini, doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarını ve ulusal burjuvaziyi, siyasi iktidarın sınıfsal yapısını ortaya koymadan, yalnızca ekonomik gelişim, nüfus artışı veya sermaye stokunda yaşanan artış nezdinde ele alarak ekonomik yapıya dair somut bir durum tespiti yapmak, meseleye bağımlılık perspektifinden bakmak açısından oldukça yetersizdir. Yine de ülke içinde yapılan yatırımlara dair bazı hususlar Arjantin'in ekonomik gelişimi hakkında önemli işaretler olarak yorumlanabilir. Örneğin uzun yıllar İspanyol sömürgesi olan ve daha sonraki yıllarda da iç savaşla boğuşan Arjantin'de kapitalizmin en büyük dinamosu olan yerli girişimci sınıf-ulusal burjuvazi sınıfı doğal yollardan oluşmamıştır. Bu durumun yanı sıra, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kronik sorunu olan; ekonomik büyüme için yeterli finansal kaynağa sahip olamama durumu da eklendiğinde, Arjantin'deki büyüme dinamosunun finansal kaynağının yabancı sermaye ağırlıklı olduğunu tahmin etmek zor olmayacaktır.

Arjantin'in ekonomik gelişiminde sanayiye dayalı tarımsal ürünlerin oynadığı başat rol ve gerekli yatırımların önemli bir bölümünün yabancı sermaye yatırımları aracılığıyla finanse edilmesi, Arjantin ekonomisindeki bağımlılığın ilk nüvelerini ortaya çıkartmakla beraber, ileriki yıllarda Arjantin'in kırılgan beşli olarak sınıflandırılan ülke ekonomileri arasında yer almasını da bir noktasıyla açıklamaktadır.

Arjantin'deki ekonomik gelişimin bu gibi niteliksel özelliklere sahip olması, Arjantin'in ekonomik gelişiminin, yabancı sermayeye ve ihracata, yani diğer ülkelerin Arjantin'in ihraç ettiği ürünlere olan talebine karşı da bağımlı olması anlamına gelmektedir. Dönemle ilgili yapılan araştırmalar da Arjantin'in Birinci Dünya Savaşından ve ardından 1930 yılında yaşanan Büyük Buhrandan ne denli olumsuz etkilendiğini ortaya koyar. Konu hakkında Fernando Rocchi de Arjantin ekonomisinin gelişiminde önemli rol oynayan yıllarda (1870-1930) Arjantin'in nüfus, ihracat, ithalat, GSYH, kişi başına GSYH ve sanayi üretimi gibi önemli göstergelerini ortaya koymuştur (Rocchi, 2006).

Tablo 1: 1875-1930 Yılları Arasında Arjantin'deki Genel Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Nüfus	İhracat (Altın peso)	İthalat (Altın peso)	GSYH	Kişi Başına GSYH	Sanayi Üretimi
1875	2.161.000	52.009.113	57.624.481	17,45	55,82	14,46
1880	2.492.000	58.380.787	45.535.880	21,78	53,02	14,57
1885	2.880.000	83.879.100	92.221.969	44,70	82,64	22,40
1890	3.377.000	100.818.993	142.240.812	58,59	88,25	31,62
1895	3.956.000	120.067.790	95.096.438	82,69	115,32	60,37
1900	4.607.000	154.600.412	113.485.069	100	100	100
1905	5.289.000	322.843.841	205.154.420	164,35	159,26	169,56
1910	6.586.000	389.071.360	379.352.515	197,43	162,95	217,85
1915	8.148.000	558.281.000	305.488.006	216,30	137,63	235,14
1920	8.968.000	1.0440.085.000	963.123.000	231,73	135,50	271,50
1925	10.500.000	867.930.000	887.973.000	304,94	162,10	389,66
1930	12.046.000	614.104.000	740.088.000	326,93	149,15	417,35

Kaynak: (Rocchi, 2006).

Bu göstergelerden de anlaşıldığı üzere Arjantin 1875 yılı itibariyle oldukça hızlı sayılabilecek bir ekonomik büyüme ve gelişme sürecine girmiştir. Ancak Arjantin için neredeyse her dönem ihracat-ithalat dengesi değişikliğe uğramış ve dalgalı bir seyir izlemiştir. Bunun yanı sıra, nüfus artışı ve sanayi üretimindeki artış hariç Tablo 1'deki diğer tüm göstergeler için de aynı dalgalı seyrin varlığından bahsedilebilir. Buna rağmen Birinci Dünya Savaşı yıllarını da içeren 1910-1920 yılları arasında bile ihracat değerlerinin ithalat değerlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak aynı durum, 1920'den itibaren tersine dönmüş ve Büyük Buhranın yaşandığı 1930 yılına kadar Arjantin dış ticaret açığı vermiştir.

Yalnızca Tablo 1'den hareketle gerek Birinci Dünya Savaşının gerekse de Büyük Buhranın etkisiyle Arjantin'de ekonomik istikrarın bozulduğundan bahsetmek mümkün görünmektedir. Yine de Birinci Dünya Savaşına kadar Arjantin ekonomisinin genel anlamıyla ekonomik denge durumunu koruduğu görülmektedir. Ancak Büyük Buhran ve Birinci Dünya Savaşı tablodaki göstergelerde yaşanan dalgalanmaları açıklamak için yeterli değildir. Arjantin ekonomisindeki

dalgalanmalarda yine Arjantin ekonomisinin kırılgan olarak nitelendirilmesine sebep olan: "*yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik gelişmedeki rolü, tarıma ihracatına, dolayısıyla da dış talebe bağlı olarak şekillenen ekonomik yapı*" gibi faktörlerin önemli ölçüde payı bulunmaktadır.

Bu durumun birinci sebebi; Arjantin'in, tarım ürünlerinin fiyatındaki, bu ürünlerin üretimiyle ilgili girdilerin fiyatındaki ve tarım ürünlerine olan dış talepteki değişikliklere sebep olabilecek bazı gelişmelere karşı (Birinci Dünya Savaşı gibi) kırılgan bir ekonomik yapıya sahip olmasıdır. Ekonomistler özellikle Büyük Buhran döneminde ve sonrasında Arjantin'de yaşanan krizin derinleşmesini ekonomik faaliyetlerin kısıtlanmasının yanı sıra tarım ürünlerinin fiyatında yaşanan ciddi düşüşle bağdaştırmaktadır (Balze ve Felipe, 1995). İkinci sebebiyse, Arjantin ekonomisinin, gerçekleşen yatırımların önemli finansal kaynaklarından bir olan yabancı sermaye yatırımlarında azalmaya sebep olabilecek birtakım gelişmelere karşı aynı hassasiyete sahip olmasıdır. Daha önce de belirtildiği üzere, birçok bağımlılık teorisyeni, gelişmede rol oynayan yabancı sermayenin bağımlılık yaratıcı bir etkiye sahip olduğunu dile getirmiştir.

Özetle, makro verilerin sınırlı olması Arjantin'in 1870-1930 yılları arasındaki ekonomik durumunun yetkin bir nicel analiz yöntemiyle analiz edilmesine engel olmaktadır. Ancak gerek dönem içini yansıtan kaynaklar gerekse de Arjantin tarihinde yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmeler, Arjantin ekonomisinin yapısına dair genel bir fikir vermektedir. Bu noktadan hareketle görülmektedir ki, Arjantin'in bağımsızlık öncesi sömürgeci yapısı, Arjantin ekonomisinde uzun süre büyük toprak sahiplerinin ve ticaret burjuvazisinin çıkarları doğrultusunda gelişen bir ekonomik yapıyı ortaya koymaktadır. Öyle ki oluşan bu ekonomik yapı bağımsızlık sonrasında da varlığını korumuş ve 1916 yılına kadar devam etmiştir. 1916 yılındaki değişimse ülkedeki orta sınıfın temsilcisi Radikal Partinin iktidara gelmesiyle yaşanmıştır (Wiesner, 2008).

Bu dönemde hem Birinci Dünya Savaşı'nın yaşanması hem de 1929 yılında baş göstermeye başlayan Büyük Buhran hem ekonomik hem de siyasal olarak Radikal partinin hareketini kısıtlamış ve Arjantin'in Radikal Partiyle demokrasiye geçiş dönemine önemli bir darbe vurmuştur. Bu durum, Arjantin'deki siyasi istikrarı tehlike altına almış ve Arjantin siyasetini oldukça kırılganlaşmıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler 1930 yılında, ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin nüfuzunun etkisiyle Arjantin'de gerçekleşen askeri darbeye sebep olmuştur (Pang, 2002). Böylece

hem Arjantin'de henüz yeni başlayan demokratikleşme süreci sekteye uğramış hem de siyasi iktidar büyük toprak sahiplerinin nüfuzunun egemen olduğu Concardancia bloğunun eline geçmiştir. Dolayısıyla bu şartlar altında Arjantin'i oldukça sıkıntılı bir ekonomik kalkınma süreci beklemektedir. Bunun sebepleri arasında siyasi iktidarın Concardancia bloğunun eline geçmesi, dünya genelinde tarım ürünlerinin fiyatında yaşanan yaklaşık yüzde 40 oranında düşüş ve döneme dair kaynaklarda görüldüğü üzere Arjantin'de oldukça sınırlı bir sanayileşme gerçekleşmiş olması yer almaktadır. Tüm bunlar hem Arjantin ekonomik yapısının esnekliğini güçleştirmekte hem de kalkınma ve sanayileşme için gerekli ekonomi politikalarını yürürlüğe koyacak bir siyasi iktidarın yokluğuna işaret etmektedir.

3.1.1. Büyük Buhran Sonrasında Arjantin Ekonomisi

Arjantin'in bağımsızlığını kazandıktan sonra, kapitalizmin düzgün gelişebilmesi için gerekli demokratik koşullara sahip olamaması, Arjantin'in kalkınma sürecinin, 1930 yılındaki darbeyle sekteye uğramasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum daha öne bahsedilen bağımlılık teorisyenlerinden Samir Amin'in diyalektik bir değerlendirme sonucunda ortaya koyduğu bazı hipotezlerini desteklemektedir. Bilindiği üzere, Amin sömürgeciliğin dünya kapitalizminin gelişim sürecinde önemli bir periyot olduğunu, ancak sömürülen ülkelerdeki ekonomik ve siyasi yapının, sömüren ülkelerin çıkarlarına yönelik şekillendiğini, oluşan bu ekonomik ve siyasi yapınınsa, söz konusu sömürge ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, bu ülkelerdeki "kapitalizmin doğal gelişim sürecini" ortadan kaldırdığını ifade etmiştir. Hatta Amin meseleyi bu tarihsellikten koparan ve "çarpık kapitalizm, ahbap çavuş kapitalizmi" gibi kavramları tepeden inme, söz konusu bu tarihsellikten bağımsız bir şekilde kullanan ve ele alan iktisatçılara da itirazlarını yükseltmiştir (Bucak, 2003).

Bu noktadan hareketle düşünüldüğünde, Arjantin'de kapitalizmin doğal seyri için gerekli demokratik şartların oluşmaması, sömürgeci dönemde, sömüren ülkenin Arjantin'de kendi çıkarlarına göre şekillendirdiği ekonomik ve toplumsal yapıda yaratmış olduğu erozyonun etkileri, Arjantin bağımsızlığını kazandıktan sonra da görülmüş ve Radikal partiyle demokratikleşme sürecine adım atan Arjantin'de, kapitalizmin doğal gelişimi için gerekli olan minimal şartların bile oluşmasına engel olmuştur.

Açıkça görülmektedir ki, Amin bu noktada, diyalektik materyalist düşünce yöntemiyle, sömürgeci ülkenin Arjantin'de, kendi çıkarlarına yönelik bir toplum ve ekonomi inşasının etkilerini analiz etmiş ve sömürgeci ülkenin inisiyatifinde oluşan bu sosyolojik ve ekonomik yapıyla, Arjantin'deki kapitalizmin doğal gelişim süreci içerisine girememesinin bağlantısını kurmuştur.

Taylor ve Paulera Arjantin ekonomisinin Büyük Buhran dönemini de kapsayan ekonomik verilerini ortaya koyar. Tablo 2'deki veriler, Arjantin'in İkinci Dünya Savaşı konjonktürüne girmeden önceki durumunun anlaşılmasını da sağlamaktadır.

Tablo 2: 1928-1940 Arjantin'deki Ekonomik Göstergeler (Reel Değişkenlere Göre, Milyon Peso)

	Genel Fiyat Seviyesi	Üretim (Genel)	Üretim (Özel Sektör)	Üretim (Devlet)	Yatırım	İhracat	İthalat	Konsolide Bütçe Açığı
1913	100	4,460	579	204	579	1805	2270	0,8
1928	121	7,780	900	406	900	2901	2991	1,7
1929	126	8,146	1029	425	1029	2847	3048	2,3
1930	144	7,784	871	408	871	2100	2533	4,3
1931	165	7,216	533	393	533	2871	1651	2,7
1932	162	6,966	374	393	374	2636	1282	1,8
1933	139	7,309	418	415	418	2474	1506	1,7
1934	159	7,912	554	447	554	2546	1584	1,8
1935	153	8,275	691	538	691	2754	1836	1,2
1936	148	8,336	824	565	824	2491	1870	1,7
1937	121	8,964	748	612	748	2911	2381	2,4
1938	151	8,979	824	634	824	1963	2251	2,4
1939	162	9,337	691	668	691	2501	1755	3,6
1940	145	9,486	637	672	637	2071	1461	2,7

Kaynak: (Taylor ve Paulera, 1998: 31).

Tablo 2'den de anlaşılmaktadır ki, Arjantin ekonomisinde Büyük Buhranın üretime etkisi 1930 yılından başlayarak 1934 yılına kadar devam etmiştir. Öyle ki Büyük Buhran öncesindeki üretim hâsılatına, ancak 1935 yılında tekrar ulaşılabilmiştir. Yine de Büyük Buhrandan Sovyetler Birliği hariç bütün ülkelerin

olumsuz etkilendiği düşünüldüğünde, Arjantin'in serbest piyasa ekonomisine sahip ülkeler arasındaki sıralamada ekonomik yerini koruduğu tahmin edilmektedir. Tarım ürünü fiyatlarındaki düşüş de göz önüne alındığında, Arjantin'in ekonomik yerini koruması Arjantin'in Büyük Buhran dönemini mümkün olan en iyi şekilde atlattığını göstermektedir (Taylor ve Paulera, 1998). Diğer yandan, tabloda devletin ekonomide oldukça küçük bir rol oynadığı, dolayısıyla serbest piyasa dinamiklerinin Arjantin ekonomisinde belirleyici bir güce sahip olduğu da görülmektedir. Arjantin'in tarım ürünlerinin fiyatında dünya genelinde yaşanan düşüşe rağmen, diğer ülkelere göre Büyük Buhran sürecinde uluslararası sıralamadaki yerini korumasında, tarım ürünlerindeki talep esnekliğinin diğer sınai ürünlere göre daha az olmasının rol oynadığı düşünülmektedir.

Arjantin Büyük Buhran döneminde ekonomideki uluslararası yerini korumayı başarmış olsa da birçok ekonomist Arjantin'in Büyük Buhran sonrasında, bağımsızlığını kazandıktan sonraki dönemindeki ve Radikal Partinin iktidar olduğu 1916-1930 yılları arasındaki dönemindeki ekonomik gelişimin gerisinde kaldığını diğer ülkelere göre geride kalmaya başladığını, dolayısıyla uluslararası ekonomik sıralamadaki yerini korumasının güçleştiğini ifade etmektedir (Conde,2008). Ancak gerek döneme dair makro verilerin doğruluğu üzerine net bir sonuca varılamaması gerekse de ilgili dönemlerde makro veri elde edebilmenin zorluğu sebebiyle döneme dair farklı ekonomik yorumlar bulunmaktadır. Yine de sınırlı da olsa literatüre bakıldığında, Arjantin ekonomisine dair Büyük Buhran öncesinde ve sonrasında yapılan araştırmalar da bu durumu teyitler niteliktedir. Bu konuda Felipe A. M. De La Balze'nin "*Remaking the Argentina*" eserinde ilgili dönemde Arjantin ekonomisinin gidişatına dair önemli göstergeler yer almaktadır. Eserde Arjantin'in diğer ülkelerle karşılaştırılması Arjantin'in dünya ekonomisindeki nispi konumuna dair de fikir vermektedir (Balze, 1995). Dolayısıyla ilgili verilerle Arjantin ekonomisine dair genel çıkarımlarda bulunmanın mümkün olduğu söylenebilir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere, Arjantin'de kişi başına düşen GSYH neredeyse İkinci Dünya Savaşının başlangıcına kadar, sanayi devriminin önde gelen ülkeleri arasında yer alan Fransa-Almanya gibi ülkelerle hemen hemen eşdeğer durumdadır. Tablo 3'te Arjantin'in kişi başına düşen GSYH'si, ABD ve Avustralya hariç tüm ülkelerden daha fazladır. Dolayısıyla her ne kadar Arjantin'de siyasi istikrarsızlık söz konusu olsa ve Arjantin'in İspanyol sömürgesi olmasının kalıcı etkileri görülmeye

devam etse de görünen o ki Arjantin her şeye rağmen 1938 yılına diğer ülkelere nazaran hiç de kötü olmayan bir genel ekonomik tabloyla girmeyi başarmıştır. Ancak bu noktada Arjantin'in tarım ve et ürünleri ihracına dayanan bir ekonomik yapıya sahip olduğunu ve Arjantin'de oldukça sınırlı bir sanayileşme gerçekleştiğini, bunun yanı sıra ABD ve İngiltere gibi sanayi devriminin önde gelen ülkelerinin de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere "tarım ürünlerinde verimliliği artırarak kalkınma" modeli önerdiğini, hatta bu modeli hayata geçirmeleri için finansal destek sunduklarını da unutmamak gerekir (Amin, 2018). Ancak gelecek yıllarda sömürgeci etkinin temelleri üzerinden şekillenen Arjantin kapitalizminin bir sonucu olarak ortaya çıkan militarist yapı, Arjantin'deki dengeleri yeniden değiştirecektir. 1943 yılında Ramon Castillo yönetimini sonlandıran askeri darbe Arjantin'in gelecekteki siyasetine dair de belirleyici rol oynamıştır (Pang, 2002). Bunun sebebi darbeyi planlayan ve darbede aktif rol oynayan birleşik subaylar grubu (GOU) içerisinde yer alan Juan Peron'un geçici askeri hükümetten sonra 1946 yılında devlet başkanı seçilmesidir.

Tablo 3: Arjantin'deki Kişi Başına Düşen GSYH'nin Seçilmiş Ülkelerdeki Kişi Başına Düşen GSYH ile Karşılaştırılması (Yüzde)

	1913	**1938**
Avustralya	57	60
Fransa	102	94
Almanya	97	83
İtalya	151	132
Japonya	215	127
İspanya	188	172
ABD	64	59

Kaynak: (Balze, 1995: 5).

Peron'un başkan seçilmesindeki önemli faktörlerden biri 1943-1946 yıllarındaki askeri geçici hükümet döneminde gücünü ve nüfuzunu artıracak önemli hamleler yapması olmuştur. Bu üç yıllık dönemde orduda çeşitli kademelerde ve görevlerde yer alan Peron özellikle çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığını üstlendiği dönemde sendikaların, dolayısıyla da emekçilerin desteğini elde etmesi, 1946 yılında başkan seçilmesindeki en önemli etken olarak görülmektedir. Elde ettiği nüfuz askeri

yönetimde de etkisini göstererek, Peron'un savaş bakanlığı gibi önemli bir görevi üstlenmesiyle sonuçlandı (Castorina, 2013). Bu durum Peron'un ordu içerisinde de aradığı desteği bulmasını sağladı. Yine de hem Arjantin'in toplumsal yapısını anlamak hem de var olan bu militarist yapıyı tariflemek için hem ordu ve halk arasındaki ilişkiyi hem de ordu içindeki siyasi eğilimleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Öyle ki ordu içerisinde militarizme karşı olan ve ordunun görevini yalnızca ülkenin ulusal egemenliğini ve bağımsızlığını korumak olarak gören bir klik de mevcuttur.

3.1.2. Peronist Dönem

İkinci Dünya Savaşı, ülke ekonomilerinin bağımlılığı için oldukça kritik bir eşiktir. Bunun birinci sebebi, ülkelerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik yapıda değişikliğe gidebilmeleri için siyasal ve ekonomik bir hareket alanına sahip olmalarıdır. Bu tarihsel fırsat, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere sunduğu hareket alanı sayesinde, bu ülkelerin kalkınma sürecinde önemli bir avantaja dönüşmüştür. Bu fırsat penceresinin açılmasındaki en önemli etken Sovyetler Birliğinin İkinci Dünya Savaşında Almanya'yı yenilgiye uğratması ve dünyanın Doğu ve Batı bloğu olarak iki bloğa ayrılması olmuştur. Dünya siyasetinde ortaya çıkan bu güç dengesi özellikle Batı bloğu ülkelerini az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere karşı temkinli hareket etmeye zorlamıştır. Bunun tek sebebi; Batı bloğunun, az gelişmiş ülkelerin hem ekonomik hem de askeri anlamda gücünü ortaya koymayı başarabilen SSCB'ye yakınlaşmasını engelleme amacını taşıması olmuştur (Küçük, 1980).

ABD, Marshall ve Truman doktrinleriyle bu durumu açık açık beyan etmiştir. Bu durumun yanı sıra dünya genelinde anti-emperyalist siyasetin yükselişe geçmesi, bu siyasetin yalnızca parlamentolarla sınırlı kalmayarak güncel yaşam pratiğinin tüm alanlarına nüfuz etmesi, Küba'da sosyalist devrimin gerçekleşmesi ve Şili'de Sosyalist Partinin iktidara gelmesi gibi gelişmeler de dünya genelinde sosyalist ideolojinin yükselişe geçtiğinin somut göstergeleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla böyle bir konjonktürde Batı bloğunun diğer ülkeler üzerindeki emperyal gücü ve etkisi oldukça azalmıştı. Arjantin gibi özellikle sanayisi sınırlı bir seviyede gelişebilmiş veya hiç gelişememiş ülkelerin sınai emtia ithalatında Batı bloğu ülkelerine olan bağımlılığı kırılmış ve SSCB bu anlamda bir seçenek olarak dünya ekonomisinde yerini almıştır

(Casaburi, 1999). Peron ve Peronist politikalar da tam da bu nesnellik üzerinden okunmalıdır. Siyasi, ideolojik ve ekonomik olarak birbirine zıt ve birbirine yakın güçteki iki bloğun İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş halinde olması Arjantin'in de hareket alanını arttırdı. Bu noktadan referansla dünya siyasetinin içinde bulunduğu konjonktür, Peron'un izlediği politikalar ve Peron'un siyasi tutumu hakkında oldukça açıklayıcıdır.

Peron da tıpkı bazı ülkelerin liderleri gibi dünya konjonktüründeki denge durumunun Arjantin'in ulusal çıkarlarını savunabilmek için uygun bir zemin hazırladığının farkındaydı (Conde, 2008). Bu yüzden bloklar arasında bir seçim yapmak yerine, her iki bloğa da mesafeli yaklaşarak Arjantin için bir "üçüncü yol" oluşturma stratejisini izledi. Peron'un bu yolu oluşturmaktaki amacı, temel anlamda bir ulusal kalkınmayı başarıyla gerçekleştirmek ve Arjantin'e siyasi ve ekonomik anlamda bağımsızlık kazandırmaktır. Peron tüm bunların gerçekleşebilmesi için devletin ekonomide aktif bir rol oynaması gerektiğini dolayısıyla da devlet tarafından hazırlanan beş yıllık ekonomik planlamalarla hareket edilmesi gerektiğini düşünüyordu (Sağıroğlu, 2016).

Peron tüm toplumsal sınıfların bu plana uygun hareket etmesini ve planın istikrarını sağlamasını oldukça önemsiyordu. Ancak hem komünist ideolojinin olduğu sol cephe hem de bütünüyle serbest piyasa sistemini savunan, liberal ideolojinin hâkim olduğu sağ cephe Peron'un "üçünü yol" stratejisine ters düşüyordu (Dornbusch ve Tella, 1989). Dolayısıyla da her iki ideolojinin ve bu ideolojilerin siyaset alanının önünün kesmek, toplumu "üçüncü yol" siyasetine ikna etmek için son derece önemliydi. Öyle ki Peron'un aldığı kararlara ve yönetim şekline bakıldığında da bu kaygı açıkça gözlemlenebilmektedir. Örneğin Peron iktidara geldikten kısa bir süre sonra birçok sendikayı içine alan CGT (Genel İşçiler Konfederasyonu) oluşturdu. Daha önce de sendikaların desteğini almayı başaran Peron, bu sayede devlet ve işçi sınıfı arasındaki ilişkiyi kontrol altına almayı ve de sol cephenin siyaset zeminini dolayısıyla da etkisini azaltmayı hedefledi (Dornbusch ve Tella, 1989). Bu hamlenin ardından çıkartılan çalışma yasalarında; işçi sınıfına yeni haklar tanınması, sendikalaşmanın önünün açılması ve ücretlerin artırılması, işçi sınıfının refah düzeyinin hatırı sayılır bir ölçüde artmasıyla sonuçlandı. Bu gelişmelerle işçi sınıfının takdirini kazanmayı başaran Peron mevcut şartlar altında grevin söz konusu olmadığını belirterek grevi yasaklamayı da başardı (Gezgüç ve Uzun, 2017). Ancak

işçi ve patron arasında yaşanan anlaşmazlıklarda yasaların işçi sınıfının lehinde olması, sendikal eylemlerin oldukça kolay bir şekilde yürütülebilmesi işçi sınıfının memnuniyetini sağlamayı başarıyordu.

Sol siyaseti önemli hamlelerle kontrol altına almayı başaran Peron'un liberaller, patronlar dolayısıyla sağ cephe için de benzer bir stratejisi bulunuyordu. Yine patronların içinde olduğu kuruluşları ve örgütleri tek çatı altında toplamak ve sermayedarlarla devletin ilişkisini kontrol altında tutmayı hedefliyordu. Ancak işçi sınıfının ücretlerini artırmak, çalışma yasalarını işçi sınıfının lehine düzenlemek hem patronların karını azaltıyordu hem de işçi sınıfına karşı hareket alanlarını kısıtlıyordu. Dolayısıyla kapitalizmin dinamikleri içerisinden doğal bir şekilde ortaya çıkan emek-sermaye cepheleri arasındaki çelişki, Peron'un "üçünü yol" stratejisinde her iki kesimin de desteğini almasını olanaksız kılıyordu. Bu yüzden Peron sağ cephenin desteğini almakta başarılı olamadı. Bunun sebepleri arasında sanayi kesiminin işçi sınıfının ücretlerindeki artıştan memnun olmaması, concardancia bloğunu oluşturan büyük toprak sahiplerinin devletin tarım ürünleri için uygulamış olduğu fiyat denetiminden ve topraklarını kiraladıkları kiracılara tanınan haklardan memnun kalmaması gibi unsurlar yer alıyordu (Wiesner, 2008). Böylece Peron'un büyük toprak sahiplerinin desteğini kaybetmemek için toprak reformu gerçekleştirmemesi de sonuç vermemişti.

Peron girişimci sınıf içerisinde destek bulduysa da bu destek "kapitalizmin lokomotifi" konumundaki büyük sermaye sahiplerinden ziyade devletin sübvansiyonlarına ihtiyacı olan küçük işletme sahiplerinden gelmişti. Dolayısıyla bu desteğin ekonomik ve siyasi arenadaki nüfuz alanı da oldukça sınırlıydı. Böylece Peron emek cephesinde istediği desteği bulmasına rağmen sermaye cephesinde aynı destekten yoksun kaldı. Daha sonrasında kurucuları Peron'u destekleyen küçük işletme sahiplerinden oluşan ve patronları bir araya getirmek için bir örgüt kurulsa da bu örgüt CGT ile aynı etkiye ve aynı kapsayıcılığa sahip olamadı. Peron örgütün nüfuz alanını artırmak için tüm iş insanlarının üyeliğini zorunlu hale getirse de bu hamlesi de aradığı desteği bulmasını sağlamadı (Gomez, 2009).

Peronist ideolojiyi anlamak, Arjantin ekonomisinin bağımlılık analizi açısından oldukça önemlidir. Bunun birinci sebebi önceleri sömürge konumunda olan, daha sonra bağımsızlığını elde eden, ancak demokrasi girişimleri sekteye uğrayan Arjantin'de sömürge döneminde şekillenen toplumsal yapının devam eden etkisinin

bir sonucu olarak ülke ekonomisine ve siyasetine uzun yıllar yön veren Concardancia bloğunun etkisinin sona ermesidir. İkinci sebebiyse sanayi yatırımlarında İngiliz sermayesine ihtiyaç duyan, sınırlı seviyede sanayileşebilen ve tarım ürünleri ihracatına dayanan bir ekonomik yapıya sahip olan Arjantin'de aynı anda hem yönetimde hem de nesnel somut şartlarda gerçekleşen değişiklerin Arjantin ekonomisinin bağımlılığı anlamında yeni bir pencere açmış olmasıdır. Açılan bu yeni pencerenin bir diğer önemli noktası da iktidarın ideolojisidir. Çünkü İkinci Dünya Savaşı sonrasında belirginleşen çift kutuplu güç dengesinde, iktidarların siyasi hareket alanının artması, iktidarlara ideolojilerini uygulamak için daha önce hiç olmadığı kadar elverişli bir ortam sunmuştur.

Peron'un çizdiği "üçüncü yol" ve ülke için devlet tarafından oluşturulan beş yıllık ekonomik kalkınma programı birlikte ele alındığında Peronist ideolojinin genel hatları da görülebilmektedir. Peron'un iktidara geldikten sonra uyguladığı bazı politikalar Peron'un "Devletçilik" ilkesini sahiplenen bir siyasi lider olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin devlet tarafından savunma sanayisine, enerji kaynaklarına ve kamu hizmetlerine yapılan yatırımlar dikkat çekici boyutlardadır (Gomez, 2009). Üstelik devlet savunma sanayisi, enerji kaynakları, ulaşım ve telekomünikasyon gibi kritik sektörlerde tekel oluşturmayı hedeflemektedir. Tüm bunlar hem Peron'un devletin ekonomide aktif bir biçimde rol alması gerektiğini düşündüğünün hem de siyasi ve ekonomik olarak bağımsız bir ülke olmak için gereken adımların atıldığının bir göstergesi olabilir. Dolayısıyla Peron "Üçüncü yol" olarak adlandırdığı ulusal kalkınma planında devlete denetleyici ve düzenleyici bir rol atfetmektedir.

Peron döneminde devletin ekonomiye müdahalesinin yanında özel sektöre müdahalesi de söz konusu olmuştur. Çünkü ulusal kalkınma projesi olarak kodlanan üçüncü yol için devlet tarafından planlanan beş yıllık ekonomi programında özel sektöre de birtakım roller biçilmiştir. Dolayısıyla özel sektörün kalkınma planını destekleyici nitelikte hareket etmesi gerekmektedir. Bu program çerçevesinde sermaye sahiplerinden ve girişimcilerden beklenen ulusal kalkınma planını destekler nitelikte yatırımlarda bulunmak ve gerektiğinde maksimum kâr ilkesi gözetmeksizin ulusun menfaatini kişisel menfaatin önüne koyarak ekonomik faaliyette bulunmak olmuştur (Sağıroğlu, 2016). Bu durumun yanı sıra Peron yönetimi iç piyasada haksız rekabet kartel oluşturma tekelleşme vb. konularda da özel yasal düzenlemelerde bulundu. Peron böylece iç piyasada rekabetçi bir ekonomik yapıyı oluşturmayı, fiyat istikrarını

sağlamayı ve vatandaşın satın alma gücünü korumayı hedefliyordu. Bu gelişmeler aynı zamanda Peron'un neden büyük sermaye sahiplerini değil de devlet sübvansiyonlarına ihtiyaç duyan küçük işletme sahiplerinin desteğini aldığını da açıklamaktadır. Peron'un özel sektöre olan müdahaleleri yalnızca reel sektör üzerinden değildi. Peron aynı zamanda finansal piyasaların önemli bir aktörü olan devlet bankaları ve özel bankalar için de birtakım düzenlemeler gerçekleştirdi. Peron yönetiminin bu düzenlemelerdeki amacıysa özel sektörün kalkınma planına uymasını sağlamaktı. Peron özel bankaları gerekli yasal düzenlemelerle merkez bankasına bağladı ve merkez bankasının özel bankalar üzerindeki denetimini sağladı (Gezgüç ve Uzun, 2017).

Peron'un ideolojisi bütün bunlarla beraber değerlendirildiğinde ortaya çıkan tablo ne liberal politikalarla ne de sosyalist politikalarla uyuşuyordu. Bu model daha çok karma ekonomi modeli diye de adlandırılan ve politik olarak da "sosyal adaletçilik" olarak tarif edilen, Türkiye Cumhuriyeti'nin de kurucu felsefesindeki ulusal kalkınma motivasyonuna tekabül ediyordu. Öyle ki tıpkı Türkiye'de cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi işçisi, köylüsü, aydını, öğrencisi, esnafı toplumun tüm kesimlerini kapsamayı hedefleyen ve her birine de ideolojik ve ekonomik rol biçen bu ulusalcı perspektif bizatihi devlet tarafından da toplumun tüm kesimlerinin onayladığı politik bir tutum haline getirilmek isteniyordu (Gezgüç ve Uzun, 2017). Bunun en temel ve somut göstergelerinden biriyse devlet ve toplumsal sınıflar arasındaki organik bağı kurması beklenen, meslek gruplarına yönelik kurulmuş komiteler ve örgütlerdir. Bu noktada Arjantin'deki ilk cumhuriyetçi, bağımsızlık öncesi sömürgeci yapının ekonomi ve siyaset üzerindeki etkisinden sıyrılmış bir siyasi iktidarın Peron yönetimi olduğunu, Arjantin için siyasi ve ekonomik olarak bağımsızlık hedefi taşıyan ilk ciddi ulusal kalkınma planının da bu dönem yapıldığını belirtmekte fayda vardır.

Ortaya konan bu tablo ve toplumsal adalet, ekonomik özgürlük, siyasi bağımsızlık gibi ilkeler üzerinden yükselen Peronizm göz önünde bulundurulduğunda daha önce Arjantin'in darbe sonucunda sekteye uğramış demokratikleşme sürecinin Peron dönemiyle beraber tekrar açıldığı söylenebilmektedir. Hatta bu yüzden de literatürde bazı kaynaklarda 1946 yılında askeri otoritenin ülke yönetimini devralması "devrim" olarak adlandırılırken, bazı kaynaklarda da "darbe" terimi kullanılmıştır (Conde, 2008)

Peron hükümetinin özellikle işçi sınıfı üzerinde yarattığı etki işçi sınıfının kimliğinin ortaya çıkmasında da önemli rol oynadı. 1949 Anayasasıyla işçilere tanınan yeni haklar, işçilerin işverenler karşısında ezilmesini engelleyerek işçi sınıfının gücünü artırdı. Bunun yanı sıra sosyal devletçilik ilkesi gereği özellikle halkın yoksul kesiminin ihtiyaçlarını karşılamak ilkesiyle hareket eden Peron, eşi Eva Peron'un da aktüel siyasetin bir parçası olmasından ve sosyal adaletçi politikalara paralel bir rol üstlenmesinden çekinmedi. Eva Peron, devlet nezdinde herhangi bir resmi görevi olmasa da kurduğu vakıfla hem devletten gelen desteklerin hem de vakfın düzenlediği bağış kampanyalarından elde edilen gelirlerin direkt olarak yoksul halka aktarılmışını sağlamış oldu. Peron ailesinin izlediği bu tutum, ulusal kalkınma planında toplumsal sınıflara atfedilen rolleri destekleyici ve tamamlayıcı bir "first lady" imajının gerekliliği olarak da yorumlanabilirdi (Ergün, 2010).

3.1.2.1. Peronist Dönemde Ekonomi

Peron yönetiminin felsefesi ve sosyal adaletçilik ilkesi gereğince Peronist ekonomi planının genel çerçevesinin yanı sıra özellikle Peron'un ve ideolojisinin iktidarda olduğu 1955 yılına kadar Arjantin ekonomisindeki yapısal değişiklikleri ve gelişmeleri analiz etmek Arjantin ekonomisinin bağımlılığını ortaya koymak oldukça önemlidir. Söz konusu dönemlere dair makro verilere ulaşmak oldukça zor olsa da genel bir fikir edinmek ve genel ekonomik göstergeleri incelemek ülke ekonomisinin gidişatına dair bir fikir vermektedir. Bu durumun yanı sıra ülkelerin politik ve ekonomik anlamda hareket alanı bulduğu bu dönemde Arjantin'in diğer devletlerle olan ilişkilerini incelemek de özellikle kısıtlı sanayisinde bile İngiliz sermayesine bağımlı sayılabilecek Arjantin'in ulusal kalkınma planının uluslararası siyaset arenasında nasıl karşılık bulduğunu ve değerlendirildiğini anlamak için önem arz etmektedir (Castorina, 2013).

Tablo 4'e bakıldığında Peron'un ulusal kalkınma planını tam olarak uygulamaya koyduğu görülmektedir. Nitekim gerek kamu harcamalarının GSYH'ye oranındaki artış gerekse de artan işçi maaşlarına paralel olarak artan enflasyon artışından bu anlaşılmaktadır. Bunların yanı sıra Peron'un ulusal kalkınma ve bağımsız ekonomi planının, ekonomik büyüme ve kişi başına düşen GSYH yönünden oldukça olumlu bir seyir içinde olduğu söylenebilmektedir. Ancak artan enflasyon ve bütçe

açığı dikkat çekmektedir. Bu noktada Peron'un ulusal kalkınma planının ekonomiye olan etkisini doğru analiz etmek planın sürdürülebilirliği ve Arjantin ekonomisinin bağımlılığı düşünüldüğünde son derece önemlidir. Bu durum aynı zamanda Peron'dan sonra gelecek siyasi iktidarların hareket alanı hakkında da fikir verecek ve Arjantin'in potansiyel olarak sahip olduğu stratejik seçenekleri ortaya koyacaktır.

Tablo 4: Arjantin'in Genel Ekonomik Göstergeleri (Yıllık Ortalama, %)

	1940-1945	**1946-1950**	**1951-1955**
GSYH(Büyüme)	2,6	5,0	3,0
Kişi Başı GSYH	0,9	2,8	1,0
Yatırım/GSYH	17,8	25,2	16,8
TÜFE	5,6	20,0	18,2
Kamu Harcamaları/GSYH	21,0	31,4	30,0
Bütçe Açığı/GSYH	4,5	10,8	7,8

Kaynak: (De La Balze, 1995: 31).

Peron, tarım ürünleri ihracatına dayalı bir ekonomiye sahip olan Arjantin'de hızlı ve etkili bir sanayileşme gerçekleştirmek, sanayinin ekonomideki ve GSYH'deki payını hızla artırmak ve ekonominin kritik sektörlerde İngiliz sermayesine bağımlı olmasına son vermek istiyordu. Peron o dönemlerde özellikle İngiltere'ye yüksek miktarlarda tarım ürünü ihraç eden Arjantin'in elde ettiği gelirleri sanayi için yeni yatırım emtialarının ithalatına yönlendirmeyi planlıyor ve tarım sektörünü yerli sanayi sektörünün oluşabilmesi için bir kaynak olarak konumlandırıyordu (Balze, 1995).

Arjantin'in yüksek teknolojili yatırım malları ithal etmek için en cazip seçenekleri zaten ekonomik ilişkilerinin yoğun olduğu ABD ve İngiltere olmuştu. Ancak hem ABD hem de İngiltere izledikleri dış ticaret ve ekonomi politikalarıyla Arjantin'in ekonomik planına açık açık olmasa da bir direnç oluşturdular (Cardoso ve Faletta, 2014). Bu tutumlarına sebep olarak mutlak üstünlükler teorisindeki felsefeye denk düşen açıklamalarda bulundular. O dönemlerde hem ABD hem de İngiltere az gelişmiş ülkelere tarımsal üretime yoğunlaşmaları gerektiğini, sınai üretimin zaten sanayide ileri gitmiş ve iş bölümü oluşturmuş sanayi devriminin önde gelen ülkeleri tarafından yüksek verimlilikle gerçekleştirildiğini ve ülkelerin dış ticaret yoluyla tüm

ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabileceğini söylüyordu (Toprak, 1999). Ancak meseleyi klasik iktisadın politikadan ve dünyanın içinde bulunduğu nesnellikten soyutlanarak salt mantık çerçevesinde kendi içinde tutarlı teorilerine indirgemek, ekonomik gelişmelerdeki politika mefhumunu göz ardı etmek anlamına gelecektir ki, bu da bizi ekonomik ve siyasi anlamdaki gelişmeleri kaçınılmaz olarak yanlış değerlendirmeye itecektir.

Günümüzde sanayi devrimini daha önce gerçekleştirmiş ve katma değeri yüksek sınai ürün ihracatı gerçekleştirebilen birçok ülke dünyanın önde gelen ekonomilerine sahiptir. Bu durumda söz konusu ülkelerin dış ticarette katma değeri yüksek ürün ihracatı sayesinde yakalamış olduğu avantajın büyük payı vardır. Çünkü o dönemlerde ülkeler için katma değeri düşük ve üretimi emek yoğun tarım ürünleri ihracatından elde edilen gelir katma değeri yüksek ve üretimi teknoloji yoğun sınai ürünlerin ihracatından elde edilen gelire göre mukayese edilemeyecek kadar küçüktür. Dolayısıyla dönemin nesnelliği ve gerçekliği katma değeri yüksek sınai ve teknolojik ürün üretimi gerçekleştiren ülkelerin dış ticarette avantajlı olacağı yönündedir (Wallerstein,2013).

Tüm bunlar politik düzlemde ele alındığında gelişmiş ülkelerin elde ettiği ekonomik ve politik gücü korumak ve devamını sağlamak amacıyla az gelişmiş ülkelere bu şekilde bir rol biçmesi anlaşılmaktadır. Öte yandan klasik iktisat teorisinin dünyanın çok büyük bir bölümünde kabul edilmesi, uygulanmaya başlanması ve buna eşlik eden politik rejim olan liberal demokrasinin de bir yönetim biçimi olarak yaygınlaşması dünya ekonomik ve siyasi arenasında "oyunun kurallarını" belirleyen gelişmeler olarak yorumlanmalıdır. Dolayısıyla belirlenen bu yeni "kurallar" çerçevesinde özellikle gelişmiş ülkelerin yeni politik konumlanmalar içerisine girmesi, serbest para ve dış ticaret politikaları sayesinde uluslararası bir nitelik kazanan sermaye mefhumunu, ülkelerin diğer ülkelere olan nüfuz alanlarını artırabilmenin en önemli araçlarından bir tanesi olarak yeniden anlamlandırmaları oldukça önemlidir.

Ülkelerin içerisinde bulunmuş ve bulunmakta olduğu ve ülkelere özel ekonomik-siyasal özgünlükleri yaratan tarihsellikleri de göz önünde bulundurarak yapılan bu diyalektik değerlendirme, ülkelerin politik tutumlarını da yeni dünya konjonktüründeki sermaye kavramını da mevcut somut şartlar üzerinden yükselen ve yükselecek olan politik ilişkilerin dinamiğini de yerli yerince ortaya koymaktadır. Bu noktada anlaşılmaktadır ki, bu değerlendirme bağlamında kurulacak ve tanımlanacak

ekonomik bağımlılık ilişkisi de dönemin şartlarında olgunlaşan ve çeşitli değişimler geçirmiş olmakla birlikte ana hatlarında aynı dinamiği koruyan üretim ilişkilerinin öz yapısından süzülen somut gerçeklerle anlamlandırılacaktır. Bu nedenle, çok farklı bağımlılık tanımlamaları ve çeşitleri ortaya koyabilmekle beraber diyalektik materyalist felsefeden ve doğal olarak dünyanın içerisinde bulunduğu nesnellikten süzülen, en temel anlamıyla ekonomik bağımlılık, bir ülkenin diğer ülkenin ekonomik ve siyasi alanına müdahalede bulunmasını sağlayan ekonomik ve siyasi ilişkiler bütünü olarak tanımlanabilir.

Arjantin'in söz konusu şartlarda, ekonomik kalkınma planını uygularken ABD'nin ve İngiltere'nin direnciyle karşılaşması, Arjantin için ciddi bir engel olsa da hiçbir zaman yerli sanayi oluşturma stratejisine darbe vuran bir etken olmamıştır. Çünkü Peron döneminde yapılan birtakım hatalar, Arjantin'in yerli sanayiyi oluşturmak için yabancı yatırım malları talep edebilecek dövizi sağlayamamasıyla sonuçlanmıştır (Sacchi ve Collins, 1989) Zincirleme bir reaksiyonun içerisinden ortaya çıkan bu durumda en büyük pay gelir ve enflasyon politikalarının oldu. Bilindiği üzere, Peron'un işçilere tanıdığı haklar ve işçilerin eskiye göre çok daha iyi ücretlerle çalışması yüksek enflasyona rağmen halkın genelinin reel gelirindeki artışla sonuçlandı.

Bu durum daha öncesinde oldukça kötü şartlar altında, sınırlı tüketim kapasitesiyle hayatını idame ettirmeye çalışan halkın, artan gelirin hatırı sayılır bir kısmını tüketim mallarına yönlendirmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda tarımsal ürünlerin önemli bir kısmı ihraç edilme fırsatı bulamadan yurtiçinde tüketilmiş ve yapısal olarak tarımsal ürün ihracatıyla varlığını sürdüren, tarımsal ürün ihracatından elde edilen dövizle, ulusal kalkınma stratejisinin önemli bir parçası olan yerli sanayiyi oluşturmak için yabancı devletlerden yatırım malları satın almaya yönelik bir ekonomik planın uygulanmaya başlandığı bir ülkede bu durum, ekonomiyi çeşitli noktalardan çıkmaza sokmuştur (Ergun, 2010).

Peron'un stratejisinde ve günümüzdeki dünya konjonktürünün gerçekliğinde, kendi ağır sanayisini oluşturmayı başaramamış hiçbir ülke için ekonomik ve siyasi anlamda bağımsız olma durumu söz konusu değildir. Dolayısıyla bu durum Peron'un planlarını henüz başında ciddi bir krize sokmuştur ve Peron'u da politik bir çıkmaza sürüklemiştir. Bunun sebebi Peron'un tamamen yabancı sermaye yatırımlarından bağımsız kodladığı ve yabancı sermaye yatırımlarından özellikle kaçındığı, aksine

yerli piyasayı ve yerli üreticiyi koruma altına aldığı ulusal kalkınma planında, sanayi sektöründeki yatırıma ve ham madde ihtiyacına yönelik ithalatı gerçekleştirmek ve gerekli dövizi karşılamak için tek çare olarak yabancı yatırımları teşvik etmesi seçeneğinin kalmış olmasıydı (Sağıroğlu, 2016). Dolayısıyla özellikle bu süreç ve Peron'un başarıyla oluşturarak uygulamaya koyduğu ulusal kalkınma planının bu şekilde sekteye uğraması aynı zamanda Arjantin'in siyasi ve ekonomik anlamda bağımsızlık için yakaladığı fırsatın da ağır bir tehdit altında olması anlamına gelmektedir.

Özellikle Peron'un büyük sermaye sahiplerinin de desteğini alamadığı dolayısıyla aynı sermaye sahiplerinin nüfuz etmiş olduğu, basın yayın ve medya kuruluşlarının da desteğini alamadığı, dış politikada ise ulusal kalkınma planı sebebiyle ABD ve İngiltere gibi emperyal gücü yüksek ülkelerle mesafeli olduğu düşünüldüğünde, Peron'un politik ve ekonomik anlamdaki hareket alanı oldukça kısıtlandığı görülmektedir. Diğer taraftan, söz konusu koşullar altında Sovyetler Birliğinin de üretimde ve özellikle teknoloji yoğun üretim araçlarında önemli gelişmeler kaydettiğini belirtmekte fayda vardır. Ancak Arjantin ekonomisinin yapısı ve Arjantin burjuvazisinin dış ticaret bağlantıları sonucunda Arjantin'in dış ticarette bulunduğu ülkelerle kurduğu ekonomik ilişkilerin ikamesinin gerek siyasi gerek pratik gerekse de teknik anlamda Sovyetler birliğiyle kurulacak ekonomik ilişkiler olması mümkün değildi (Cardoso ve Faletto, 2014). Dolayısıyla Arjantin'in söz konusu yüksek teknolojili yatırım malları için Sovyetler Birliğiyle ticaret yapması gerçeklikten uzaktı. Böylesi bir konjonktürde Peron'un ekonominin içine girdiği çıkmaza ve döviz kuru krizine son vermek için tek çaresi yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmekti. Peron bu tek seçeneği istemese de iktidarının sonlarına doğru kullanmak zorunda kaldı ve yabancı sermaye yatırımlarını teşvik ederek hem döviz krizine hem de ekonomik durgunluğa son vermeyi amaçladı. Arjantin ekonomisinde doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye yatırımlarında özellikle öne çıkan üç ülke bulunmaktaydı. Bunlar; ABD, İtalya ve Almanya oldu (Sachs ve Collins, 1989). 1970'lere gelindiğinde özellikle bu üç ülkenin Arjantin ekonomisine olan etkisi göz ardı edilemez bir boyuttaydı.

Yükselen muhalefet ve ordunun politik tutumuyla beraber 1955 yılında Peron iktidarına darbe yapıldı. Ancak 1955 darbesini daha önceki darbelerde olduğu gibi Arjantin'in sömürge olduğu dönemlerin etkisiyle şekillenen toplumsal, siyasi ve

ekonomik yapısıyla açıklamak yeterli değildi. Arjantin'de 1955 yılında gerçekleşen darbede özellikle ABD'nin büyük bir rolü bulunmaktaydı. Darbenin bu niteliğini ortaya koymak, Arjantin'deki ekonomik ve siyasi bağımlılığı değerlendirmenin ve açıklamanın da yegâne yolu olacaktır. Dolayısıyla tezin bu bölümünde yine diyalektik materyalist düşünce yönteminin ilkeleri eşliğinde darbenin gerçekleşmesine sebep olan tüm etkenler, iç ve dış siyaset ve nesnel somut koşullar üzerinden analiz edilecektir.

Soğuk Savaş döneminin uluslararası dinamiklerinde öne çıkan unsurlardan biri Doğu ve Batı bloklarının, ekonomik ve siyasi olarak iki bloğa da eşit mesafede duran, henüz bu siyasal konumlanmada yer almamış ülkelerle iyi ilişkiler kurarak kendi bulundukları bloğun bir parçası haline getirmek istemeleriydi. Bunun yanı sıra gerek Sovyetler Birliğinin yadsınamaz başarıları gerekse de Sovyetler Birliğinin İkinci Dünya Savaşı'nda durdurulamaz olarak görülen ve savaşı kazanması kesin gözüyle bakılan Alman ordusunu ve Hitler'i durdurması, siyasi rüzgârın da Doğu bloğu lehine esmesini sağladı. Böyle bir konjonktürde ideolojik tartışmalar da ister istemez öne çıkmaya başladı. İdeal yönetim biçimi; "Sosyalizm miydi, yoksa kapitalist ekonomi sistemini savunan Liberalizm mi?" Dolayısıyla Soğuk Savaşın bir parçası da ideolojik bir savaştı (Küçük, 1980).

Sosyalizm ve kapitalizm-liberalizm arasında gerçekleşen bu savaş, sinemadan edebiyata, müzikten spora insanlığın düşünsel dünyasına ait olan ne varsa her şeyi etkiledi. Rüzgârın soldan esmesi ve her yeni gün dünya halklarının yükselen anti-emperyalist tavrı siyasette ağırlığını hissettirmeye başladıkça Batı bloğundan tüm bunların bir sonucu olarak değerlendirilebilecek tarihsel hamleler gelmeye başladı (Küçük, 1980). Bu hamlelerden en çarpıcı olanlarıysa açık bir şekilde anti-komünizm felsefesiyle, komünizmle mücadele etmek amacıyla kurulmuş olan NATO ve yine ABD'nin henüz taraf olmamış ülkelere sunduğu, açık bir taraf olma çağrısı niteliğindeki Marshall ve Truman doktriniydi. Bilindiği üzere ABD ve ABD yanlısı ülkeler açık bir şekilde Komünizmle mücadele ettiklerini beyan ediyor ve Doğu bloğunu uluslararası siyasi- ekonomik ve ideolojik arenada yok etmek istiyordu.

ABD'nin mücadelesi yalnızca NATO gibi kurumların kurulması ya da Marshall ve Truman gibi doktrinlerin ilan edilmesiyle sınırlı kalmıyordu. ABD dünya halklarının anti-emperyalist tavırlarının giderek yükseldiği bu dönemlerde emperyal gücünü korumak için diğer ülkelerin iç siyasetine gerekirse illegal yollardan da

müdahale etme ihtiyacı hissediyordu (Amin, 2018). ABD'nin bu tavrına Türkiye'de yaşanan darbeler ve darbe girişimleri de dâhil olmak üzere, Küba'da Bolivya'da Şili'de Venezüella'da gerçekleşen darbeler ve sayısız toplumsal olaylar örnek verilebilir. Doğal olarak, ABD özellikle kendi sömürgesi ve yarı-sömürgesi haline getirmiş olduğu Latin Amerika topraklarıyla ve bu topraklardan yükselen anti-emperyalist siyasetle de yakından ilgileniyordu. Arjantin'deki 1955 darbesi de Amerika'nın açık bir şekilde etkisinin gözlemlendiği bir darbe niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda, ABD'nin Latin Amerika'da siyasi ve ekonomik olarak kendisinden bağımsız bir az gelişmiş ülke istemediği de açık ve ortadadır. Dolayısıyla Peronizmin ulusal kalkınma stratejisi de yerli sanayi oluşturma planı da yabancı sermayeye karşı takındığı tutum da ABD'nin emperyal çıkarlarıyla örtüşmemektedir. Bu nedenle, bütün bunlar Peron'u ABD nezdinde potansiyel bir tehdit yapmak için yeterlidir. Kısacası ABD Peron yönetimini de Peronist politikaları da istememektedir (Gezgüç, 2017).

ABD'nin Arjantin'deki 1955 darbesinde payı olduğunu tek başına bunlarla kanıtlamak mümkün değildir. Ancak ABD'nin Arjantin iç siyasetine olan müdahalesi, iç siyasetine müdahale ettiği diğer ülkelere nazaran oldukça açık ve ortadadır. Bunun en büyük sebebi Peron döneminde, Peron'a karşı en etkili muhalefetlerden birinin Amerikan büyük elçisi Spruille Braden tarafından yapılmış olmasıdır. Ancak mesele burada sadece Braden'ın diplomat kimliği de değildir. Braden'ın Amerikan ulusal çıkarlarıyla bağlantısını derinleştiren finansal bir durum da söz konusudur. Braden'ın ABD'nin özellikle Latin Amerika'daki gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren ünlü şirketi United Fruit Company ile olan iş birliği, o dönemler yine ABD'nin iç siyasetiyle yakından ilgilendiği Şili gibi bir ülkedeki maden şirketinin sahibi olması, siyaset sahnesinde yer yer ortaya çıkarak Latin Amerika ülkelerinin iç işlerini ilgilendiren konularda ABD çıkarına açıklamalar yapması Braden'ı diplomat kimliğinin de etkisiyle ABD'nin diğer ülkelerin iç siyasetine müdahale eden en bariz ismi haline getirmiştir (Ciria, 1973).

Braden'ın iç politikada Peronizme şiddetli bir şekilde karşı çıkması, iç muhalefeti Peron'a ve Peronizme karşı birleştirme çabası kısa vadede oldukça hazin sonuçlar doğurmuştur. Öyle ki Peron 1946 yılından önce henüz iktidara gelmemişken bu durumu gerçekliğiyle olduğu gibi ortaya koyarak kendisi için daha önce hiç elde edemediği kadar ciddi bir siyasi avantaj elde etmiştir. Peron ABD büyükelçisinin açık

bir şekilde yaptığı siyasi hamleleri ABD'nin Latin Amerika ülkelerinin iç siyasetine müdahalesi olarak yorumlamış ve Braden'la beraber hareket etmenin Arjantin ulusal çıkarlarına zarar vereceğini ısrarla belirtmiştir (Gezgüç ve Uzun, 2017). Peron'un siyasetteki bu tavrı, halkta oldukça güçlü bir karşılık bulmuş ve halkın ezici bir çoğunluğunun bu konuda Peron'un yanında durmasını sağlamıştır.

Arjantin'in ekonomik ve siyasi bağımsızlığını doğrudan ve derinden etkileyecek bu gelişmeler, aktüel siyasette öylesine güçlü bir gündem oluşturmuştur ki tüm bu gelişmeler sonrasında İngiltere ve ABD Arjantin'le ticari ilişkilerine son verdiklerini açıklamıştır. Ama bilindiği üzere Braden'ın kısa vadede muhalefetteki bu başarısız girişimi Peron yönetiminin hatalı ekonomi politikaları, büyük sermayedarların desteğini alamaması, Arjantin komprador burjuvazisinin kötü gidişatla beraber halkın üzerindeki nüfuz alanını arttırması sonucunda Peron yönetimi 1955 yılında ordunun gerçekleştirdiği bir darbenin sonucunda devrildi (Dornbusch ve Tella, 1989).

3.1.3. Peronizm Sonrası Arjantin Siyaseti ve Ekonomik Bağımlılık

1955 darbesinden sonra ordu hızlı bir şekilde Peronizmin tasfiyesine girişti (Peron İspanya'ya sürgüne gönderildi) ve Peronizmi yok etmek için radikal hamlelerde bulundu. Peron'un ordudaki nüfuzu da düşünüldüğünde, ordu kendi içerisinde de Peronist subay tasfiyesinde bulundu. Dolayısıyla darbeden sonra ordu içerisindeki klikler arasında da iktidar mücadelesi yaşanmış ve yine Peronizmi bitirmek isteyen Aramburu 1958'e kadar ordunun Arjantin'de yönetimde kalmasını sağlamıştır. Ancak Peron iktidardan devrilse ve ordu Peronizmle sert bir şekilde mücadele etse de halkın azımsanamayacak bir kesimi hala Peron'u desteklemeye devam etmiştir (Ciria, 1973). Özellikle işçi sınıfının, küçük esnafların, küçük girişimcilerin ve orta sınıfın hatırı sayılır bir kısmının Peron'a desteği devam etmiştir ve Peronizm halk nezdinde bir siyasallaşma taraf olma ideolojisi olarak varlığını korumuştur. Dolayısıyla Peron İspanya'ya sürgüne gönderilmiş olsa da Arjantin'de Peronizmin etkisi varlığını sürdürmeye devam etmiş ve iç siyasete şekil vermiştir. Öyle ki Peron'un sürgüne gittiği dönemlerde bile ordu yönetimi bıraktıktan sonraki ilk seçimlerde Frondizi'nin seçilmesinde etkili olduğu söylenmektedir. Çünkü Frondizi

Peronistlerin neredeyse tamamının desteği sayesinde iktidara gelmiştir (Alverado, 2007).

Arjantin Frondizi'yle üçüncü kez demokrasi girişiminde bulunsa da Arjantin bir yandan ordunun Peronizmi bitirmek istemesi, diğer yandan Peronistlerin desteklediği Frondizi'nin iktidarı Arjantin iç siyasetindeki çelişkilerin yeniden oluşmasına sebebiyet vermiştir. Frondizi'nin iktidara geldikten sonraki ekonomik stratejisi de bir noktasıyla Peron'la benzerlik gösterirken bir diğer noktasıyla Peron'dan ciddi şekilde ayrılmaktadır. Frondizi de Peron gibi öncelikle tarım sektörünün canlanmasını, tarımsal ihracatın artmasını hedeflemiştir. Ancak Frondizi'nin tarım üretiminin ihracatından elde edilen geliri, Peron'un yapmaya çalıştığı gibi yerli sanayi oluşturmaya yönelik bir kaynak olarak kullanma amacı olmamıştır. Frondizi Peron'un aksine, devletin ekonomiye müdahalesini azaltmış ve daha liberal bir ekonomik tutum içerisine girmiştir. Hatta Peron'un yaptığının tam aksine yeni sanayi yatırımlarının kaynağı olarak yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekmek üzerine bir politika izlemiştir. Öyle ki bunu destekleyici bir politikayı bile yürürlüğe koymuştur (Mussa, 2003).

Frondizi'nin politikası özellikle yeni yatırım alanları kollayan ABD'deki, İtalya'daki ve Almanya'daki burjuvazinin ekonomik ve politik anlamda Arjantin için uzun zamandır fırsatını kolladığı şartların oluşmasını sağlamıştır. Öyle ki o dönemlerin doğrudan yabancı sermaye yatırımları için net bir veri bulunabilmesi mümkün olmasa da ekonomistler 4 yıllık Frondizi döneminde Arjantin'e yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 1912-1975 yılları arasında yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yaklaşık dörtte biri olduğunu düşünmektedir (Sachs ve Collins, 1989). Bu durum, Arjantin ekonomisindeki bağımlılık açısından Peron döneminden sonraki ikinci en önemli durum olarak değerlendirebilir. Çünkü o dönem Arjantin ekonomisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kalıcı ve tahripkâr etkileri olmuştur. Bunun yanı sıra, Arjantin'de ilk defa resmi politikada; tarım sektörü dışındaki katma değeri yüksek sektörlerin finansmanı için doğrudan yabancı sermaye yatırımları kaynak olarak kabul edilmiştir.

Söz konusu dönemlerde Frondizi'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili politikalarının iç ve dış politikaya etkisine dair somut bir örnek olarak Arjantin'in tarihinde ilk defa ülke sınırları dışındaki bir kurumsal yapının kararını iç politikada olduğu gibi uygulaması gösterilebilir. Ekonomik ve siyasi olarak bağımlılığın belki de

ilk ciddi emareleri olarak yorumlanabilecek bu gelişmelere sebep olan başta Frondizi'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını Arjantin'e çekmek için Dünya Bankası gibi uluslararası nüfuz gücü yüksek ve Batı bloğuna ideolojik olarak eklemlenmiş kurumlarla beraber hareket etmenin gerekliliğini bir politika olarak kavramış olmasıdır. Sonuç olarak Frondizi Peron'un kritik bir sektör olarak tanımladığı ulaşım sektöründe devlet yatırımlarını artıramadığı gibi, böylesine önemli bir konuda Dünya Bankasının raporunu yürürlüğe koyarak, demiryollarının yüzde 33'ünü devlet sorumluluğunun dışına almış ve birçok işçiyi işten çıkartmıştır (Ciria, 1973). Ancak Frondizi bu dönem her ne kadar tarımsal üretimi ve tarımsal ürün ihracatını artırmak istese de bu hedefini gerçekleştirememiş, doğrudan yabancı sermaye yatırımları politikasının Arjantin ekonomisine olan etkileri oldukça ağır olmuştur.

Tablo 5: İlgili Yıllarda Arjantin'deki Dış Ticaret Dengesi (Milyon dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi
1955	928,6	1,172	-244
1956	943,8	1,127	-183,8
1957	974,8	1,310	-335,6
1958	993,9	1,232	-238,7
1959	1000	983	17
1960	1,079	1,249	-41,1
1961	964,1	1,460	-496,2
1962	1,216	1,356	-140,5

Kaynak: (Sachs ve Collins, 1989: 140-141).

Frondizi döneminde Arjantin'in tarımsal ürünlerin ihracatı konusunda önceki döneme göre başarısız olması, ülkeye giren yüksek miktardaki doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve Arjantin Peso'sunun yabancı para birimleri karşısında değerlenmesine bu da ithalatın artmasına sebep olmuştur (Castorina, 2013). Bunlar beraber değerlendirildiğinde, ödemeler dengesi krizi ortaya çıkmıştır. Sarsılan ithalat ihracat dengesi ve tarımsal ürün üretiminde yaşanan düşüş Arjantin ekonomisini kaçınılmaz bir şekilde felakete sürüklemiştir. Ancak bunlar değerlendirilirken Arjantin'in iç politikasında militarizmin etkisi ve ordunun Peronizme karşı katı duruşunun da unutulmaması gerekmektedir

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomi politikasındaki önemiyle paralel olarak Arjantin ekonomisinin bağımlılığına dair Tablo 5'teki gibi birtakım emarelerin görülmesi aynı zamanda Peron döneminde Doğu-Batı bloklaşmasından uzak durarak kendine bir "üçüncü yol" oluşturmaya çalışan Arjantin imajının da geride bırakılmasıyla sonuçlanmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları aracılığıyla Arjantin'in yoğun bir biçimde Avrupa ülkeleri, İngiltere ve Amerika ile gerçekleşen ekonomik entegrasyonunun siyasal izdüşümü ister istemez Arjantin'in Batı bloğuna yakınlaşması olmuştur. Bu yakınlaşmanın politik ve ekonomik anlamdaki bir diğer somut çıktısı da, Arjantin'in doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve tarımsal ürün ihracatındaki düşüşün ve Peso'nun değer kaybetmesinin sonucunda yaşadığı ekonomik krizden, yine uluslararası kurumların etkisi altında oluşturulan raporların ve çözüm önerilerinin eşliğinde kurtulmaya çalışması olmuştur (Castorina, 2013).

Arjantin'de bu dönemde tahmin edileceği üzere IMF ve Dünya Bankası'nın az gelişmiş ülkelere sunduğu çözüm önerilerinden biri olan kemer sıkma politikaları gündeme gelmiştir. Frondizi IMF ve yabancı kredi kuruluşlarının etkisiyle ani bir biçimde kamu harcamalarının, devlet teşviklerinin, devlet çalışanlarının azaltılmasına ve Peso'da devalüasyon gerçekleştirilmesine karar kılmıştır (Alverado, 2007). Bunlar özellikle işçi sınıfının ve orta sınıfın reel gelir düzeylerinde yaşanan düşüşlerle sonuçlanmıştır. Kısacası Peron'dan sonra gelen Frondizi dönemi, adeta Peron döneminin anti-tezi karakterindedir. Frondizi dönemi, Peron'un uyguladığı politikaların tam zıttı olan politikaların uygulamaya konduğu bir dönemdir. Kemer sıkma politikaları sonucunda krizin maliyetinin işçi sınıfına ve orta sınıfa yüklenmesi, işçi sınıfının oldukça sert bir şekilde gerçekleşen grevleriyle sonuçlanmıştır. 1959 yılında gerçekleşen kitlesel işçi eylemleri döneme damgasını vurmuş ve Frondizi'yi çaresiz bırakmıştır. İşçilerin sınıf bilincini kazanmalarında Peron'un rolü olduğu ve Peron'un işçi sınıfının desteğini de aldığı düşünülürse, o dönem yaşanan ayaklanmaların ideolojik ve düşünsel altyapısının Peronizm olduğu gayet aşikârdır (Alverado, 2007).

Frondizi'nin politikada gerek doğrudan yabancı sermaye yatırımları politikalarıyla gerek ideolojik olarak Batı bloğu tandanslı kurumlara göre hareket etmesiyle Batı bloğuna ılımlı yaklaştığı göz önünde bulundurulsa da Frondizi'nin 1 Ocak 1959'da gerçekleşen Küba devrimine karşı olan tavrı Arjantin ordusunu rahatsız etmeyi başarmıştır. Daha sonrasında Frondizi'nin, devrimin önemli öncülerinden ve

komutanlarından olan Ernesto Che Guevara ile görüştüğünün ortaya çıkması da ordu tarafından hoş karşılanmamış ve Frondizi hükümeti militarizm tehdidine boyun eğerek 1962 yılında Küba ile olan diplomatik ilişkilerine son vermiştir (Mussa, 2003). Görüldüğü üzere ordunun iç siyasete etkisi oldukça büyüktür. Dolayısıyla Frondizi dönemindeki siyasal haraketlilik alanı ordu tarafından belirlenmektedir.

O dönemler bu hareket alanını en iyi tanımlayan kavramlarsa anti-Peronizm ve anti-komünizm olmuştur. Çünkü ordu Arjantin'in Batı bloğuyla kurduğu ilişkilere dair herhangi bir hoşnutsuzluk göstermezken Peronist politikalara, Peronistlere ve sosyalist-komünist doğu bloğuna taviz vermemiştir. Bu hamlelerle ordudaki hoşnutsuzluğu artıran Frondizi bunlara bir yenisini daha eklemiş ve Peronistlerin valilik seçimlerine katılmalarını sağlayacak yasal düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. Seçim sonuçlarıysa Peronizmin onca yasaklamalara ve engellemelere rağmen halk nezdindeki desteğini ve meşruiyetini koruduğunun kanıtı niteliğinde olmuştur. Valilik seçimleri sonucunda toplamda 22 eyaleti bulunan Arjantin'in 9 eyaletini oyların yüzde 22'sini almayı başaran Peronist parti yönetmeye hak kazanmıştır. Peronizmin bu yeniden yükselişi ordunun sabrını taşıran son damla olmuştur ve 1962 yılında asker yine sahneye çıkarak Arjantin'deki üçüncü demokrasi girişimine de son vermiştir (Pang, 2002).

Tablo 6'da da görüldüğü üzere, Arjantin'deki siyasi iktidarsızlıklar, değişen ekonomi politikaları ve ülke yönetimindeki ideolojik savrulmalar Arjantin'i 1950-1970 yılları arasında seçili ülkeler arasında ihracattaki yıllık ortalama büyüme hızı en düşük ülke haline getirmiştir. Ekonominin temellerinin tarımsal ürün ihracatına dayandığı sınırlı seviyede sanayileşme gerçekleşen Arjantin'deki bu tablo Peron'un son dönemlerinde başlayan ve ardından Frondizi'yle devam eden ihracat krizini destekler niteliktedir. Öyle ki Arjantin'in 1960 ve 1970 yıllarındaki ihracatının parasal değeri de oldukça düşük seviyelerde seyretmektedir. Tüm bunlar Frondizi döneminde ödemeler dengesinde ortaya çıkan sorunların 1970'lerde de varlığını devam ettirdiğine işaret etmektedir.

Tablo 6: Arjantin'deki İhracatın Ülkelerle Karşılaştırılması (Milyon Dolar)

	1950	1960	1970	Ortalama Yıllık büyüme (%)
Arjantin	1.178	1.079	1.773	2.1
Avustralya	1.731	1.997	6.331	5.2
Brezilya	1.668	1,268	2.739	3.6
Şili	1.359	488	1.246	7.6
Almanya	1.993	11.415	34.228	15.3
İtalya	1.206	3.654	13.185	12.7
Japonya	825	4.055	19.318	17.1
Meksika	532	765	1.313	4.6
İspanya	389	725	2.390	9.5
Amerika	10.282	20.601	43,241	7.5

Kaynak: (Sachs ve Collins, 1989: 149).

1962 yılından sonra Arjantin'de oldukça kaotik bir süreç ortaya çıkmıştır. Bunun birinci sebebi Arjantin'in militarist yapısının varlığını koruması ve Arjantin'deki demokrasi girişimlerinin hepsinin ya ideolojik olarak orduyla yaşanan uyuşmazlıklar ya da Peron'un son dönemleri ve Frondizi döneminde olduğu gibi ülkenin ciddi ekonomik ve siyasi krizlerle karşılaşmış olmasıdır. Arjantin ordusu her kötü gidişatta ve ideolojik olarak özellikle sosyalizmin ve komünizmin temsilcisi Doğu bloğuyla Arjantin'in yakınlaşma potansiyeli olduğu tüm noktalarda gücünü kullanmaya çekinmemiş ve sürekli olarak darbe yapmıştır.

Diyalektiğin ilkeleri bize göstermektedir ki, Arjantin iç siyasetindeki asıl çelişkiyi ideolojik cepheleşmeler oluşturmuştur. Bu ideolojik cepheleşmelerin zemini Doğu ve Batı bloğu arasındaki kapitalizm-liberalizm, Sosyalizm-Komünizm cepheleşmelerinden farklı bir noktaya tekabül etmektedir. Arjantin iç siyasetinin dinamiklerine nesnel somut şartlara ve toplumun yapısına bakıldığında açıkça görülmektedir ki, Arjantin'de giderek büyüyen çelişki Peronizm ve Anti-Peronizm çelişkisi olarak ortaya çıkmıştır. Çelişkinin buradan ortaya çıkmasına sebep olan birçok etken vardır. Ancak bunlardan dikkat çekenlerden ilki Arjantin'in gerçek

anlamıyla, sömürgeci dönemin etkisinden sıyrılarak denediği ilk demokrasi girişiminin Peron'la gerçekleşmiş olmasıdır.

Bu durumun yanı sıra Arjantin halkı en önemli haklarını Peron döneminde yürürlüğe giren Anayasalar sayesinde elde etmiştir. Peron'un dünya halklarının yükselen anti-emperyalist sesine kulak vermesi Amerikan büyük elçisine ve Amerika'ya gösterdiği cesur tutum, özellikle işçi sınıfının ve küçük esnafların refah seviyesini yükseltecek politikalar uygulaması düşünüldüğünde Arjantin halkında Peronizmin neden büyük bir önem atfettiği ve halk için neyi sembolize ettiği ortadadır (Alverado, 2007).

Peron öncesinde ordunun ve Arjantin'in sömürgeci dönemlerinin etkisiyle, orduda nüfuz sahibi olan büyük toprak sahiplerinin öncülüğünde şekillenmiş Arjantin siyaseti halk için hiçbir memnuniyet yaratmadığı gibi gerçek anlamıyla hiçbir zaman bir demokrasi temsili de olmamıştır. Dolayısıyla halkın ideolojik ve siyasal kırınımı Peronizm üzerinden yaşanmıştır. Bu yüzden de Peronizmin etkisi yalnızca Peron'un iktidarda olduğu dönemde değil, her dönemde Arjantin'de etkisini göstermeye ve siyasete her daim yön vermeye devam etmiştir (Romero, 2002). Ancak Arjantin siyasetinde en az Peronizm kadar önemli olan Arjantin ordusunun anti-Peronist tavrı Peronizmin halkın hatırı sayılır bölümünde koruduğu meşruiyeti ve aktüel siyasete etkisiyle beraber hem Arjantin ekonomisi hem de Arjantin siyaseti için ana çelişki haline gelmiştir ve bu çelişki tıpkı diyalektik materyalizmin ilkelerinde olduğu gibi asla durağan olmamış sürekli devinim halinde olmuştur. Dolayısıyla Arjantin ekonomisinin bağımlılığı diyalektik materyalist düşünce yöntemiyle ele alındığında belli bir dönemden sonra Arjantin'deki ekonomik ve siyasi gelişmeler, bu çelişki üzerinden düşünülmeli ve yine bu çelişki üzerinden ele alınmalıdır. Çünkü belirli dönemlerde Arjantin'de hem iç hem de dış siyasette belirleyici olan her zaman Peronizm- AntiPeronizm çelişkisi olmuştur ve 1962'den 1973 kadar olan süreç adeta bu argümanı doğrulamaktadır.

Ordu 1962'den sonra bir buçuk yıla yakın bir süre yönetimi elinde tutsa da önceki darbelerde olduğu gibi yine en yakın zamanda sivil siyasetin önünü açma eğilimi taşımıştır ve 1963 yılında yapılan seçimlerde Artura Illia başkan seçilmiştir. Illia iktidara geldikten sonra yaptıklarıyla Peronizmin devamcısı bir tutum sergilediğini bütün hatlarıyla ortaya koymuştur. Gerek yabancı sermayeye karşı takındığı tutum gerek yabancı petrol şirketlerinin faaliyetlerini durdurması gerekse de

Peronsitlere sivil siyaset kanallarını açmaya çalışmasıyla bir anlamıyla orduya meydan okumuştur. Doğal olarak daha önceleri ordunun silah gücüyle yönetime el koyarak devinimini durağanlaştırdığı Peronizm-AntiPeronizm çelişkisi yeniden olgunlaşmış ve ordu bir kez daha aynı tutumu sergileyerek 1966 yılında yönetime el koymuştur (Romero, 2002).

1966 darbesini özel kılan bir unsur ordunun yönetimi uzun bir süre elinde tutmayı ve siyasete olan etkisini arttırmayı istemesi olmuştur. Tarihsel bağlamda ele alındığında, bu tutum ordunun Peronizmle mücadelede başarısız olduğunu fark etmesi ve yeni mücadele şekli arayışları içerisine girmesi olarak yorumlanabilir. Ordunun daha sonra toplum mühendisliğine soyunması ve Peronizmin toplumsal tasfiyesinde izlediği yeni politikalar da bunu teyitler niteliktedir. 1966 darbesinden sonra ordu ilk iş olarak anayasa yerine geçecek olan ve temel hakların sınırlılıklarını çizen bir bildiri yayınlamış ve bütün politikacıları azlederek yerlerine yüksek rütbeli askerler atamıştır. General Ongania'nın başkan ilan edildiği yeni rejimde ordu yalnızca akademik camiayla ve bilim insanlarıyla yakın temas içerisinde olmuş ve Illia döneminde yabancı yatırımcılarla yaşanan gerilime son vermiştir. Öyle ki ordu da Frondizi gibi yabancı sermaye yatırımlarını ekonomik politikaya dâhil etmiştir. Elde ettiği güçle beraber Peronsitlere karşı sert tasfiye politikalarını yürürlüğe koyan ordu karşısında Peronsitlerin legal mücadele zemini yok olmuştur. Ordu sendikalardan sivil toplum örgütlerine kadar tüm örgütlenmeleri oldukça sert bir şekilde dağıtmıştır. Ordunun bu sert tavrı ve Peronistler için legal mücadele alanının yok olması Peronistleri illegal mücadele zeminine doğru yönlendirmiştir. O dönemlerde esen anti-emperyalist rüzgâr ve Küba'daki gibi Amerikan yanlısı hükümetlere karşı silahlı mücadele veren devrimci güçlerin elde ettiği zaferler düşünüldüğünde, bu nesnelliğin Peronizm-AntiPeronizm çelişkisinin mücadele zeminini değiştirmesi oldukça anlaşılabilir bir durumdur (Lewis, 2001).

Peronistler o dönem orduya karşı mücadele etmek için bazıları Marksist-Leninist ve Maoist olma niteliği taşıyan çeşitli gerilla örgütleri kurmuşlardır. Peronizmin illegal mücadeleye geçmesi anlaşılacağı üzere Peronizm içerisinde de hiziplere yol açmıştır (Mussa, 2003). Hizipler oluşsa da Peronistlerin gerilla örgütlerinin gerçekleştirdiği eylemler Arjantin siyasetinde oldukça etkili olmuş ve orduyu her geçen gün daha da çaresiz bırakmıştır. Peronizmi tasfiye amacıyla radikalleşen ve uzun süreler iktidarda kalma planları yaparak toplum mühendisliğine

soyunun cunta daha radikal bir Peronist tutumla karşılaşmış ve illegal mücadele zemininde her geçen gün hezeyana uğramıştır. Gerilla örgütlerinin yedi yıl boyunca şiddetli bir şekilde halkın da desteğini alarak niceliksel olarak büyüyen bir mücadeleyle ve nihayetinde diyalektiğin niceliğin niteliğe dönüşüm yasasında olduğu gibi; gerilla örgütlerinin orduyu tehdit eder nitelikte bir güce kavuşmasıyla, Peronizm-AntiPeronizm çelişkisindeki devinime tarihte ilk defa Peronistler tarafından yön verilmiştir. Gerilla örgütlerinin yürüttüğü mücadele Küba'da olduğu gibi halk nezdinde gerillaların meşruiyetini arttırmış ve ordu mücadelenin sonlandırılamaması ve kendi meşruiyetinin sorgulanmaya başlaması üzerine iktidarı terk etmek zorunda bırakılmıştır. Böylece Arjantin'de 1973 yılında ordu yönetimden çekilmiş ve yeni bir seçim yapılmasına karşı çıkmamıştır (Mussa, 2003).

3.1.4. İkinci Peronizm ve Askeri Vesayet

1973'teki seçimler Peronizm yanlılarının ezici bir zaferiyle sonuçlanarak Peronist partiden aday olan Hector Campora başkan seçilse de Arjantin'deki siyasi atmosfer Peron'un ve Peronizmin iktidara geldiği döneme göre oldukça farklıdır. Bunun birinci sebebi Sosyalist-Komünist ideolojinin Küba, Şili, Bolivya gibi Latin Amerika ülkelerinden yükselen anti-emperyalist seslerin ideolojisi olmayı büyük oranda başarmış olması, Şili'de sosyalist parti lideri Salvador Allende'nin iktidara gelmesi, Küba'da Sosyalist devrim olması gibi dünyanın içinde bulunduğu somut nesnel koşullarla ilgilidir. Diğer yandan Peronistlerin kendi içerisinde yaşadıkları hizipler sağ Peronizm ve sol Peronizm olarak tanımlanan eğilimlerin de ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu iki klik arasında gerçekleşen savaşım ülke siyasetinde oldukça etkili olmuştur (Lewis, 2001).

Hector Campora Peronist politikaları tekrar harekete geçirse de kendilerini sağ ve sol Peronistler olarak adlandıran gerilla örgütleri arasındaki gerilim asla dinmemiştir. Elbette bu gerilim ideolojik bir çatışmanın ürünüdür. Çünkü Latin Amerika'da gerçekleşen sosyalist devrimler neredeyse tüm dünyada sol görüşün yükselişte olduğu bir dönemde Arjantin'de de sol Peronistlerin ve diğer sosyalist gerilla örgütlerinin Sosyalizm taleplerini yüksek sesle dile getirmeleriyle sonuçlanmıştır (Romero, 2002).

Savaşımın giderek tırmanması Campora döneminde, sürgün olduğu İspanya'dan ülkeye geri dönmeyi başarmış Peron'a halkın bir kurtarıcı rolü atfetmesiyle sonuçlanmıştır. Öyle ki halk bu gerilimin yalnızca Peron başkanlığında sonlanacağına ikna olmuştur. Böylece 1973 yılındaki seçimlerde tekrar başkan olan Peron ülke yönetimini devralmış ve Peronist politikaları yürürlüğe sokmuştur. Ancak mevcut koşullarda Peronist politikalar eskisi kadar etkili olmamıştır. Bunun belirli sebepleri vardır. Bunlardan birisi işçi örgütlerindeki Peronistlerin hatırı sayılır bir kısmının ideolojik olarak Sosyalist-Marksist kanada kayması olmuştur. Dolayısıyla Peron eskiden olduğu gibi sendikaları devletle uyumlu hareket etmeye ikna edememiştir (Ciria, 1973). Öte yandan illegal mücadele yoluyla demokrasiyi geri kazanan Gerilla örgütleri ve ordu arasındaki gerilim devam etmiştir. Peron bu gerilimi önlemek için birtakım politikalar geliştirdiyse de halktan istediği karşılığı alamamıştır. İç siyasetin değişen dinamikleri Peronizmin etkisini oldukça azaltmıştır. İllegal mücadele hem siyasetin hem de sokakların radikalleşmesiyle, Sosyalizm talebinin daha şiddetli bir biçimde ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır (Munck, 1985). Tüm bunlar olurken dünya genelinde patlak veren petrol krizi zaten kırılgan olan Arjantin iç siyasetinin tekrar, kontrol edilemez bir şekilde seyretmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum da kaçınılmaz olarak Arjantin'de yine bir darbeyle sonuçlanmıştır.

Ordu uzun zamandır sergilediği tavırla hem Anti-Peronist hem de Anti-Komünist olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Ancak 1976'da iç siyasetin dinamiklerinde Peronist felsefeden çok gerillaların gücü, ses getiren eylemleri, sosyalist Marksist işçilerin düzenlediği kitlesel grevler kısacası yükselen bir sol siyaset egemen olmuştur. Dolayısıyla o dönem dünyanın içinde bulunduğu siyasi atmosfer de düşünüldüğünde, ordunun en büyük kaygısı Peronizm değil Sosyalist devrim olmuştur. Dolayısıyla 1976 darbesini özgün kılan şey darbenin gerçekleştirilme sebebi ve motivasyonudur. Darbeye dair birtakım detaylar da darbenin motivasyonunun Anti-Komünizm olduğunu ispatlar niteliktedir. Bunlardan en önemlisi Arjantin siyasetinde sol örgütlerin yükselişine karşı çıkan paramiliter sağcı grup Triple-A'nın (Alianza Anticomunista Argentina) devlet destekli bir örgüt olduğunun açığa çıkmasıdır (Philip, 1985).

Araştırmalarda Triple A örgütünün Sosyal Refah Bakanlığı tarafından finanse edildiği ortaya çıkmıştır. Ülkedeki terör eylemlerinde, insan kaçırmalarda başrol oynayan Triple-A'nin ordu ve devlet destekli olması da ordunun Sosyalizmi nasıl bir

tehdit olarak gördüğünü açığa çıkarmıştır. Ayrıca zaten ordu da 1976 darbesinden sonra yayınladığı bildiride darbenin amacını; komünizmi durdurmak, kamu düzenini sağlamak ve ekonomiyi düzelmek olarak açıklamıştır. Ancak bu noktada asıl önemli olan ve Arjantin ekonomisinin bağımlılığında bir kırılma noktası niteliği taşıyan ordunun gerçekleştirdiği darbeden sonra aldığı ekonomik kararlar olmuştur. Ordu aldığı ekonomik kararlarla ithal ikameci ekonomi anlayışına büyük bir darbe indirmiştir. Arjantin'de darbe sonrası alınan bu ekonomik kararlar tıpkı Şili'de Sosyalist lider Allende'nin Amerikancı General Pinochet tarafından devrilmesi sonrasında alınan ekonomik kararları hatırlatmıştır. Darbe sonrasında alınan kararlar aşağıdaki gibidir:

- Reel ücretlerin yüzde 50 oranında azaltılması.
- Kamu hizmet bedellerinin artırılması.
- Kamu harcamalarının azaltılması ve bazı kamusal hizmet alanlarının kapatılması.
- Dış ticaretteki kısıtlamaların sonlandırılması ve ithal ikameci politikaların yerine ihracata yönelik büyüme politikasına geçilmesi.
- Devlet bünyesindeki işletmelerin özelleştirmeye açılması.

Türkiye'deki 1980 darbesi sonrasında alınan 24 Ocak kararlarını da andıran bu kararların politik olarak tekabül ettiği nokta oldukça açıktır.

Arjantin ordusu yaptığı darbeyle Batı bloğuna bağlılığını bir daha göstermiş, aldığı bu kararlarla da ekonomik ve ideolojik olarak batı bloğunun bir parçası olduğunu beyan etmiştir. Bu durumun yanı sıra tarihi siyasi dolayısıyla da ekonomik istikrarsızlıklarla dolu olan, sanayisi sınırlı seviyede yeterince gelişen, katma değeri yüksek emtiaların üretiminde yetersiz kalan, katma değeri düşük tarımsal ürünlerin ihracatına dayanan bir ekonomik yapıda ithal ikameciliğin terk edildiği, devletin ekonomideki denetiminin azaltıldığı ve liberal iktisat politikaların bütünüyle uygulandığı durumlar bağımlılık teorisyenleri tarafından her zaman bağımlılığa sebep olan ekonomi politikaları arasında gösterilmiştir (Cardoso ve Faletto, 2014). Dolayısıyla Arjantin'de gerçekleşen 1976 darbesi Arjantin'in ekonomik bağımlılığında kritik bir rol oynamıştır.

Bilindiği üzere ekonomik yapısı Arjantin'e benzeyen ülkelerde yabancı sermaye yatırımlarının, kısa vadede ekonomiyi canlandırıcı etkisi olsa da uzun vadede

tahripkâr etkileri olabilmektedir. Askeri yönetimin uygulamaya koyduğu politikanın Arjantin'deki kısa vadedeki olumlu etkisi Arjantin'in kısa bir süreliğine de olsa ödemeler dengesi sorununu çözmesi olmuştur. Ancak uzun vadede ortaya çıkan tablo iç karartıcı düzeydedir. Arjantin ekonomisinde hem enflasyon hem dış borç hem de bütçe açığı aynı anda artarak ekonomiyi müthiş bir çıkmaza sokmuştur. Artan enflasyon sonucunda reel ücretlerde yaşanan düşüş de dikkat çekici düzeylerde gerçekleşmiştir. Bunların hepsi bağımlılık açısından önemli göstergeler olabilir. Ancak askeri vesayet döneminin Arjantin ekonomisinin bağımlılığındaki rolü dış borçların hızlı bir şekilde artmış olmasıdır. Öyle ki ekonomik bağımlılığın ölçülmesinde önemli olan dış borcun ihracata ve GSYH'ye oranı Arjantin'deki askeri vesayet döneminde rekor seviyelere ulaşmıştır.

Tablo 7'de görüldüğü üzere askeri hükümetin politikaları sonucunda Arjantin'deki dış borç telafi edilemez noktalara doğru hızla tırmanmış ve Arjantin'i uluslararası kredi kuruluşları karşısında bağımlı bir konuma sürüklemiştir. Ayrıca bu dönemlerde Arjantin'deki sanayi sektörü yüzde 50 kapasiteyle faaliyet gösterebilmiştir.

Tablo 7: İlgili Yıllarda Arjantin'deki Dış Borçlanma (Milyon dolar)

Yıllar	Kamu	Özel	Toplam	Net Dış Borç/İhracat	Dış Borç/GSYH (%)
1976	5,189	3,090	8,279	1,7	18,6
1977	6,044	3,635	9,679	1,1	19,2
1978	8,357	4,139	12,496	1,1	23,9
1979	9,960	9,074	19,034	1,2	30,2
1980	14,459	12,703	27,162	2.5	37,3
1981	20,024	15,647	35,671	3,5	48,1
1982	28,616	15,018	43,634	5,4	60,3
1983	32,196	12,585	44,781	5,4	59,5

Kaynak: (Sachs ve Collins, 1989: 137).

3.1.5. Arjantin'de Geç Gelen Demokrasi

1983'ten sonra nihayet darbeler son bulmuştur. Ancak önceki bölümlerden de anlaşılacağı üzere, Arjantin'in kaderi büyük oranda Arjantin ordusunun ideolojik tutumu çerçevesinde belirlenmiş, Arjantin askeri vesayetin altında kendini hem iktisadi hem de politik Batı bloğuna bağımlı bulmuştur. Ödenmesi oldukça zor olan dış borçlar, sanayi sektörünün yeterince gelişmemesi ve süregelen enflasyon krizi düşünüldüğünde 1983 yılında sivil iktidarın bir enkazı devraldığı söylenebilir.

1983 yılında başkan seçilen Radikal Parti adayı Alfonsin devraldığı enkazdan çıkabilmek için Austral adını verdiği ekonomik bir plan hazırlamıştır (Skidmore, 2010). Arjantin bu planı uygularken bile IMF'nin incelemesine ve onayına ihtiyaç duymuştur. IMF'nin de onayladığı bu plan yürürlüğe girmiştir.

Bu planla Peso yerine Austral para birimine geçiş yapan Arjantin hem enflasyonla hem de dış borçlarla mücadele etmeyi planlamıştır. 1985-1989 arası yürürlükte olan plan uygulandığı ilk yılda yüzde 670 dolaylarında olan enflasyonun yüzde 90 düzeylerine düşmesini sağladı. Ancak plan, para ve maliye politikasının uygulanmasında yaşanan birtakım sorunlar nedeniyle plan sekteye uğramış ve Arjantin yeniden hiper-enflasyonla karşı karşıya kalmıştır. Ancak Arjantin'in bu döneme kadar, dış ticaret dengesini lehine çevirerek ödemeler dengesinde yakaladığı avantajla dış borçlarını finanse etmeyi başardığı söylenebilir (Ergun, 2010).

Tablo 8: İlgili yıllarda Arjantin Dış Ticaret Dengesi (Bin dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi
1983	7,836,063	4,504,156	3,331,907
1984	8,107,405	4,584,672	3,522,733
1985	8,396,017	3,814,148	4,581,869
1986	6,852,213	4,724,053	2,128,160
1987	6,360,160	5,187,818	542,342
1988	9,134,812	5,321,565	3,813,247

Kaynak: (Conde, 2008: 321).

Ancak Tablo 9'da da görüldüğü üzere, ilgili yıllardaki bütçe açığı ile ilgili aynı şeyi söyleyebilmek mümkün değildir.

Tablo 9: İlgili Yıllarda Arjantin Hükümetinin Bütçe Açığı (Milyon Austral)

	1983	**1984**	**1985**	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**	**1990**
Gelir	7,817	8,025	8,438	7,978	7,479	6,789	6,286	5,613
Harcamalar	12,414	10,838	8,483	8,258	9,216	9,268	7,977	6,403
Faiz dışı fazla	-4,597	-2,812	-45,7	-280,2	-1,737	-2,479	-1,690	-790
Kamu Borç Ödemesi	2,695	2,451	2,601	1,805	1,706	1,609	2,220	779,7
Denge	-7,292	-5,264	-2,647	-2,085	-3,443	-4,088	-3,910	-1,569

Kaynak: (Conde, 2008: 332).

Dış ticaretteki olumlu tabloya rağmen Austral planının bütçe açığını azaltıcı bir etkisi olsa da Arjantin'in devasa boyuttaki borçlarından kaynaklanan faiz ödemelerinin bütçe açığını nasıl da derinden etkilediği ve iç ekonomik dengeleri bozduğu görülmektedir. Bu faiz ödemelerinin Arjantin ekonomisine etkisi öylesine büyüktür ki faiz giderleri kalemi neredeyse kamu borç ödemesi kalemine yaklaşmıştır. Austral planının başarısız olmasının ardından 1989'da başkan seçilen Carlos Menem enflasyonun kaynağı olarak gösterilen yapısal sıkıntıları çözmek adına yapısal reformlara gitmeye ve konvertibilite programını devreye sokmaya karar verdi (Conde, 2008).

Gerek Arjantin'in yapısal sorunlarla mücadele etme gerekliliği duyması gerekse de yüksek borçlar altında yüksek faiz giderleriyle karşılaşması az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik bağımlılığa sebep olarak gösterilen faktörlerin gerçekten de Arjantin'i ekonomik bağımlılık haline sürüklediğini kanıtlar niteliktedir. Carlos Menem seçilmeden önce Austral planının kontrol altına almayı başaramadığı enflasyon yüzde 90 dolaylarından yüzde 300'lere yükselerek faizlerin yükselmesine, faizlerin yükselmesi de yatırımların azalmasıyla beraber ekonominin küçülmesine sebep olmuştur (Norberg, 2020).

1991 yılında konvertibilite planını devreye koyan Menem aldığı kararlarla enflasyona son vermek ve fiyat istikrarını sağlamayı hedeflemiştir. Kararın ardından;

- Arjantin para birimi Austral Devalüe edilmiştir (yüzde 15).
- Sanayideki birkaç kritik sektör hariç (tekstil, otomotiv) tüm sektörler için dış ticaret engellerinin tamamı kaldırılmış ve dış ticaret tamamen serbest piyasa dinamiklerine göre şekillendirilmiştir.
- Plan iç piyasada etkisini göstermiş ve devlet ağır borçlar altında ezilmenin maliyetini azaltmak ve özelleştirme gelirlerini borçlarını finanse etmekte kullanmak için geniş bir özelleştirme süreci başlatmıştır.

Böylece Arjantin'de hem iç piyasada hem de dış ticarette serbest piyasa koşullarının nüfuzu daha çok artmış bunun sonucunda ekonomide devlet müdahalesinin etkisi neredeyse sıfıra indirilirken serbest piyasa dinamikleri diğer ülkelerin Arjantin ekonomisindeki nüfuz gücünü iyice artırmıştır. 1991 yılında yürürlüğe konan konvertibilite planı tıpkı Austral planı gibi ilk yıllarda olumlu sonuçlar verse ve fiyat istikrarını sağlasa da Arjantin'in askeri vesayeti altında şekillenen ekonominin yapısal dinamikleri ve kendi gelişimini sağlayamamış bir ekonomide serbest piyasa dinamiklerinin hâkim olması sonucunda Arjantin ticari ilişkiler kurduğu ülkelerde gerçekleşen krizlerin ve yabancı sermaye hareketliliklerinin etkisiyle bir kez daha felakete sürüklenmiştir (Lewis, 2001).

Tablo 10'daki verilerden de gözlenebilen, 1995'te yaşanan ekonomik küçülmenin sebebi Peso'da gerçekleştirilen devalüasyondan kaynaklanmaktadır. Arjantin dış ticaretinde önemli bir yeri olan Peso'nun zaten kırılgan olan Arjantin ekonomisine etkisi oldukça büyük olmuştur (Norberg, 2020). Tablo 10'da görüldüğü üzere konvertibilite planı enflasyonu tek haneli sayılara indirmiş olsa da hem cari işlemler dengesi hem de bütçe dengesi negatif değerlerde seyretmektedir. Her iki tabloda da (Tablo 10-11) Arjantin'in 1995-1999 yılları arasında Meksika'da ve Brezilya'da çıkan krizlerden etkilendiği görülmektedir.

Tablo 10: İlgili Yıllarda Arjantin Makroekonomik Göstergeleri (Yüzde)

	1992	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**
Reel GSYH büyüme	10,5	5,7	5,8	-2,8	5,5
Enflasyon	17,5	7,4	3,9	1,6	0,1
Vergiler/ Toplam gelirler	69,1	65,6	67,1	67	71,2
Özelleş.Geliri/ Toplam Gelirler	3,6	0,9	1,2	1,9	0,6
F.dışı Harcamalar/ GSYH	15,8	15,9	16,6	23,6	23,3
F.dışı btç.dengesi/ GSYH	1,2	2,0	0,7	-0,4	-1,1
Faiz Ödemeleri/ GSYH	1,5	1,1	1,2	1,9	2,1
Vergi Gelirleri/GSYH	11,7	11,4	11,4	15,6	15,8
Bütçe Dengesi/GSYH	-0,2	0,9	-0,5	-2,3	-3,2
Cari işlemler dengesi/ GSYH	-2,4	-3,0	-3,7	-1,9	-2,6
İşsizlik Oranı	7,2	9,1	11,7	15,9	16,3
Kamu Borcu/GSYH	32,9	32,8	35,1	39,2	39,8
Faiz Oranları	16,7	11,4	8,1	11,9	7,3

Kaynak: (Ergün, 2010: 16).

Tüm bunlar Arjantin'in borçlanmaya devam ettiğini, enflasyon düzelse ve kısa vadede fiyat istikrarı sağlansa bile, serbest piyasa dinamiklerinde çevre ülkelerdeki krizlerden derinden etkilenecek bir ekonomik yapıya sahip olduğunu, dolayısıyla da ekonomik bağımlılığın devam ettiğini göstermektedir. Tablo 11'deki göstergeler de bu durumu doğrular niteliktedir.

Tablo 11: İlgili Yıllarda Arjantin Makroekonomik Göstergeleri (Yüzde)

	1997	1998	1999	2000	2001
Reel GSYH büyüme	8,1	3,8	-3,4	-0,8	-4,4
Enflasyon	0,3	0,7	-1,8	-0,7	-1,5
Vergiler/ Toplam gelirler	72,6	73,3	72,1	73,3	74,2
Özelleş.Geliri/ Toplam Gelirler	0	0,1	3,7	0,2	0,1
F.dışı Harcamalar/ GSYH	22,9	23,2	25,1	24,3	25
F.dışı btç.dengesi/ GSYH	0,3	0,6	-0,7	0,4	-1,4
Faiz Ödemeleri/ GSYH	2,3	2,6	3,4	4,1	5,4
Vergi Gelirleri/GSYH	16,8	17,4	17,5	18,1	17,5
Bütçe Dengesi/GSYH	-2,1	-2	-4,1	-3,6	-6,8
Cari işlemler dengesi/ GSYH	-4,2	-4,8	-4,2	-3,1	-1,7
İşsizlik Oranı	14	12,5	13,8	14,7	14,6
Kamu Borcu/GSYH	38,1	41,3	47,4	50,8	64,1
Faiz Oranları	6,9	7,6	8,0	8,3	16,2

Kaynak: (Ergün, 2010: 16).

3.1.6. Bağımlı Ekonomilerde Yabancı Sermayenin Yıkıcı Etkisi: 2001 Krizi ve Sonrası

Arjantin'deki 2001 krizi de Arjantin'in Türkiye'ye benzerlikte kırılgan yapısından kaynaklanmaktadır. Krizin en büyük sebepleri arasında Arjantin

hükümetinin dış borçlarını finanse edebilecek bir ekonomik kaynak bulamaması yer almaktadır. Bu durum sıcak parayla finanse edilen Arjantin ekonomisinin çaresiz kalması anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra krizin gelişinin farkında olan uluslararası kurumlar da Arjantin'in kredi notunu düşürerek yabancı sermayenin hızla Arjantin'i terk etmesine neden olmuştur (Mussa, 2003). Bunlar dünden bugüne var olan sorunlar olmamakla birlikte Arjantin ekonomisinin tarihsel gelişimiyle ilgili yapısal sorunlardır. Bu bölümde 2001-2020 arasında söz konusu yapısal sorunların varlığını ne ölçüde koruduğunu tespit etmek için bağımlılık analizi açısından önemli olan veriler yorumlanmıştır.

Tablo 12: Arjantin'de Dış Ticaretin Seyri 2001-2019

	İhracat/GSYH	**İthalat/GSYH**	**Dışa Açıklık Oranı**
2001	11,6	10,3	21,9
2002	28,4	13,4	41,8
2003	25,9	14,7	40,6
2004	23,8	16,8	40,7
2005	23,2	17,3	40,6
2006	23,0	17,4	40,4
2007	22,7	18,3	40,9
2008	22,1	18,3	40,4
2009	19,6	14,5	34,1
2010	18,9	16,0	35,0
2011	18,4	16,8	35,2
2012	16,2	14,3	30,5
2013	14,6	14,7	29,5
2014	14,4	14,0	28,4
2015	10,7	11,8	22,5
2016	12,5	13,6	26,1
2017	11,2	14,0	25,2
2018	14,3	16,4	30,7
2019	17,3	15,1	32,4

Kaynak: (Dünya Bankası, 2020).

Öncelikle Arjantin'deki genel durumdan bahsetmekte fayda vardır. Arjantin 2001 krizinden sonra uluslararası arenada güvenilmeyen devlet ilan edilmiştir (İnan, 2002). Bu durumun en önemli sebebi Arjantin'in ödeyemediği borçları sebebiyle moratoryum ilan etmesidir.

Tablo 12'deki olumlu görüntünün aksine bu yıl dokuzuncu kez iflas bayrağını çeken Arjantin, kredi kuruluşları tarafından yapılan borç yapılandırma tekliflerini bile reddetmeye devam ediyor. Yapısal sorunlarla mücadele eden Arjantin'in yapısal sorunlarının siyasetle olan en güçlü bağlantısı Askeri vesayet rejimi olmuştur. Dolayısıyla Arjantin kapitalizminin ihtiyaç duyduğu demokrasi dinamiklerini yakalayamaması Arjantin'deki yapısal sorunların en büyük sebebidir.

Tablo 12'ye bakıldığında Arjantin'in 2001-2019 yılları arasında dış ticaret fazlası verdiği görülüyor. Bunun yanı sıra ihracat düşüşlerine paralel olarak yaşanan ithalat düşüşleri Arjantin'in dış açık vermemek ve borçlarını finanse edebilmek için özel bir çaba sarf ettiğini göstermektedir. Ancak tüm bunlar Arjantin ekonomisinin bağımlılıktan kurtulması ve 65 milyar dolarlık dış borcunu ödemesi için yeterli değildir.

4.1. Türkiye Ekonomisi

Türkiye, imparatorluktan cumhuriyete geçişi diğer ülkelere göre farklı bir dinamik üzerinden gerçekleşen ve sanayi devrimiyle başlayan yarışa sonradan dâhil olmuş ancak uyguladığı bazı ekonomik politikalarıyla oldukça hızlı gelişmeler yakalamış bir ülke olarak ekonomi literatüründe özel bir yere sahiptir. Bu çalışmada Türkiye ekonomisinin bağımlılık analizi yine tarihsel diyalektik materyalist bir perspektifle, cumhuriyetin kurulduğu yıllardan itibaren analiz edilmiş ve günümüze kadar olan ekonomik ve siyasi gelişmelerin bağımlılık nezdindeki etkisi ortaya konmuştur.

4.1.1. Cumhuriyetin Kurulması ve Kapitalizme Geçiş

Türkiye'de Cumhuriyetin ilanı hem ideolojik hem de pratik bir kopuşun temsili olarak yorumlanabilmektedir. Çünkü Türkiye'de Cumhuriyet olgusu Fransız

ihtilalinde olduğu gibi halkların tarihsel mücadelesi üzerinden şekillenerek "tarihin doğal akışında" ortaya çıkan bir yönetim biçimi olmamıştır. Halk, Cumhuriyet fikrine hazır olmasa ve toplum hala Osmanlı döneminin etkisinde dinsel ve geleneksel referanslarla yönetilse de Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları aldıkları inisiyatifle Osmanlı İmparatorluğunu karşılarına alma pahasına, Türkiye'yi emperyalist işgalden kurtarmış ve inisiyatif alarak yönetimi devralmıştır.

Yönetim şeklini Cumhuriyet olarak ilan eden ve zaten çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğuna son veren Mustafa Kemal, Cumhuriyetin mekanizmalarını hızlı bir şekilde oluşturup bununla uyumlu ekonomik sistemi ve ekonomi planını hızlıca harekete geçirmiştir. Mustafa Kemal'in bu kadar hızlı ve radikal kararlar almasının arkasında yatan en temel düşünce; Osmanlı'nın hiçbir zaman dâhil olamadığı, medeniyetlerin gelişiminde ilerlemeci bir rol oynayan cumhuriyet ve kapitalizme hızlıca geçmek ve Türkiye'nin hızlıca gelişmesini sağlayarak diğer ülkeler karşısında güçsüz bir ülke konumuna düşmesini engellemek olmuştur. Bu dönemin ekonomik planına ve ideolojik tavrına dair ilk gösterge ise Mustafa Kemal'in İzmir İktisat Kongresinde açıkladığı kararlar olmuştur.

Atatürk, İzmir İktisat Kongresinde Osmanlı devletinin ekonomik anlamda yaşadığı sorunların temelinde kapitülasyonları görmüştür (Boratav, 2005). Ancak buradan Atatürk'ün yabancı sermaye karşıtı olduğu anlaşılmamalıdır. Tam aksine Atatürk henüz milli burjuvazisi bile oluşmayan, kurtuluş savaşının etkilerinden kurtulamamış ve ekonomik olarak oldukça zayıf düşmüş bir ülkede yabancı sermaye yatırımlarının ekonomiyi hızla canlandıracağını ve kalkınmayı sağlayacağını düşünmüştür. Ancak yabancı sermaye konusunda yeni yasalar çıkartılması gerektiğini ve yabancı sermayenin kanunlarla denetim altına alınması gerektiğini vurgulamıştır (Toprak, 1999).

1920-1930 dönemleri arasında Türkiye ekonomisinde belirleyici rol oynayan iki önemli etken bulunmaktadır. Bunlardan birisi Büyük Buhran birisi de Lozan Antlaşması olmuştur. Lozan Antlaşmasında, kapitülasyonların kaldırılması gibi önemli kazanımlar olmakla beraber dönemin ekonomik ruhu olan "milli ekonomi" planını sekteye uğratacak maddeler de yer almaktadır (Tezel, 1986). Bunlardan en önemlisi Lozan'la beraber Osmanlı İmparatorluğunun borçlarının kabul edilmesi ve ödeme sözü verilmesidir. Bunun yanı sıra Lozan Antlaşmasında yer alan ve ekonomiyi ve sanayiyi koruma altına almayı engelleyen bazı maddeler de Türkiye kapitalizminin

sağlıklı gelişimini engeller niteliktedir. Ancak tüm bunlara rağmen "milli iktisat" ruhuna uygun olarak yapılan birtakım hamleler devletin gücünü artırmış ve yerli burjuvazi oluşumunun önünü açmıştır. Bunlardan bazılar şunlardır:

- Ulaşım gibi kritik bir sektörde, Haydarpaşa-Ankara, Eskişehir-Konya, Arifiye-Adapazarı, Mersin-Tarsus-Adana demiryolları kamulaştırıldı. Dolayısıyla bu dönem devletin elindeki en gelişkin işletme de demir yolları olmuş oldu.
- Tütün üretim atölyeleri devlet tarafından satın alınarak kamulaştırıldı.
- Osmanlı döneminde köylülerden ürettikleri tarım ürünlerinin yüzde 10'unun alınmasını sağlayan aşar vergisi kaldırıldı.
- Sınai gelişimi desteklemek amacıyla 1925 yılında Maadin Bankası kuruldu. Bu bankaya özellikle yerli burjuvazinin oluşması için gerekli olan finansmanın sağlanması konusunda özel bir misyon da biçildi.
- Sanayi gelişimini destekleme politikası 1927 yılında resmileşerek Teşvik-i Sanayi kanunu olarak yürürlüğe girdi.

1920-1930 arasında gerçekleşmiş olan bu gelişmeler kapitalizmin ve cumhuriyetin gelişimi açısından önem arz ediyordu. Bunun yanı sıra Lozan Antlaşmasındaki gümrük tarifelendirmeleriyle ilgili olan ve yerli sanayinin korunmasını engelleyen bazı yükümlülüklerin 1929 yılında sona erecek olması da Türkiye kapitalizminin gelişimi açısından oldukça umut verici bir durumdu. Ancak ne yazık ki, Sosyalist ekonomi modeline sahip Sovyetler Birliği hariç bütün dünyayı oldukça kötü bir biçimde etkileyecek olan Büyük Buhran Türkiye'nin ekonomik dengelerini de sarsacak ekonomi politikalarını da değiştirecektir (Çavdar, 2003).

1924-1929 arasındaki ekonomik göstergeler Türkiye kapitalizminin gelişimi açısından umut verici düzeylerde seyretmeyi başarmıştır. Bu yıllar arasında tarım üretiminde gerçekleşen yıllık ortalama artışın yüzde 9 dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir (Kepenek ve Yentürk, 1995). Aynı şekilde sanayinin büyüme hızı da yüzde 10 olarak tahmin edilmektedir. Dolayısıyla 1929'dan önce Türkiye kapitalizminin temellerinin atılmaya başlandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Tablo 13'ten de anlaşıldığı üzere 1924-1929 yılları arasındaki dönemde Türkiye, Osmanlıdan kalma az sayıdaki sanayi işletmelerini de kapsayarak yeni bir sanayi hamlesine girişmiştir. Ancak Lozan Antlaşması'nın Türkiye'yi serbest piyasa koşullarına sevk ettiği ve devletin yabancı sermayeye karşı temkinli yaklaştığı ve

sanayi sektörünün yeni yeni oluşturulduğu düşünülürse nüfusun sadece yüzde 8,9'unun sanayi kesiminde çalışması anlaşılabilmektedir.

Tablo 13: Türkiye'de Çalışan Nüfusun Sektörel Dağılımı (1927)

Sektör	Pay (%)
Tarım	80,9
Sanayi	8,9
Hizmetler	10,2
Toplam	100

Kaynak: (Tezel, 1986: 100-101).

Bu yıllar için Cumhuriyetin ideolojik etkisinden ve devletin ideolojik tutumdan bahsetmek gerekirse Arjantin'deki Peron'un "üçüncü yol" olarak tariflediği politik tutuma yakın bir tutumla karşılaşmak mümkündür.

Mustafa Kemal'in hem iç politikaya hem de dış politikaya dair ağırlığını koyduğu bu dönemlerde, dış politikada Doğu-Batı bloğu arasında cepheleşmeden uzak kalıp her iki bloğa da eşit mesafede durarak, Türkiye'nin ulusal çıkarlar doğrultusunda ekonomik ve politik ilişkiler kurmak gibi bir tutumu tercih ettiği görülmektedir (Küçük, 1980). O dönemki aktüel siyaset incelendiğinde de Mustafa Kemal'in gerek Batıdan gelen yabancı sermayeye karşı tutumu gerek Kurutuluş Savaşı döneminde emperyalizmle mücadele eden ülkelere destek veren Sovyetler Birliğiyle yakınlaşması bunu göstermektedir. O dönem silah yardımında bulunan ve demiryollarının yapımında destek sağlayan Sovyetler birliğiyle daha sonraları birçok fabrikanın kurulması ve işletilmesi konusunda da iş birliğine gidilmiştir (Tezel, 1986).

İlkeleri ve inkılâpları gereği, bir sosyal demokrat olduğu anlaşılan Atatürk, gerçekten de Türkiye'ye dair tüm meselelere bir sosyal demokrat olarak bakmış ve her daim ulusal çıkarları göz önünde bulundurmuştur. Dolayısıyla Atatürk'ün yaşadığı dönemlerde iç ve dış siyasetteki tutum, Türkiye'deki ideolojik atmosfer tüm bunlar nezdinde şekillenmiştir.

4.1.2. Lozan'ın Etkisinin Sonlanması: Ekonomide Koruyucu Politikalar

Cumhuriyetin milli iktisat ruhunun ekonomik politikalara yansımasını engelleyen Lozan Antlaşması'nda beş yıl bağlayıcılığı bulunan bazı maddelerin bağlayıcılıklarının son bulması hem Mustafa Kemal'in hem de diğer devlet kadrolarının daha özgür bir biçimde ekonomi politikası oluşturmasını mümkün kılmıştır (Boratav, 2005).

Ekonomi politikasının değişmesinde Büyük Buhran sürecinin de etkisi olmuştur. Büyük Buhran neredeyse tüm dünya ülkelerini etkilemiştir. Ancak daha çok etkilediği ülkelere dikkat edildiğinde bu ülkelerin ortak niteliği olduğu görülmektedir. Büyük Buhrandan etkilenen ülkelerin ortak özelliği, katma değeri düşük tarımsal ürün ya da ham madde ihracatçısı ve katma değeri yüksek sınai ürün ithalatçısı olmalarıdır. Büyük Buhran gibi insanlığın bütününün tecrübe ettiği ilk modern kapitalist krizde görüldü ki, böyle bir krizde ham madde fiyatları katma değeri yüksek sınai emtiaların fiyatından çok daha fazla düşüş gösteriyordu. Dolayısıyla bu durum da ekonomide koruyucu politikaların uygulanmasında etkili oldu (Alpay ve Alkin, 2020).

Türkiye'nin korumacı politikalar eşliğinde sanayileşme stratejisinin ilk adımı yaygın tüketim mallarının yurtiçinde üretimi olmuştur. Bunlardan en önemlileri 1930 yılında un, şeker üretimine başlanması ve yün dokuma fabrikalarının açılmasıdır. Daha sonrasındaysa demir, çelik ve inşaat malzemesi üretimi için gerekli fabrikalar kurulmuştur. Tüm bunlar olurken tarım sektöründe olumsuz gelişmeler yaşanmaması ve üretimin azalmaması korumacı politikaların ilk yıllardaki başarısını ortaya koymaktadır (Tabakoğlu, 2009).

1930-1939 yılları arasında yaklaşık yüzde 6'lık bir büyüme temposu yakalamıştır. Bu oran 1923-1929 arasında gerçekleşen yıllık ortalama büyüme oranından düşüktür. Ancak hem hükümetin sanayiye ağırlık verdiği düşünüldüğünde hem de büyük buhran sonrası tarımsal ürünlerde yaşanan fiyat düşüşü göz önüne alındığında yüzde 6'lık bir büyüme oranı oldukça olumlu yorumlanabilir. Bu dönemde ekonomideki diğer göstergeler de oldukça olumlu yönde seyretmektedir.

1933-1939 yılları arasında yıllık ekonomik büyüme ortalamasının yaklaşık yüzde 8 dolaylarında seyretmesi Türkiye'nin Büyük Buhranın şokunu atlattığı hem sanayi hem tarım sektöründe oldukça iyi bir büyüme oranını yakaladığı hem de uyguladığı yeni politikalarla sanayisini millileştirdiği, Cumhuriyet tarihinin en parlak

dönemlerinden birini yaşadığı anlamına gelmektedir. Söz konusu yatırımlar yapılırken yabancı kurumlardan kredi alınmıştır. Ancak bu yabancı sermaye tam da Mustafa Kemal'in istediği biçimde ulusal çıkarlar doğrultusunda kullanılmıştır. Öyle ki 1930-1939 arasındaki dönemde Türkiye, bağımlılık okulunun önemli göstergeleri arasında yer alan dış ticaret hususunda 1938 yılı hariç tüm yıllar dış ticaret fazlası vermiştir (Boratav, 2005). Bu yüzden 1930-1939 dönemi Türkiye'nin ekonomideki bütün olumlu hamleleri gerçekleştirdiği ekonomik ve siyasi bağımsızlık yolunda adım adım ilerlediği cumhuriyet ruhunun hem siyasal hem de ekonomik olarak vücut bulduğu bir dönem olmuştur (Çavdar, 2003).

Tablo 14: 1923'ten 1931'e Cari Fiyatlarla Dış Ticaretin Seyri (Milyon TL)

Yıl	GSMH	İhracat	İthalat	Denge	İhracat/ GSMH	İthalat/ GSMH	Dış Ticaret/ GSMH
1923	952,6	85	145	-60	8,9	15,2	24,1
1924	1203,8	159	194	-35	13,2	16,1	29,3
1925	1525,6	192	242	-50	12,6	15,9	28,4
1926	1650,5	186	235	-49	11,3	14,2	25,5
1927	1471,2	158	211	-53	10,7	14,3	25,1
1928	1632,5	174	224	-50	10,7	13,7	24,4
1929	2073,1	155	256	-101	7,5	12,3	19,8
1930	1580,5	151	148	3	9,6	9,4	18,9
1931	1391,6	127	127	0,3	9,1	9,1	18,3
1932	1172,2	101	86	15	7,3	7,3	16,0

Kaynak: (Toprak, 1999: 32).

Tablo 14'te Cumhuriyetin ve kapitalizmin yeni kurulduğu yıllarda gerek savaştan yeni çıkmış olmanın gerek tarımsal üretimi yoğun olan bir ülkede savaş dolayısıyla erkek nüfusunda yaşanan ani düşüşün gerekse de yeni bir ekonomik sisteme entegrasyon çabalarının zorluğunun etkisiyle yaşanan sıkıntılar, ithalatın ihracatın oldukça üzerinde seyretmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyetin bu dönemi türlü zorlukların içerisinde, Lozan Antlaşmasının çizdiği serbest piyasa

sınırları dâhilinde, girişimci sınıfı bile olmayan bir ülkenin kapitalizme uyum sağlama çabalarıyla geçmiştir (Alpay ve Alkin, 2020).

Tüm bunların üzerine Cumhuriyet toparlanmaya, Türkiye'nin girişimci sınıfı, bankacılık sektörü ve kapitalizmin diğer bileşenleri oluşturulmaya çalışılırken 1929 yılında Büyük Buhranın yarattığı yıkımın etkisi GSMH'deki düşüşten anlaşılabilmektedir. Tabloda 1930-1939 yılları arasında Cumhuriyetin ekonomik ve siyasi anlamda en başarılı dönemlerinde korumacı iktisat politikalarının verdiği sonuçlar da gözlenebilmektedir.

Tabloya bakıldığında 1929 Büyük Buhranının ekonomiye olan etkisi ihracatın 1929 öncesine göre daha düşük düzeylerde seyretmesinden anlaşılmaktadır. Aynı zamanda ihracat azalmasına rağmen ithalatın ihracattan daha çok azalarak, Türkiye'nin dış ticaret fazlası vermesi, bu dönemlerde korumacı politikaların ne kadar doğru ve ne kadar etkin bir şekilde kullanıldığının ispatı niteliğindedir. İthal ikameci bir tavırla, yaygın tüketim maddelerinin Türkiye'deki üretimi için kurulan fabrikaların, demiryollarının kamulaştırılmasının, Lozan Antlaşmasının serbest piyasa konusundaki bağlayıcı hükümlerinin sona ermesinin, toplam etkisi Türkiye Cumhuriyeti'nin geç kalmış olduğu ekonomik yarışa dâhil olabileceği göstermiştir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü ve ardından gelen savaş dönemi Türkiye'de ideolojik, siyasal, ekonomik, diplomatik tüm çehreyi değiştirecektir (Küçük, 1980). Burada hem Türkiye ekonomisinin bağımlılık analizi açısından hem de siyaset ve ekonomi arasındaki iç içe geçmiş ilişkinin bütünü açısından Mustafa Kemal'e dair bazı noktalara değinmekte fayda görülmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk gerçekten de hem Türkiye toplumu için hem de içinde bulunduğu Osmanlı ordusu için çağının çok daha ilerisinde bir düşünce yapısına sahiptir. Dolayısıyla ilan ettiği inkılâplardan, izlediği dış politikaya, belirlediği eğitim sisteminden, ekonomideki yaklaşımına kadar gerçekleştirdiği tüm hamleler toplum tarafından da ordudaki silah arkadaşları tarafından da radikal karşılanmıştır. Çünkü tüm bunlar, Cumhuriyetin tüm inkılâpları gerek toplumsal gerek siyasal gerek de ekonomik anlamda Osmanlı'dan kopuşu ve insanlığın ilerici bir kazanımı olan kapitalist üretim ilişkilerine geçişi dolayısıyla da bu geçişin kültürel ve pratik unsurlarını ifade etmektedir.

Bölümün başında da belirtildiği gibi, Türkiye kapitalizminin doğuşu Fransız devrimindeki gibi halkların tarihsel mücadelesinin üzerinden değil, askeri bir deha olan Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının imparatorluğa karşı çıkıp inisiyatif alarak Türkiye'yi fiilen emperyalist işgalden kurtardıktan sonra, bağımsızlık hamlelerini ekonomik ve siyasi alanda da Cumhuriyeti ilan ederek devam ettirmeleri üzerinden şekillenmiştir. Ancak Cumhuriyet kurulduktan sonra gerçekleşen inkılâplar Atatürk'ün silah arkadaşları tarafından da yadırganmış ve benimsenmemiştir. Dolayısıyla bu noktada Atatürk'ün Türkiye'yi birçok anlamda inisiyatif alarak kendi düşünceleri eşliğinde yön verdiğini belirtmekte fayda vardır. Çünkü Türkiye siyasetine ve tarihine yönelik yapılan bu tahlil aynı zamanda, Atatürk'ün ölümünden sonra neden Türkiye'nin siyasal, diplomatik, ekonomik ve ideolojik çehresinin değiştiğinin cevabı niteliğindedir.

4.1.3. İkinci Dünya Savaşı Dönemi

Türkiye İkinci Dünya Savaşına girmese de savaş ekonomisinin etkileri Türkiye ekonomisinde de hissedildi. Bu dönemlerde özellikle her ihtimale karşı işgücüne dâhil olabilecek erkek nüfusun büyük bir kısmının askere alınması Türkiye'nin tarım sektörünü kötü etkiledi. Öte yandan 1930-1939 arası müthiş bir ekonomik ivme yakalayan Türkiye'nin 1940-1945 yıllarına dair bütçe planlamaları savaş sebebiyle iptal edildi ve hem sınai üretime hem de tarımsal üretime ayrılan kaynaklar askeri harcamalar için kullanıldı (Tezel, 1986).

Savaş dönemi boyunca Türkiye ekonomisi Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetlerinin iki farklı ekonomi politikası üzerinden şekillendi. Ancak savaş yıllarında ekonomi politikalarını şekillendiren başat etken, savaşın ortaya çıkarttığı ekonomik problemlerin etkisini azaltmak üzerine oldu. Bu dönemlerde üretimde yaşanan azalma, ekonomik daralma, enflasyon artışı her iki hükümetin de mücadele ettiği başat sorunlar arasında yer almaktadır (Çavdar, 2003).

O dönemlerde Refik Saydam yönetimi bu sorunlarla mücadele etmek için 1940 yılında Milli Koruma Kanununu yürürlüğe koydu. Refik Saydam yönetiminin bu kanunla, toplumun geniş bir kesimi için özellikle çalışma hayatında birtakım düzenlemeler koymakla beraber devletin piyasayı daha sıkı denetlemesini sağlayacak

önlemler aldığı söylenebilir (Toprak, 1999). Milli koruma kanununun içeriği şu şekildedir:

- Çalışma saati sürelerinin ve çalışanların ücretlerinin devlet tarafından belirlenebilmesi (devlet daha sonra süreleri artırmış ücretler içinse tavan ücret belirlemiştir).
- Dış ticarete konu olan bazı ürünlerde fiyat denetimi sağlaması.
- Bazı tarımsal üretimlerin devlet tarafından belirlenen fiyatlarla devlet tarafından satın alınması zorunluluğu.
- Devletin özel şirketlere el koyma hakkı olması.
- Temel ihtiyaç maddelerinin devlet tarafından kimlikle dağıtılması.

Kararlara bakıldığında Refik Saydam hükümetinin savaş ekonomisinden dolayı kısıtlanan politik hareket alanı sebebiyle, kendilerine hedef olarak problemleri ortadan kaldırmayı değil, problemlerin etkilerini azaltmayı belirledikleri anlaşılmaktadır. Hükümet, genel anlamıyla enflasyonun önüne geçmenin imkânsızlığını fark etmiş, ancak enflasyon baskısının ve toplumsal şartların toplumu infial noktasına sürüklememesi için birtakım önlemler almıştır. Bu önlemlerdeki ana motivasyon toplumun kendini idame ettirebilmesi için karşılaması gereken asgari gereksinimlerini giderebilmesi olmuştur. Son olarak hükümetin Teşvik-i Sanayi Kanunu da yürürlükten kaldırdığını belirtmekte fayda vardır (Kepenek ve Yentürk, 1995).

Refik Saydam hükümetinden sonra yönetimi devralan Saraçoğlu hükümetinin savaş ekonomisi karşısındaki tavrıysa daha farklı olmuştur. Saraçoğlu hükümeti iktidara gelir gelmez denetimleri serbestleştirici yönde politikalar izlemiştir. Tarım sektöründe devlet kontrolünü azaltan ve çiftçilerin ürünlerini serbest piyasa koşullarında satmalarına müsaade eden Saraçoğlu hükümeti zorunlu gıda maddelerinde de devletin fiyat belirleyici mekanizmalarını ortadan kaldırarak adeta savaş yokmuşçasına hareket etmiştir (Tabakoğlu, 2009). Bu yaklaşımın toplumsal hayata olumsuz etkileri hemen gözlenmiştir. İlk etki tarım sektöründe, savaş döneminde halkın beslenmesinde ortaya çıkmıştır. Serbest piyasa koşullarına bırakılan tarım ürünleri fiyatları üretimde gerçekleşen daralma da hesap edildiğinde hızla artmış ve tarım ürünlerinde genel anlamıyla yüksek bir enflasyon oluşmuştur. Bu durum hem çiftçilerin hem de büyük toprak sahiplerinin refah seviyesini yükseltirken halkın diğer kesiminin refah seviyesini düşürmüştür. Bu durumu fark eden Saraçoğlu yönetimi

Varlık ve Toprak Mahsulü Vergisini yürürlüğe koyarak oluşan dengesizliği gidermeye çalışmıştır. Verginin bir defaya mahsus olması ve adından da anlaşıldığı üzere yalnızca toprak sahiplerini ve çiftçileri kapsaması verginin oluşan dengesizliği törpüleme mahiyetinde olduğunu da göstermektedir.

Savaş ekonomisinin Türkiye ekonomisi üzerine etkisine dair Korkut Boratav; *"Yıllık değerlerden yapılan hesaplamaya göre, sınai üretim 1940-1945 döneminde ortalama yüzde 5,5, tarımsal hasıla yüzde 7,1, milli hasıla ise yüzde 6,0 gerilemiştir"* değerlendirmesinde bulunmuştur (Boratav, 2005: 86).

Bağımlılık analizi açısından savaş dönemi dış ticaret dengesine ve ekonomideki açıklık oranına bakıldığındaysa ekonomi oldukça daralmış olsa bile dış ticaret açığı verilmediği gözlenmiştir.

Tablo 15 cari fiyatlar üzerinden olduğu için dış ticaretin reel seyrine dair fikir vermekten uzaktır. Ancak GSMH'deki ortalama yüzde 6'lık daralma üzerinden düşünülerek dış ticaretin GSMH'ye oranı göz önünde bulundurulduğunda, dış ticaretteki reel daralmaya dair bir fikir sahibi olmak mümkündür. Bu durumun yanı sıra ihracat ithalat dengesi ve dış ticaretin GSMH'ye oranı savaş döneminde ekonominin dışa açıklık oranına ve dış ticaret dengesine dair bilgi vermek için yeterli olmaktadır (Küçükaksoy ve Çiftçi, 2014).

Tablo 15: Savaş Döneminde Cari Fiyatlarla Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon TL)

	İhracat	**İthalat**	**Dış Ticaret Dengesi**	**İhracat/ İthalat**	**İhracat+İthalat/ GSMH**
1940	111	69	42	1,6	7
1941	123	75	48	1,6	7
1942	165	148	17	1,1	5
1943	257	203	54	1,3	5
1944	233	165	68	1,4	6
1945	219	126	93	1,7	6

Kaynak: (Kepenek ve Yentürk, 1995: 69).

Bu tablo, ekonomik bağımlılık nezdinde değerlendirildiğinde görülmektedir ki, Türkiye Cumhuriyeti savaş dönemindeki daralmalara ve sıkıntılara rağmen savaş döneminde de dış ticaret fazlası vermeyi başarmış, savaş döneminin etkisiyle ekonomik dışa açıklık oranı yüzde 15-16 dolaylarından yüzde 5-6 civarlarına düşmüştür. Bunlar göstermektedir ki, savaş döneminde azalan ihracata rağmen dış ticaret açığı verilmemesi bir kez daha korumacı politikaların ithalatı kontrol altına almaktaki etkinliğini ve başarısını kanıtlamıştır.

Bu dönemin önemli gelişmelerine ve siyasi atmosferine dair söylenmesi gereken birtakım şeyler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Atatürk'ün ölümü sonrasında Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'nün özellikle diplomatik alanda Atatürk'ün kurduğu "Doğu ve Batı bloğuna eşit mesafede durarak ulusal çıkarları savunma" tavrını koruyamayacak olmasıdır. Bir diğer önemli gelişme ise Türkiye'nin toplumsal dokusuna oldukça iyi bir şekilde nüfuz etmiş ve Sovyetler Birliği'ndeki "kolhoz" modelinin Türkiye'ye uyarlanmasıyla ortaya çıkmış köy enstitülerinin kurulmuş olmasıdır (Küçük, 1980). Köy enstitülerinin bu kadar önemli olmasındaki sebep ise köy enstitülerinin Türkiye'nin toplumsal dokusunda köklü değişikler sağlayacak bir dinamiğe sahip olması sebebiyle Türkiye siyaseti, ekonomisi ve ideolojik atmosferi bakımından özel bir öneme sahip olmasıdır. Özellikle Köy Enstitüleri üzerinden yürütülen tartışmaların bağlamı doğrudan Türkiye'nin siyasal konumu ve ideolojik atmosferi üzerinden şekillenmiştir.

4.1.4. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Demokrasiye Geçiş

İkinci Dünya Savaşından sonraki dönem Türkiye için hem ekonomik hem de siyasal anlamda birçok değişikliğin meydana gelmesi anlamına gelmektedir. Türkiye için bu dönem bazı noktalarıyla, Peronizmin tasfiye girişiminin Arjantin siyasetinde sebep olduğu ideolojik buhrana benzerlik göstermektedir. O dönem Arjantin'de ordunun Anti-Peronist tavrı ve halktaki Peronizm dalgası üzerinden olgunlaşan ideolojik çelişkiye benzer çelişkilerin, Türkiye siyaseti için de farklı düzlemlerde farklı niceliklerde farklı dinamiklerde de olsa olgunlaştığını söylemek mümkündür. Tıpkı Arjantin'deki Frondizi döneminde Peronizm'den kopuşta olduğu gibi Atatürk ilke ve inkılâplarından gerçekleşen ideolojik diplomatik ve siyasal kopuş beraberinde ekonomik kopuşu ve ekonomik bağımlılığın ilk nüvelerini getirmiştir (Karpat, 2011).

1946 yılında çoklu parti rejimine geçiş çalışmalarının başlatıldığı bu dönem bir anlamıyla da Atatürk ilke ve inkılâplarının ve tüm bunların ifade ettiği kültürel ve geleneksel kopuşun halk nezdinde ne kadar karşılık bulduğunun halkın Cumhuriyeti ne oranda içselleştirdiğinin de göstergesi olma niteliği taşımaktadır. Türkiye'de yapılan ilk çok partili seçimde iktidara gelen Demokrat Parti sonrasında Türkiye ekonomisinde diplomatik ilişkilerinde ve toplumda ciddi anlamda değişiklikler olmuştur. Ancak Türkiye'de ekonomik ve diplomatik anlamda yaşanan değişimler Demokrat Parti'den ve Adnan Menderes'ten daha önceye dayanmaktadır.

Atatürk'ün ölümünden sonra, Atatürk'ün sirayet ettiği alanlarda oluşan boşluk üzerinden, CHP içinde, Atatürk devrimlerini, milli iktisat ruhunu içselleştiren taraf ve tüm bunlara sıcak bakmayan bunları yadırgayan taraf olmak üzere iki klik nezdinde cepheleşme gerçekleşmiştir (Boratav 2005). Dolayısıyla parti içerisinde birbirine muhalif olan bu kliklerin verdiği mücadelenin sonucunun Türkiye ekonomisinde ve siyasetinde de yön verici bir niteliği olmuştur. Parti içindeki bu mücadeleden milli iktisat ruhundan ve Atatürk ilke ve inkılâplarından uzak olan cephe zaferle ayrılmıştır. Bunun en somut göstergesiyse 1948 yılında düzenlenen Türkiye İktisat Kongresinde alınan kararlar olmuştur. Kongrede (Yenal, 2017):

- Atatürk'ün Devletçilik ilkesine açıkça karşı çıkılmış, devletin ekonomideki rolünün oldukça kısıtlı olması gerektiği, devletin ekonomideki asıl rolünün özel sektöre yardım etmek olması gerektiği vurgulanmıştır.
- Büyük sermaye sahipleri devletin ekonomiden çekilmesi gerektiği, korumacı ve müdahaleci ekonomik politikalara son verilmesi gerektiği vurgulamıştır (bu talep özellikle ithalata dayalı ticaret yapan İstanbul burjuvazisinden gelmiştir).
- Büyük sermaye sahipleri daha önce Sovyetler Birliği'nden ve Amerika'dan gelen dış borç yardımlarının ekonomideki olumlu etkisini hatırlatarak bundan sonraki dönemlerde de ekonominin gelişmesi ve yerli burjuvazinin oluşması için dış borç alınması gerektiğini vurgulamışlardır.

Kongrede tüm bu hususlarda uzlaşılması CHP içerisindeki mücadeleyi hangi kanadın kazandığının da açık bir göstergesi olmuştur. CHP yönetimi, Türkiye'nin Lozan Antlaşmasının bağlayıcı etkilerinden kurtulduktan sonra 1930'dan 1949'a kadar savaş dönemlerinde dahi başarıyla uyguladığı korumacı ekonomi politikasına son vermiştir.

Ekonomideki milli iktisat ruhunun ve devletçilik anlayışının terk edilmesi ve liberal ekonomik öğretinin hâkim olmasıyla eş zamanlı yaşanan siyasal gelişmeler de oldukça çarpıcıdır. Saraçoğlu hükümetinin savaş esnasındaki 2 yıllık iktidarında Alman gemilerinin ve denizaltılarının boğazları geçmesine izin vermesi toprakları büyük bir tehlike altında olan SSCB'nin doğal olarak tepkisini çekmiştir. Bunun yanı sıra Saraçoğlu döneminde SSCB ile olan ticaretin neredeyse durma noktasına gelmesi SSCB nezdinden Türkiye'nin olumsuz politik tavrı olarak değerlendirilmiş ve SSCB'nin ulusal savunma için boğazlardan hak talep etmesiyle sonuçlanmıştır (Karpat, 2011). Yaşanan bu gerginlikte savaşta tarafsızlığını ilan eden Türkiye'nin Almanya'ya ve SSCB'ye karşı tutumu tarafsızlıktan oldukça uzaktır ve bu hadiseler Atatürk'ün eşit mesafede durma politikasının ilk ihlali niteliğini taşımaktadır.

SSCB ve Türkiye ilişkisi tarihsel olarak ele alındığında SSCB'nin Türkiye'yi dost olarak gördüğü birçok noktadan anlaşılmaktadır. Bu dostluk serüveninin önemli uğrak noktaları arasında (Pamuk, 2016):

- Kurtuluş savaşı öncesinde SSCB'nin Türkiye'ye karşılıksız silah, para ve demiryolu yardımında bulunması,
- Bolşevik devriminden sonra, Çarlığın kontrolünde olan Kars Ardahan ve Batum'un Lenin'in: Hiçbir ülkenin ulusal egemenlik haklarını ve toprağını tehdit etmeyeceğiz" açıklamasından sonra sorunsuz bir şekilde Türkiye'ye bırakılması,
- Cumhuriyet kurulduktan sonra SSCB'yle ortak kurulan fabrikalar, tersaneler ve barajlar: Ankara fişek fabrikası (1924), Gölcük Tersanesi (1924), Şakir Zümre fabrikası (1925), Eskişehir hava tamirhanesi (1925), Alpullu şeker fabrikası (1926), Uşak şeker fabrikası (1926), Kırıkkale mühimmat fabrikası (1926), Bünyan dokuma fabrikası (1927), Eskişehir kiremit fabrikası (1927), Kırıkkale elektrik santrali ve çelik fabrikası (1928), Ankara çimento fabrikası (1928), Ankara havagazı fabrikası (1929), İstanbul otomobil montaj fabrikası (1929), Kayaş kapsül fabrikası (1930), Nuri Killigil tabanca, havan ve mühimmat fabrikası (1930), Eskişehir şeker fabrikası (1934), Turhal şeker fabrikaları, Konya Ereğli bez fabrikası (1934), Bakırköy bez fabrikası (1934), Bursa sit fabrikası (1934), İzmit Paşabahçe şişe ve cam fabrikası (1934), İzmit kağıt ve karton farikası (1934), Zonguldak kömür yıkama fabrikası (1934), Keçiborlu kükürt fabrikası (1934), Isparta gülyağı fabrikası (1934), Kayseri

bez fabrikası (1934), Nazilli basma fabrikası (1934), Bursa Merinos fabrikası (1934), Gemlik suni ipek fabrikası (1934), Zonguldak taş kömür fabrikası (1935), Ankara Çubuk barajı (1936), Nuri Demirağ uçak fabrikası (1936), Malatya sigara fabrikası (1936), Bitlis sigara fabrikası (1936), Malatya bez fabrikası (1937), Karabük demir çelik fabrikası (1937), Divriği demir ocakları (1938), İzmir klor fabrikası (1938), Sivas çimento fabrikası (1938),

- Söz konusu farikaların kuruluşu için hem kurtuluş savaşı sonrasında hem de 1930'lu yıllarda SSCB'den alınan krediler,

gibi oldukça önemli dostluk ve iş birliği göstergeleri vardır. Dolayısıyla SSCB'nin hem Türkiye'nin kuruluş felsefesindeki anti-emperyalist tavır hem de özellikle Atatürk döneminde kurulan dostluk ilişkileri bağlamında, ikinci dünya savaşında taraf olmamış Türkiye'den en azından Almanya'nın boğazlardan geçmemesini istemesi ve böyle bir beklentisi olması makul görünmektedir.

Saraçoğlu hükümetinin tarafsızlığı fiilen bozması sonucu boğazlar üzerinde yaşanan gerginlik gerekse de CHP yönetiminin fiilen ve fikren milli iktisat ruhundan kopuşu o dönem SSCB'yle Türkiye arasında gerçekleşen bir hadise sonucunda Türkiye'nin açık bir şekilde Batı bloğu tarafında cepheleşmesiyle sonuçlanmıştır.

O dönemlerde Türkiye'nin Sovyet büyükelçisi Selim Sarper'in kendisine Moskova büyükelçisi tarafından sözlü notada bulunulduğunu ve Moskova yönetiminin Kars, Ardahan ve Batum'u istediğini iddia etmesi, SSCB-Türkiye ilişkilerinin iyice gerilmesine sebep olmuştur. Ulusal basında günlerce yer alan ve Türkiye siyasetinde ciddi tartışmalara neden olan bu hadise toplumda SSCB'ye karşı olumsuz tavrın yükselmesine sebep olmuştur (Qasımlı, 2012). Ancak hem böylesine önemli bir notanın sözlü olarak verilmesi hem de SSCB'nin Türkiye gibi önemli bir müttefikini güçler dengesinin böyle kritik olduğu bir zamanda karşısına alacak kesin bir hamle yapması yine hiçbir mantıklı açıklaması olmayan bir gelişmedir. İddia sözlü olduğu için hiçbir zaman kanıtlamasa da SSCB dış işleri bakanı Molotov iddiaların gündeme gelmesinin hemen ardından "*Bu nereden çıktı? Böyle bir talebimiz yok*" şeklinde açıklama yapmıştır (Çuyev, 2012). Ancak bu açıklama bile yeterli olmamış ve iddia hem basında hem de devlet yöneticilerinin açıklamalarında varlığını sürdürmüştür. Bunun üzerine SSCB dışişleri bakanı Molotov Türkiye'ye resmi bir nota vererek "*SSCB'nin Türkiye'den toprak talebi yoktur*" uyarısında bulunmuştur (Çuyev, 2012). Ancak ne bu uyarılar ne de bu açıklamalar Türkiye medyasında ve gündeminde

neredeyse hiç yer bulamamış ve hadise Sovyetler Birliği karşıtı bir siyasi atmosferin doğmasıyla sonuçlanmıştır.

Yalçın Küçük, Korkut Boratav tüm bu olanları; CHP içerisindeki değişimin ve İzmir iktisat kongresinde alınan kararların politik bir sonucu olarak yorumlamaktadır (Küçük, 1980). Türkiye iktisat kongresinde devletin ekonomideki rolünü değiştirmek, ekonomideki liberalizasyonu sağlamak ve dış ticarete, dış yardımlara sıcak bakmak ideolojik olarak devlet gücünü ve Mustafa Kemal'in anti-emperyalist tavrını destekleyen Sovyetler birliğin felsefesinden uzaklaşmak ve Batı ülkelerinin serbest piyasa felsefesine yakınlaşmak anlamında geliyordu. Doğal olarak CHP yönetiminin Batı bloğunda cepheleşmeye karar vermesi ve bunun politik altyapısını örmeye çalışma ihtimalinin, SSCB'nin ikinci dünya savaşının ortasında, dünyanın en büyük askeri gücü olarak görülen Hitler ve Almanya karşısında varoluş mücadelesi vereceği bir savaştan önce Türkiye'yi kendinden uzaklaştıracak kesin bir hamlede bulunma ihtimalinden çok daha kuvvetli bir ihtimal olduğunu kabul etmek gerekir.

Türkiye'nin Batı bloğunda cepheleşme sürecini kesinleştiren hamleler arasında ABD tarafından açık bir şekilde SSCB karşıtlığını beyan eden ülkelere verilen Marshall ve Truman doktrinlerinin kabul etmesi ve Türkiye'nin SSCB'ye karşı kurulmuş olan NATO'ya üye olabilmek için Kuzey Kore'ye asker göndermesi yer almaktadır. Bu olanlardan sonra Türkiye ekonomisi, Türkiye'nin diplomatik ilişkileri, Türkiye'deki siyasi ve ideolojik atmosfer geri dönüşü oldukça zor bir biçimde değişecektir (Qasımlı, 2012).

CHP dönemindeki bu diplomatik ve ekonomik tavrın 1950 Demokrat Parti iktidarında da devam etmesi, devletin etkin rol oynadığı korumacı dönem ve CHP yönetiminin devamında da Demokrat Parti iktidarının izlediği Liberalizasyon politikası arasındaki farkları gözlemleme şansı verir.

Bağımlılık analizi bakımından dış ticaret dengesi yine bu dönem için önemli bir göstergedir. Ancak bütün bunları analiz etmeden önce bu dönemde tarım sektöründe ve sanayi sektöründeki büyümelerin devam ettiğini söylemekte fayda vardır (Marshall ve Truman Doktrinlerinin etkisiyle). Savaş sonrası 1946-1953 yılları arasında tarımın ortalama büyüme hızı yüzde 13 dolaylarında, sanayinin büyüme hızıysa yüzde 9 dolaylarında seyretmiştir (Toprak, 1999). Bu durum tarım sektörünün GSMH içindeki payının büyümesi, sanayi sektörününse GSMH içindeki payının

düşmesi anlamına gelmiştir. Maalesef bu durum yeni ekonomi politikasındaki liberalizasyon politikalarının sonucunun Türkiye'nin dış ekonomilere ticari entegrasyonunun Arjantin'e benzer bir şekilde hammadde ihracı ağırlıklı olarak gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Tablo 16: Savaş Sonrası Dış Ticaretin Seyri (Cari Fiyatlarla Milyon TL)

Yıl	İhracat	Artış oranı	İthalat	Artış Oranı	Fark	İhracat/ İthalat	T.Dış.T/ GSMH
1946	432	97	224	78	208	192,9	9,6
1947	625	45	685	206	-60	91,2	17,4
1948	551	-12	770	12	-219	71,6	13,9
1949	694	26	812	5	-118	85,5	16,6
1950	738	6	800	-1	-62	92,3	15,9
1951	879	19	1126	41	-247	78,1	17,2
1952	1016	16	1557	38	-541	65,3	19,2
1953	1109	9	1491	-4	-382	74,4	16,7
1954	938	-15	1339	-10	-401	70,1	14,3
1955	877	-7	1393	4	-516	63,0	11,9
1956	854	-3	1141	-18	-287	74,8	9,0
1957	967	13	1112	-3	-145	87,0	7,1
1958	692	-28	882	-21	-190	78,5	4,5
1959	991	43	1316	49	-325	75,3	5,3
1960	1721	74	2214	68	-493	77,7	8,4
1961	3121	81	4585	107	-1464	68,1	15,6
1962	3431	10	5600	22	-2169	61,3	15,7

Kaynak: (Toprak, 1999: 60).

Tablo 16'da görüldüğü üzere 1930'dan 1946'ya kadar 1938 yılı hariç sürekli dış ticaret fazlası vermiş korumacı politikalar ve milli iktisat ruhunun terkedilmesi 1946 yılında dış ticaret fazlası 100 milyon dolara yakın olan Türkiye'nin sadece 1953 yılının, yani sadece 7 yılın sonunda 400 milyon dolar dış ticaret açığı vermesine sebep olmuştur. Bu noktada açıkça belirtmekte fayda var ki, 1930-1939 arası politikalar

Türkiye'nin adım adım siyasi ve ekonomik bağımsızlık yollarında ilerlediği yıllarsa 1949-1962 arasında Türkiye'nin adım adım siyasi ve ekonomik bağımlılık yolunda ilerlediği dış ticaret açıklarının kronikleştiği bir dönem olmuştur. Salt bu örnek bile, diyalektik materyalist kavrayış gereği ekonomi ve siyaset olgularını iç içe ele almanın, değerlendirmelerde salt ekonomik teoriler üzerinden ele almayı bırakıp inter-disipliner bir yaklaşım geliştirmenin gerekliliğini ifade etmektedir. Çünkü istikrarlı adımlarla büyüyen ve dış ticaret fazlası veren, diplomatik ilişkileri kuvvetli, neredeyse tüm ekonomik göstergeleri olumlu olan ve örnek gösterilen bir ülkenin böyle bir yola girmesine sebep olan yegâne araç siyasettir.

Türkiye bağımlılık anlamında yeni bir yola girmiş olsa da gerek ülkeye giren yabancı sermayenin gerekse de ithalatta yaşanan patlamanın kısa vadede topluma etkisi oldukça olumlu olmuştur. 1949-1953 dönemi Türkiye için neredeyse tüm toplumsal kesimlerin refah seviyesinin arttığı bir dönem olmuştur (Pamuk, 2016).

1953'ten sonra Demokrat Parti daha farklı bir ekonomik tutum benimsemişse de bu tutum bağımlılık bağlamında dış borçların kronikleşmesini engelleyememiştir. Zannedilenin aksine Demokrat Parti yönetimi kötü gidişatın farkına varmıştır. Hatta belki de en önemlisi Demokrat Parti'nin serbest piyasa iktisadına dönüşün Türkiye için iyi olmadığının farkında olmasıdır. Ancak Demokrat Parti'nin ilk kez devlet yönetme girişiminde bulunacağı, vekillerin ve bakanların tecrübesizliği ve yetersizliği, Demokrat Parti'nin Atatürk'ün ordudan aldığı gelişkin eğitimi ve bürokratik tecrübeleri eşliğinde silah arkadaşlarıyla beraber muhakeme ederek bizzat yön verdiği ekonomi planları kadar gelişkin bir ekonomik plan yapamadığı ortadadır. Demokrat Partinin ekonomi politikaları ve bu politikaların sonucu da bu gerçeği destekler niteliktedir. Çünkü Demokrat Parti iktidarı sorunu doğru tahlil edip ortaya koymayı başarmış olsa ve eski korumacı ekonomi modelindeki dış ticaret kontrolü gibi bazı noktaları tekrar canlandırmaya çalışsa bile bütünlükten yoksun bu cılız girişimler Demokrat Parti'nin iyi niyetli denemelerinden öteye gidememiştir (Yenal, 2017).

Diğer yandan Türkiye'nin Batı bloğunda cepheleşmesinin kesinleşmesi ve dış borçların artışı Batı tandanslı uluslararası kuruluşların hem Türkiye siyasetiyle hem de Türkiye ekonomisiyle yakından ilgilenmesiyle sonuçlanmıştır. Bu bağlamdaki en iyi örnek 1954'ten sonra IMF ve Türkiye arasında gerçekleşen görüşmelerdir. O dönemlerde IMF özellikle Demokrat Parti'nin ekonomide aldığı korumacı politikalara dönüş kararına yönelik etkin bir muhalefet yürütmüş, Türkiye'deki ekonomik

politikaları çözmeye yönelik tıpkı Arjantin'e verdiği telkinlere benzer telkinler vermiştir. IMF'nin programındaysa Arjantin'deki reçetede yazanların aynısı vardır; devalüasyon, enflasyonun azaltılması için devlet müdahalesi ve serbest dış ticaret politikalarına dönüş (Pamuk, 2016).

Türkiye'nin 1954-1961 yılları arasındaki dönemde önceki dönemlere göre GSMH'deki büyüme ortalamalarının oldukça altında kalmıştır. Bunun en büyük sebebi Türkiye'nin önceleri dışardan aldığı kredileri olduğu gibi yatırıma aktarabilen, sürekli dış ticaret fazlası verip bunları devlet yatırımına dönüştürebilen, uzun yıllar dış borcu sıfırlamayı başarmış, yatırımlar için çok daha fazla finansman sağlayabilecek bir ülkeden, dış ticaret borçları kronikleşmiş, ağır bir dış borç ödeme yükümlülüğü bulunan, giderek katlanan dış borç baskısı altında kalan, yatırımlar için tek kaynağı yine yabancı sermaye haline gelen bir ülkeye dönüşmüş olmasıdır. Bu durumun ekonomik bağımlılıktan başka bir şekilde yorumlanması mümkün gözükmemektedir.

Ekonomik bağımlılığın sebeplerinin başında milli iktisat ruhunun terk edilmesi yer almaktadır. Ancak Türkiye için ekonomik bağımlılığın hangi ülke ve ülkelere olduğunu anlamanın tek yolu da dönemin yabancı sermaye yatırımlarını ve dış borçlarını takip etmek olacaktır (Karahan ve İpek, 2013). Böylece 1946'da başlayan ve yalnızca yedi yıl içinde Türkiye ekonomisinde oldukça tahripkâr bir etki yaratan yabancı sermaye hareketlerinin tespiti ekonomik bağımlılığı daha somut hale getirecektir.

Tablo 17'da görüldüğü üzere, 1947 yılında başlanan serbest piyasa politikalarına dönüş ve dış borç alma politikası, dış ticaretteki açıkların yanı sıra Türkiye ve ABD arasında yoğun sermaye akışına neden olmuştur. Tabloda Demokrat Partinin IMF ve serbest dış ticaret politikası karşısındaki direnişi de görülmektedir. Demokrat Parti 1953'te aldığı kararlarla korumacı politikalara dönse ve ABD'den dış borç almayı iki yıllığına durdursa da kronik açıklar ve biriken dış borç baskısının altında, ekonomik kötü gidişattan dolayı 1955 yılında ABD'den yeniden borç almak zorunda kalmıştır. Büyümek için dış kaynaklardan başka çaresi kalmayan Türkiye'nin bu dönemler büyümeyi düşük oranlarda bile olsa devam ettirme uğruna, dış borç almaya devam etmesi, Türkiye'nin ekonomik bağımlılık seviyesini daha ileri bir noktaya taşımasıyla sonuçlanmıştır.

Söz konusu dönemlerde Türkiye'nin diğer ülkelere olan dış borçları ve bu borçların dağılımı, bağımlılık ilişkisinin de perspektifini çizmektedir. Bu oranlar yaklaşık olarak yüzde 40 ABD, yüzde 10 Almanya, yüzde 10 İsviçre ve yüzde 10 Hollanda şeklindedir (Tablo 17). Dolayısıyla bu dönemlerde Türkiye ekonomisinin en büyük bağımlılığı ABD'ye ve en büyük kırılganlığı dolara karşıdır. CHP'nin parti içi mücadelesinden zaferle ayrılan liberal kliğin politik ve ekonomik olarak Batı cephesine yakınlaşması üzerinden yalnızca birkaç sene sonra Türkiye'nin ilk çok partili seçiminde CHP iktidarı Demokrat Parti'ye kaptırmıştır.

Tablo 17: Türkiye-ABD Arasındaki Finansal İlişkiler (1946-1962, Milyon ABD doları)

	ABD Ekon. Borç	**ABD Ekon.Yardım.**	**Toplam**	**Diğer Kredi Kuruluşları**
1946-48	45,4	------	45,4	5,0
1949	33,8	-------	33,8	-------
1950	40,0	31,9	71,9	80,4
1951	-	49,8	49,8	-------
1952	11,2	58,4	69,6	35,2
1953	-	58,6	58,6	20,0
1954	-	78,7	78,7	3,8
1955	25,5	83,8	109,3	-------
1956	25,0	104,3	129,3	-------
1957	25,1	62,3	87,4	13,5
1958	23,2	90,4	113,6	125,5
1959	97,2	107,0	204,2	-------
1960	26,5	99,0	125,5	37,0
1961	131,0	89,8	220,8	161,7
1962	102,5	81,6	184,1	15,0
Toplam	586,4	995,6	1582,0	48,8

Kaynak: (Kepenek ve Yentürk, 1995: 93).

Bunun en köklü sebebi Atatürk devrimlerinin halkların mücadelesi üzerinden değil Atatürk'ün ilerici inisiyatifiyle gerçekleşmiş olmasının toplumun Cumhuriyeti içselleştirmesi konusunda belirli bir düzeyde bir engel teşkil ediyor olmasıdır. Bu yüzden toplum Atatürk ilke ve inkılâplarını sahiplenen sosyal demokrat cumhuriyetçilerle, Osmanlı'dan geleneksel kopuşu gerçekleştiremeyen Demokrat Parti seçmenleri olarak ikiye ayrılmıştır.

Toplumdaki bu ayrışma Sovyetler Birliğinin eğitim sisteminden Türkiye'ye uyarlanan köy enstitüleri meselesi üzerinden rahatlıkla gözlenebilmiştir. 1940-1946 yılları arasında faaliyet göstermiş köy enstitüleri CHP yönetiminin 1947'de Sovyetlere dair geliştirdiği politik tavrın da etkisiyle öğretmen okullarına dönüştürülmüştür. Ancak yine de kurumsal yapısını kısmen de olsa korumayı başaran ve köy çocuklarına laik seküler ve bilimsel bir eğitim imkânı sunan köy enstitüleri, aynı zamanda köy çocuklarının sadece kent yaşamında erişebileceği birtakım sanatsal ve kültürel etkinliklere erişmesine de ön ayak olmuştur (Qasımlı, 2012).

Kozmopolit ve entelektüel yanları olan bu eğitimin sonucunda köy enstitülerinden mezun olan insanlar da doğal olarak bu entelektüel, seküler, laik değerleri sahiplenmiştir. Ancak tüm bunların o dönemki Demokrat Parti iktidarının yarattığı atmosferle olan doku uyuşmazlığı Adnan Menderes'in: "*Köy enstitüleri yöneten kesimden daha akıllı bir vatandaş profili oluşturuyor. Bu kabul edilemez"* (Küçük, 1980) sözüyle kendini göstermiştir. Dönemin siyasi atmosferi, SSCB karşıtlığı da düşünüldüğünde Köy enstitülerinin ilk olarak CHP tarafından sakıncalı görülüp öğretmen okulları yapılarak törpülenmesi, daha sonrasında da Adnan Menderes tarafından kapatılması şaşırtıcı olmamıştır. Öte yandan o dönemlerde hem cumhuriyetçilerin hem de muhafazakâr kanadın ortak bir anti-komünizm refleksi göstermesi, ileride dünya genelinde yükselecek olan Anti-Emperyalist dalgada Türkiye siyasetinin iç dinamiklerinin ve çelişkilerinin de değişebileceğini göstermektedir. Öte yandan Adnan Menderes'in NATO'ya bağlı milliyetçi subaylar tarafından idam edilmesi de en hafif anlamıyla Türkiye iç ilişkilerine yabancı ülkeler tarafından müdahale edildiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

4.1.5. Yeniden Planlı Ekonomi Dönemi

1963'ten 1979'a kadar olan yeniden planlı ekonomiye geçiş döneminde 27 Mayıs darbesini yapan askeri yönetimin ve OECD'nin desteğiyle devlet planlama teşkilatı kuruldu. Bu teşkilat dâhilinde geliştirilen korumacı ve ithal ikameci ekonomi politikaları Cumhuriyetin ekonomik ve siyasi anlamda altın dönemini geçirdiği 1930-1939 arası döneme benzemekle birlikte bir noktasıyla da kendine özgü bir yapıya sahiptir (Kepenek ve Yentürk, 1995). Dönemin kendine özgü bir yapıya sahip olmasındaki en önemli etken devletin yatırım portföyünün sektörel dağılımındaki özgünlüğünden kaynaklanmaktadır. Bu planla amaçlanan yüksek ekonomik bağımlılık sürecine son vermek ve Cumhuriyetin 1930-1939 arasındaki ekonomik dinamiklerine dönüşü sağlamaktadır. Ancak hem dünyanın içinde bulunduğu siyasi konjonktür hem dış borçların ekonomiye olan yükü hem de geçen yıllar arasında Türkiye ekonomik yapısının değişmesi bu planın uygulanabilirliğini zorlayacaktır. İlk beş yıllık planlamanın sonunda yani 1963-1968 arası dönemde başarı sağlandıysa da daha sonraki ithal ikameci ekonomik planlar amaçlananın aksine daha büyük bir ekonomik bağımlılığa sebep olmuştur.

Bu duruma sebep olan birden çok faktör olmakla beraber en etkili olanlar şunlardır (Tabakoğlu, 2009):

- Türkiye'nin ihracatında başı çeken kalemlerin üretimi için ithal girdi gereksiniminin yüksek olması,
- İhracatın GSMH içindeki payının azalması,
- İthal ikame politikasının bir sonucu olarak yurt dışında üretilen yaygın tüketim mallarının Türkiye sanayisinde üretilmesi için yüksek miktarda ithal girdiye ihtiyaç duyulması.

Bunlara rağmen, Türkiye ekonomisi büyümeye devam etmiştir ve bunun sebebi yine yüksek miktarda dış borç alınması olmuştur.

Tablolara (18-19) bakıldığında bu dönemin yatırımlarının sektörel dağılımı ilk 5 yıl başarılı olan ithal ikameci politikaların neden daha sonraki yıllarda başarılı olmadığını göstermektedir. Görünen o ki, ithal ikameci politikaların 1930-1939 yıllarında olduğu gibi ekonomik bağımlılığı azaltmada sürdürülebilir olamamasının bir sebebi de Devlet Planlama Teşkilatı'nın ekonomik bağımlılığı azaltmak üzerinden sektörel anlamda özel ve stratejik bir hat çizmek yerine öncü sektördeki belirleyici rolü

dışında bir hamle yapmamış olmasıdır. Yatırımların imalat sanayi hariç oldukça spontane ve genele yayıldığını gösteren bu tablo dışa bağımlılığı azaltmaktan çok kalkınma hedefini ön plana koyan bir ekonomideki yatırım portföyünü andırmaktadır.

Sektörel dağılımdaki özgünlüklerin ve belirttiğimiz diğer sebeplerin dış ticaret dengesindeki krizi devam ettirdiğini belirtmiştik. Dolayısıyla şimdi de 1963-1979 arasında gerçekleşen bu ithal ikameci politikaların dış ticaretteki etkisine bakalım.

Tablo 18: 1963-1979 Döneminde Yatırımların Sektörel Dağılımı (1)

	(%)	**Tarım**	**Maden**	**İmalat**	**Enerji**	**Ulaştırma**	**Turizm**
Kamu	**Ort.**	13,4	6,6	19,3	13,8	23,4	0,9
	Pay	55,3	1,2	4,8	2,1	2,0	0,3
Özel	**Ort.**	10,9	0,9	40,7	0,5	9,0	0,4
	Pay	44,7	12,0	67,8	3,8	27,8	31,3
Toplam	**Ort.**	12,1	3,5	31,0	6,6	15,5	0,6

Kaynak: (TCSBB, 2020).

Tablo 19: 1963-1979 Döneminde Yatırımların Sektörel Dağılımı (2)

	(%)	**Konut**	**Eğitim**	**Sağlık**	**Diğer Hizmetler**
Kamu	**Ort.**	3,1	8,6	2,5	8,2
	Pay	8,6	97,0	92,9	64,6
Özel	**Ort.**	32,6	0,3	0,2	4,5
	Pay	91,4	3,0	7,1	35,4
Toplam	**Ort**	19,2	4,1	1,3	6,2

Kaynak: (TCSBB, 2020).

Ancak bu dönemi özgün kılan ve Türkiye'nin cari açığını tamamen kapatan önemli bir etken vardır. Bu da özellikle Almanya ağırlıklı olarak dış ülkelere giden gurbetçilerin ailelerine yolladığı dövizlerdir. Öylesine yüksek sayıda bir göç dalgası yaşanmıştır ki, 1970'te yurt dışından gelen döviz miktarı 1 milyar doları aşmıştır (Taymaz ve Özçelik, 2015).

Tablo 20'de de görüldüğü üzere Türkiye'nin 1963 yılından 1979 yılına kadar dış ticaret dengesi olumsuz seyretmektedir. Tablo 20'de aynı zamanda ihracatın ithalatı karşılama oranının yüzde 29'lara kadar düştüğü de görülmektedir.

Tablo 20: İlgili Yıllarda Dış Ticaretin Seyri (Cari Fiyatlarla Milyon TL)

Yıl	GSMH	Artış Oranı (%)	İhracat	İthalat	Ticaret Dengesi	İhracat/ İthalat	Toplam/ GSMH
1963	66801	16	3313	6216	-2903	53,3	14,3
1964	71312	6,8	3697	4878	-1181	75,8	12,0
1965	76726	7,6	4174	5193	-1019	80,4	12,2
1966	91419	19,1	4415	6522	-2107	67,7	12,0
1967	101480	11,0	4701	6217	-1516	75,6	10,8
1968	163892	61,5	4468	6934	-2466	64,4	7,0
1969	183356	11,9	4832	6785	-1953	71,2	6,3
1970	207814	13,3	6408	9598	-3190	66,8	7,7
1971	261072	25,6	9090	16474	-7384	55,2	9,8
1972	314139	20,3	11876	21564	-9688	55,1	10,6
1973	399088	27,0	18037	29083	-11046	62,0	11,8
1974	537677	34,7	21197	52311	-31114	40,5	13,7
1975	690900	28,5	20075	68987	-48912	29,1	12,9
1976	868065	25,6	30775	82941	-52166	37,1	13,1
1977	1108270	27,7	31338	104882	-73544	29,9	12,3
1978	1645968	48,5	55358	113290	-57932	48,9	10,2
1979	2876522	74,8	75743	178505	-102762	42,4	8,8

Kaynak: (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2020).

4.1.6. 1980 Darbesi ve 24 Ocak Kararları: Derinleşen ve Normalleşen Ekonomik Bağımlılık

Türkiye'nin 80 öncesi siyasi atmosferini açıklamak geniş bir araştırma konusudur. Ancak genel olarak bahsedecek olunursa, 1960-1980 arası tüm dünyada ve Arjantin'de de olduğu gibi sol hareketin Türkiye siyaset sahnesine çıkmasına tanık olmuştur. Birçok ülkede halklar emperyalizme karşı çıkmış Türkiye'de ve dünyanın

çeşitli coğrafyalarında yeni devrimci fraksiyonlar ortaya çıkmıştır. Yine Türkiye'de de köy enstitüleri üzerinden kısaca açıklanan siyasi atmosfer göz önüne alındığında devletin ve egemen siyasi partilerin anti-komünist tavrı sebebiyle tıpkı Arjantin'de olduğu gibi sağcı paramiliter gruplar oluşmuş ve o dönemin anti-emperyalist gençlik hareketine son verilmek istenmiştir (Küçük, 1980). Daha sonra uzun yıllar süren siyasi gerilimin ardından ülkede oluşan kaotik atmosfer gerekçe gösterilerek Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından darbe ilan edilmiş ve kısa bir süre sonraysa 24 Ocak 1980 ekonomik kararları alınmıştır. Türkiye'deki 80 darbesinde ordu, tıpkı Arjantin'deki 1976 darbesinde olduğu gibi Batı yanlısı bir tutum izlemiş ve sol (sosyalist-komünist) siyaseti zor kullanarak Türkiye siyaset sahnesinden silmiştir.

IMF reçetelerini andıran 24 Ocak 1980 kararları ise şu şekildedir (Yenal, 2017):

- Yüzde 32,7 oranında devalüasyon gerçekleştirilerek günlük kur ilanı sistemine geçildi.
- Gübre, enerji ve ulaştırma alanları dışındaki tüm devlet teşvikleri sonlandırıldı.
- Devletin ekonomideki rolü azaldı.
- Dış ticarette tam serbestlik politikası uygulandı.
- Yabancı sermaye yatırımları yeniden teşvik edildi.
- İthalat yasakları tedricen kaldırıldı.
- Döviz alımı serbest bırakıldı.

Bu kararların doğruluğu ve Türkiye ulusal çıkarlarıyla ne kadar uyuştuğu tartışma konusudur. Ancak tarihsel materyalist incelemenin sonucunda görülmektedir ki, Türkiye iktisat tarihi boyunca 1930-1939 dönemi hariç tüm ekonomik göstergelerin olumlu seyrettiği veya uzun bir süre ticaret açığının, cari açığın olmadığı herhangi bir dönem olmamıştır. Hem tezdeki değerlendirmelerden hem tarihsel gerçeklerden hem de bağımlılık teorisi perspektifinden yola çıkarak düşünüldüğünde, sanayi devriminde geride kalmış, kendi sanayisini oluşturamamış ülkeler için serbest piyasa koşulları ve yabancı sermaye hareketliliğine kısıtlama getirilmemesi yıkıcı bir etki doğurmaktadır.

Arjantin ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin serbest piyasa koşullarındaki ekonomik seyri bu şekilde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla 1980'lere kadar bağımlılığın had safhalara ulaştığı, dış ticaret açıklarının, dış borçların kimi zaman yavaş kimi zaman hızlanarak büyüdüğü 33 yıllık bir ekonomik deneyimin ardından 24

Ocak kararlarını almanın da uygulamanın da Türkiye'nin ulusal çıkarları ile ilgisi tartışmalı gözükmektedir. 24 Ocak Kararları ekonomik bağımlılığın normalleşmesini sağlamıştır.

Hem Arjantin hem de Türkiye için defalarca analiz edildiği gibi ekonomik bağımlılık toplumların zaman zaman refah seviyelerinin artmasına ve ekonomik büyümelerine engel değildir. Bunlar ekonomik bağımlılıkla beraber gerçekleşen ve gerçekleşebilecek olan ekonomik gelişmelerdir (Şiriner ve Doğru, 2005). Ancak ekonomisi bağımlı bir ülke er ya da geç ekonomik krizlere sürüklenecektir.

Tablo 21: İlgili Yıllarda Dış Ticaretin Seyri (Yüzde)

Yıl	İhracat/İthalat	İhracat/GSMH	İthalat/GSMH	Dışa Açıklık
1980	36,8	4,1	11,4	15,5
1981	52,6	6,6	12,5	19,1
1982	65,0	8,8	13,7	22,5
1983	62,0	9,2	15,1	24,3
1984	66,3	11,5	17,8	29,3
1985	70,2	11,5	16,7	28,2
1986	67,1	9,6	14,5	24,1
1987	72,0	11,6	16,3	27,9
1988	81,4	12,8	15,6	28,4
1989	73,6	10,6	14,5	25,1
1990	58,1	8,6	14,8	23,4
1991	64,6	9,0	13,9	22,9
1992	64,3	9,2	14,3	23,5
1993	52,1	8,6	16,5	25,1
1994	77,8	14,5	18,6	33,1
1995	60,6	18,0	29,7	47,7
1996	54,4	12,6	23,2	35,8
1997	52,0	13,4	25,8	39,2
1998	53,4	13,4	25,1	38,5
1999	54,3	14,3	26,2	40,5

Kaynak: (Toprak, 1999: 87).

Tablo 21'de görüldüğü üzere ihracatın ithalatı karşılama oranı 24 Ocak Kararlarından sonra da Türkiye'nin ekonomisinin bağımlılığının devam ettiği ve devam edeceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle 1980 sonrası da Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığı adına umut vermemektedir.

1980 sonrası dönemde iç ekonomik politikalarda 24 Ocak Kararları etkili olurken ihracatta yaşanan bir artış söz konusu olmuştur. Ancak bu artış Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi krizin etkisiyle düşen ihracatın tekrar eski değerlerine kavuşması olarak yorumlanmalıdır. Zaten 1980-1999 arasındaki dış ticaret verileri de bağımlılık nezdinden Türkiye'nin dış ticaret açıklarına karşı bir mücadele planı ortaya koymayı bıraktığını ve dış açıkların normalleştiğini göstermektedir (Pamuk, 2016).

4.1.7. 2001 Krizi ve AK Parti Dönemi

2001 krizi bir dizi ekonomik ve siyasi krizin kümülatif bir etkisi olarak ortaya çıkmış ve temelinde yine ekonomik bağımlılıktan kaynaklanan kırılganlığın sebep olduğu bir krizdir. Kriz Türkiye ekonomisini toplam üç noktadan zorlamıştır. Bunlardan birisi 1998 yılında Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkelerden biri olan Rusya'nın krize sürüklenmesi olmuştur (Işık, 2005). Böylece önemli bir ihracat gelirinden yoksun olan Türkiye o dönemlerde her zamankinden daha fazla yabancı paraya ihtiyaç duymuş ve ülkedeki yabancı sermaye hareketlilikleri artmıştır (Bayat ve Tüfekçi, 2009).

Dönemin siyasileri Ahmet Necdet Sezer ve Bülent Ecevit arasında yaşanan gerginliğin kısa sürede yabancı sermaye için panik havası oluşturması, sermayenin hızla çekilmesine sebep olmuştur. Öte yandan bazı ekonomistler, krizde 1999 yılında gerçekleşen Marmara depremi sonrasında devletin artan mali yükümlülüğün de etkisi olduğunu iddia etmişlerdir. Korkut Boratav da krize sebep olan etkenler arasında ve kısa süreler içinde hızlı bir biçimde yer değiştiren ve ülke sınırlarını terk eden sermaye akışlarını göstermiştir.

2001 krizi sonrasında Türkiye'deki siyasi atmosfer değişecek ve AK Parti'nin gelmesiyle yeni bir dönem açılacaktır. AK Parti'nin iktidara geldiği yıllardaki en büyük avantajı AB müzakerelerinin başlaması sebebiyle Türkiye'ye yüksek miktarda yabancı sermaye akışının olmasıdır. Ancak zamanla AK Parti'nin izlediği ekonomi politikalarının 24 Ocak 1980 kararlarıyla uyum içerisinde seyretmesi bu dönemde

Türkiye'nin yüksek miktarda yabancı sermaye yatırımı alarak sürekli dış ticaret açığı verdiği bir dönem ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Tablo 22'de görüldüğü üzere AK Parti dönemi genel anlamıyla özelleştirme gelirleriyle dış borçların finanse edildiği, yoğun sıcak para akışıyla ekonominin büyümeye devam ettiği, ancak kronik dış açıkların katlanarak arttığı, bağımlılık durumun çok daha ileri seviyelere taşındığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 22: 2001-2016 Türkiye Dış Ticaret Dengesi (Bin dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
2001	31 334 216	41 339 083	72 733 299	-10 064 867
2002	36 059 089	51 553 797	87 612 886	-15 494 708
2004	63 167 153	97 539 766	160706919	-34 372 613
2006	85 534 676	139 576 174	225 110 850	-54 041 499
2008	132 027 196	201 963 574	333 990 770	-69 936 378
2010	113 883 219	185 544 332	299 427 551	-71 661 113
2012	152 461 737	236 545 141	389 006 877	-84,083,404
2014	157 610 158	242 177 117	399 787 275	-84 566 959
2016	142 529 584	198 618 235	341 147 819	-56 088 651
2018	167 967 219	223 046 481	391 013 699	-55 079 262

Kaynak: (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2020).

SONUÇ

Çalışmanın amacı Arjantin ve Türkiye örnekleri üzerinden gelişmekte olan ülkelerin kalkınma problemlerini ekonomik bağımlılık perspektifinden incelemek ve bu bağlamda ülkelerin kalkınma ve gelişme problemlerine alternatif çözümler aramaktır. Çalışmada kaynak taraması yöntemi kullanılmış ve gelişmekte olan ülkelerin serbest piyasa koşulları altında daha gelişkin ekonomiye sahip ülkelerle yaptıkları dış ticaretin ekonomik bağımlılığa sebep olup olmayacağı araştırılmıştır.

Tezde Arjantin ve Türkiye'nin tarihsel ve ekonomik seyri ile dünya ekonomisini bir bütün olarak değerlendiren ve ülkelerin bu bütündeki ekonomik ve tarihsel konumlanışlarına vurgu yapan bir yaklaşım benimsenmiştir. Konu dünya ekonomisi ve bağımlılık teorisi başlıkları nezdinde ele alınmaya çalışılmış, toplumsal sınıfların ve bu sınıfların üretim ilişkilerindeki konumlanışlarının, ülkelerin siyasi ve ekonomik serüvenine olan etkisinin Marksist iktisadi perspektifle açıklanması hedeflenmiştir. Dolayısıyla bu çerçevede ekonomik bağımlılığın "Marksist Emperyalizm" "Sınıf", "Devlet" ve "Popülizm" gibi kavramlar üzerinden daha geniş kapsamlı bir şekilde ele alınması, planlanan bu tezde içinden geçtiğimiz zorlu sürecin maddi ve manevi etkileri sebebiyle tezin planlaması üzerinde değişiklikler yapılarak bağımlılık olgusu ana hatlarıyla tarihsel olarak ele alınmış ve diğer unsurların başka bir çalışmanın konusu olması amaçlanmıştır.

Tezde öncelikle diyalektik materyalizmin yasaları ve ilkeleri açıklanarak doğa yasaları üzerinden örnekler verilmiş, Marx ve Engels'in bu yöntemi toplumların tarihini açıklamak için de kullandıklarına, tarihsel diyalektik materyalist yöntem sonucunda ulaştıkları düşünce ve fikirlere yer verilmiştir. Çalışmada bu yöntemlerin bilimle olan yakın ilişkisine çeşitli örnekler verilmiş sosyal bilimleri ilgilendiren bağımlılık teoreminin ortaya çıkışında da bu düşünce yönteminin oynadığı rol ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu noktadan hareketle oluşturulan perspektif tezin kalan bölümünde Arjantin'in ve Türkiye'nin ekonomik ve politik olarak değerlendirilmesinde de kullanılmaya çalışılarak tarihsel diyalektik materyalist bir çerçeve oluşturulmak istenmiştir.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde Arjantin ekonomisinin Arjantin toplumunun yapısal dönüşümünde belirleyici rol oynayan sömürge döneminden ele alınması elbette tesadüf değildir. Bu dönemin, Arjantin bağımsızlığını kazandıktan sonrasında

da toplumsal yapıda ve siyasi iktidarda nasıl bir etkisi olduğu, üretim ilişkilerinde egemen olan sınıfın hem devlet mekanizmasında hem de siyasi arenada kendini nasıl gösterdiği, ekonomiye ve politikaya nasıl yön verdiği görülmüştür. Büyük toprak sahiplerinin ve ticaret burjuvazisinin sömürgeci dönem sebebiyle elde ettiği gücü ikinci dünya savaşı sonuna kadar korumasının; Arjantin'in demokrasi girişimlerini sekteye uğratan, Arjantin ekonomisinin söz konusu sınıfın çıkarlarını korumaya yönelik bir yapıda seyretmesini sağlayan, ekonomik bağımlılığın en büyük sebeplerinden biri olarak görülen; sanayi sektöründeki gelişimin sınırlı kalmasına da etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Concordancia bloğunun 1943'e kadar olan bu etkisi ikinci dünya savaşının etkisiyle tarım ürünlerinin fiyatındaki düşüş, ticaretin sekteye uğraması ve Arjantin ordusu içerisinde yaşanan fikir ayrılıkları nedeniyle azalmaya başlamış ve ordu içerisinde inisiyatiflerin öne çıkmaya başlamasıyla beraber 1943 darbesiyle sonuçlandığı görülmüş, bu durum da yine tarihselliğin rolünü öne çıkarmıştır.

Tezde, ikinci dünya savaşının sonucunda dünya genelinde oluşan siyasi ve ekonomik konjonktürün az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere açtığı hareket alanının da etkisiyle politikalarını şekillendiren Peron'un, tıpkı Mustafa Kemal'in ekonomik ve siyasi duruşuna yakın bir duruşla, "üçüncü yol" olarak adlandırılabilecek bir ekonomi ve siyaset politikasıyla, Arjantin halkının hatırı sayılır bir kısmının desteğini kazanması, bireylerin bazı tarihsel koşullarda toplum üzerindeki etkisinin o toplumun tarihselliği içerisinde önemli bir yere sahip olabileceğini de göstermiştir.

Tüm bunların yanı sıra Peron'un Arjantin'deki burjuvazinin desteğini alamamasının yarattığı politik sıkışmanın, ordu içerisinde Peron yönetimi üzerinden yaşanan hiziplerin, Peron'un hem siyasi hem ekonomik olarak ABD ve batı bloğu karşıtı bir tutumla hareket etmesinin, Peron'a karşı ABD büyükelçisi tarafından açık açık yürütülen muhalefetin, Peron yönetiminin yaşadığı ilk krizde ordu tarafından tasfiye edilmesinde oynadığı rol de ortaya konmuştur. Aynı zamanda Peron'un yanlış bir ekonomi politikası izlemesi sonucunda, sanayi sektörü kısıtlı bir gelişim göstermiş tarım ürünleri ihracatına dayalı bir ekonomik yapıya sahip olan Arjantin'de yaşanan döviz krizinin ekonomik dolayısıyla da toplumsal etkisinin ekonomik bağımlılık nezdindeki önemi de görülmektedir. Peronizmin tasfiyesinden sonra ekonomi politikalarında ve uluslararası siyasette yaşanan değişimler de ekonominin dolayısıyla

da ülkelerin ekonomik bağımlılığının, toplumsal sınıfların mücadelesiyle ve emperyalizmin etkisiyle nasıl şekillendiğinin bir örneğini oluşturmuştur.

Tezde, Peronizm sonrasında Arjantin'in siyasetindeki ve ekonomisindeki belirleyici eksenin; halk nezdinde Peronizmin sürekli yükselişi ve ordunun Anti-Peronist, Anti-Komünist tavrı arasında gerçekleşen mücadele olduğu anlaşılmıştır. Halk nezdinde Peronizm meşruiyetini her daim korusa ve neredeyse yapılan her seçim Peronist politikacıların iktidarıyla sonuçlansa da Arjantin ordusunun defalarca darbe yaparak Peronizmi çeşitli şekillerde sonlandırmayı denediği ve ekonomi politikalarına aktif bir şekilde rol vermeye çalıştığı görülmüştür. Bunun yanı sıra ordunun sürekli olarak yönetime müdahale ederek legal siyasetin yollarını tıkamasının ve dünya genelinde anti-emperyalizmin yükselişinin birçok ülkenin iç siyasetinde olduğu gibi Arjantin'de de etkisini gösterdiği, Peronistlerin sağ ve sol olmak üzere ikiye ayrılmasına sebep olduğu, halkın devrimci silahlı örgütler oluşturarak orduyla illegal alanda mücadele etmesiyle sonuçlandığı görülmüştür. Daha sonra silahlı örgütlerin mücadeledeki sürekliliğinin Arjantin ordusuna karşı sonuç verdiği, bu mücadelenin Arjantin ordusunun iktidarı terk etmesiyle sonuçlandığı dolayısıyla da halk hareketlerinin de tarihsel bir önemi olduğu anlaşılmıştır.

Tüm bu mücadele devam ederken ordunun Arjantin ekonomisine dair aldığı kararlar, Arjantin ekonomisinin sürekli artan bir dış borçla bağımlı hale gelmesiyle, sanayisinin yeterli gelişim gösterememesiyle ve Arjantin'in yabancı sermayeye muhtaç bir ülke haline gelmesiyle sonuçlandığı görülmüştür. Üstelik daha sonra ordu siyaset sahnesine yeniden çıkarak 1976 yılında tekrar darbe yaparak Arjantin ekonomisinin şu anki halini büyük oranda açıklayan son hamlesini de gerçekleştirdiği sonucuna varılmıştır. Arjantin ordusunun ideolojik tavrının, siyasete sürekli müdahale etmesinin ve iktidarda olduğu dönemlerde uyguladığı ekonomi politikalarının Arjantin ekonomisini bağımlılığa sürüklediği konuyla ilgili tüm ekonomik verilerde de açıkça görülmektedir.

Arjantin ekonomisine dair elde edilen tüm bulgular ekonomiyi diyalektik bir yaklaşımla tarihsel ve toplumsal olarak ele almanın ne denli önemli ve açıklayıcı olduğunun, bu yöntemle, Arjantin'deki ekonomik bağımlılığın kökenlerinin ve sebeplerinin açık bir şekilde ortaya konduğunun dolayısıyla da bu durumun ekonomide daha realist çözüm politikalarının ortaya çıkmasında önemli bir etken olabileceğini göstermiştir.

Türkiye için yapılan incelemedeyse tıpkı Arjantin'in Peronizm tecrübesinde olduğu gibi belirli bir oranda tarihsellikle açıklanabilse de bazı noktalarda bireyin inisiyatifinin de büyük önem taşıdığını tanıtlar nitelikte bir siyasi lider olarak sahneye çıkan Mustafa Kemal'in Türkiye ekonomisinde ve siyasetinde izlediği politikaların ülke tarihselliğindeki önemi ve kalıcılığı gözlenmiştir.

Cumhuriyetin ve kapitalizmin yeni yeni kurulduğu bu dönemlerde Mustafa Kemal'in başında olduğu yönetimin, ekonomik bağımlılık bağlamında Lozan Antlaşmasındaki bağlayıcı hükümlere karşı gösterdiği hassasiyet, 1929 büyük buhranından elde dilen tecrübeler eşliğinde geliştirilen ithal ikameci politikalar, sanayinin gelişimi üzerinde hassasiyetle politika oluşturulması, Mustafa Kemal yönetiminin Türkiye ekonomisinin bağımsızlığını amaçlayan bir perspektifle hareket ettiğini göstermektedir. Bu durumun tanıtlayan bir diğer somut göstergeyse Türkiye ekonomisinin 1930-1939 arasında 1938 hariç tüm yıllar boyunca dış ticaret fazlası vermesi olmuştur.

Çalışmada, Mustafa Kemal sonrasında CHP içinde yaşanan politika değişikliğinden ve bu değişiklikte, yönetim kadrolarının burjuvazi yaratma çabasının bir sonucu olarak burjuvaziyle kurduğu yakın ilişkilerin etkisinden bahsedilmiş ve 1948 Türkiye İktisat Kongresi bu bağlamda ele alınmıştır. Daha sonra, 1948 yılına kadar önemli bağımlılık göstergeleri arasında yer alan ihracatın ithalatı karşılama oranının oldukça iyi seyrettiği de görülmüştür. Ancak çalışmada, sermaye sınıfının çıkarlarının ulusal çıkarların önüne konduğunun bir işareti olan Türkiye İktisat Kongresinden sonra politikada da aynı noktaya tekabül eden birtakım gelişmelerin yaşandığı gözlenmiştir.

Bu bağlamda Mustafa Kemal'in dış politikada batı ve doğu bloğuna eşit mesafede durma ve her iki blokla da ulusal çıkarlar doğrultusunda iş birliği içerisine girme tavrı yerine yönetimdeki kadroların sermaye sınıfı çıkarları gereği batı bloğuna eklemlenme yönünde politikalar izlediğine dair somut unsurlar değerlendirilmiştir. Daha sonrasındaysa bu ekonomik ve siyasi politika değişikliğinin Türkiye ekonomisindeki ilk bağımlılık emarelerini oluşturduğu anlaşılmıştır.

Çalışmada, çok partili rejimle beraber Demokrat Parti dönemindeki ekonomi politikalarının kısmen ithal ikameci politikalar içerse de ekonomik bağımlılık bağlamında olumlu gelişmeler sağlamadığı, 1946-1962 arasında alınan dış borçların

yüzde 40'ının ABD'ye toplam 586 milyon dolar tutarında olduğu bu durumun da ekonomik bağımlılığın ciddi bir boyut aldığının ilk göstergesi olduğu sonucuna varılmıştır.

Tezde, Türkiye'nin daha sonraki yıllarda tekrar denenen ithal ikameci politikaların, ekonominin mevcut yapısal sıkıntıları ve ithal ikameci politikaların stratejik ve bütünsel bir araç olarak kullanılmaması sebebiyle etkisiz hale geldiği, dolayısıyla ekonomik bağımlılığı azaltıcı bir etkisinin olmadığı açıklanmış ve 1960-1980 arası tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yükselen Anti-Emperyalist hareketin tıpkı Arjantin'de olduğu gibi devlet, ordu ve devlet yanlısı silahlı örgütler tarafından bastırıldığı gözlenmiştir. Daha sonrasındaysa yine Arjantin'deki 1976 darbesinde ordunun aldığı ekonomik kararlarda olduğu gibi 24 Ocak 1980 kararlarının da ordunun etkisinde alınan ve serbest piyasa koşullarının yeniden tahsis edilmesini sağlamak amacını taşıyan kararlar olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmada 1948 yılından sonra Türkiye ekonomisinin dış borcunun dolayısıyla da ekonomik bağımlılığının değişen ivmelerle da olsa sürekli arttığı ve nihayetinde 1980 yılında Türkiye'nin kronikleşen dış borç ve dış ticaret açığı veren bir ülke haline geldiği, 24 Ocak kararlarının ise Türkiye'nin bağımlılığını artırıcı bir etkisi olduğu, dolayısıyla bu bağımlılığı ve Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu kırılgan durumu sonlandırmaya dair somut bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Tüm bunlar Türkiye'nin ekonomik bağımlılığının ortaya konması için de bu bağımlılığı ortadan kaldırabilecek politikaların oluşabilmesi için de tarihsel, materyalist bir perspektifin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, araştırma sonucunda, ülkelerin ekonomik serüveninin oldukça komplike bir dizi tarihsel etkenin birbiriyle olan etkileşimi üzerinden şekillendiği görülmektedir. Bu bağlamda ülkelerin kalkınma süreçlerinde belirleyici olanın bazı durumlarda sermayenin sınıfsal çıkarları, bazı durumlarda tek bir bireyin inisiyatifi bazı durumlardaysa halk hareketleri olduğu gözlenmektedir. Ancak daha da önemlisi, ekonominin bu tarihsellik üzerinden şekillenen bir olgu olarak, insanlığın düşünsel dünyasıyla doğrudan ilgili olduğunun, dolayısıyla da siyasal ve ideolojik olarak da bir anlam atfettiğinin fark edilmesidir.

Araştırma kapsamında incelenen her iki ülkede de ekonomik gelişmelerin dönemin nesnel somut şartlarıyla ve dönemin siyasilerinin ideolojileriyle doğrudan

ilintili olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ekonomiyi salt matematiksel ve mantıksal bir olgu olarak ele almamak ekonominin tarihsel oluşumunu göz ardı etmeden tarihsel bağlamıyla ele almak hem ekonomik gelişmelere daha gerçekçi bir perspektiften bakmayı hem de ekonomik problemlere alternatif çözümler üretmeyi sağlayacaktır.

Çalışmanın genelinde gözetilen bu perspektif sonucunda görülmüştür ki, tarihsel olarak siyasi ve ekonomik bağımsızlığını kaybeden, ekonomik gelişimini ve kalkınmasını tamamlayamamış ülkelerin serbest piyasa koşulları altında gelişebilmesinin hiçbir yolu yoktur. Çünkü bu tür ekonomik bağımlılık içerisindeki ülkelerin ekonomik gelişimi, bağlı bulundukları serbest piyasa sisteminin çeşitli mekanizmaları tarafından oldukça etkili bir biçimde engellenmektedir.

Doğal olarak bu engellemelerden kurtulmanın, ekonomik ve siyasi olarak bağımsız bir ülke olmanın yolu da bu mekanizmaları bertaraf etmekten geçmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerin kurtuluşu daha farklı bir üretim sistemi benimsemekten geçmektedir. Bu belki tek bir ülkenin cüret edemeyeceği kadar radikal bir hamle olsa da, aynı durumdaki ülkelerin bu konuda özverili bir biçimde gerçekleştirdiği kolektif bir çalışma yeni üretim ilişkilerini ve belki de yeni bir dünya düzenini mümkün kılabilir. Aksi takdirde ekonomik olarak bağımlı olan tüm ülkelerde aynı sorunlar ve sıkıntılar bu ülkelerin halklarının kapitalizmin en vahşi yüzüyle defalarca yüzleşmesini zorunlu kılacaktır.

KAYNAKÇA

Acemoğlu, D. ve Robinson, J. (2017). *Ulusların Düşüşü*, 24.Baskı, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul.

Alpay, Y. ve Alkin, E. (2020). *Olaylarla Türkiye Ekonomisi: Yirminci Yüzyıl Türkiye Ekonomi Tarihi*, 4.Baskı, Hümanist Kitap Yayıncılık, İstanbul, ss. 98-195.

Alvaredo, F. (2007). *The Rich in Argentina over The Twentieth Century: From the Conservative Republic To The Peronist Experience and Beyond 1932- 2004*, Paris School of Economics Workıng Paper.

Amin, S. (2016) *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*, Yordam Kitap, çev. Semih Lim, İstanbul.

Amin, S. (2017). *Kapitalizmden Uygarlığa*, Yordam Kitap, Çev. Yağmur Dönmez ve Naim Atabağsoy, İstanbul.

Amin, S. (2018). *Liberal Virüs, Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması,* 2.Baskı, Çev. Fikret Başkaya, İstanbul.

Amin, S. (2019). *Avrupa Merkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi*, Yordam Kitap, çev. Mehmet Sert, 3.Baskı, İstanbul.

Aslan, N. ve Yılmaz, O. "Finansal Gelişme ve Büyüme ilişkisinin Solow Modeli ile Analizi: Türkiye Üzerine Bir Çalışma, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, C:7, No:12.

Baran, P. (1974). *Büyümenin Ekonomi Politiği*, May Yayınları, İstanbul.

Baran, P. ve Sweezy, P. (2007). *Tekelci Sermaye,* Kalkedon Yayınları, İstanbul.

Bakırcı, Ç. (2013). *Evrim Kuramı ve Mekanizmaları*, 4.Baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.

Bakırcı, Ç. (2014). Termodinamiğin Yasası ve Evrimin Bunlarla İlişkisi, Evrim Ağacı, (Çevrimiçi),https://evrimagaci.org/termodinamik-yasalari-ve-evrimin-bunlarla-iliskisi-103 , 23 Mart 2020.

Bakırcı, Ç. (2017). *Evrenin Karanlığında Evrimin Işığı*, Kor Yayıncılık, İstanbul.

Balze D., Felipe, A. (1995). *Remaking the Argentine Economy*, Council on Foreign Relations Book, New York.

Bayat, T. ve Tüfekçi, A. (2009). ‘‘Türkiye’de ve Arjantin’de Yaşanan 2001 Ekonomik Krizlerinin Ve Krizden Çıkış Yollarının Karşılaştırmalı Analizi’’, *Journal of New World Sciences Academy*, C: 4, No: 1, ss. 300-340.

Benjamin, D. (2012). The Genetic Architecture of Economic and Political Preferences, *PNAS News*, Washington.

Bhaskar, R. (2015). *Gerçekliği Yeniden Kazanmak*, Nota Bene Yayınları, İstanbul

Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi*, 9.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

Bucak, C. (2003). *Bağımlılık Teorisi*, Ankara Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Tezi.

Buğra, A. (2003). *İktisatçılar ve İnsanlar*, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

Cardoso, F. ve Faletto, E. (2014*). Latin Amerika'da Bağımlılık Ve Kalkınma*, çev. C. Bacı ve D. A. Balcı Kaynak Yayınları, İstanbul.

Casaburi, G. (1999). *Dynamic Agroindustrial Clusters: The Political Economy of Competitive Sectors in Argentina and Chile*, International Political Economy Series, Palgrave Macmillan London,

Castorina, E. (2013). ‘‘Demos’un Politikaları ve Politikacıların Politikaları: Arjantin’den Alınan Dersler’’, *Sosyal Bilimler Dergisi*, çev. Mehmet Ali Umar, ss. 198-205.

Ceylan, R. (2010). Yakınsama Hipotezi: Teorik Tartışmalar, *Sosyoekonomi Dergisi,* Cilt: 28, Sayı:45, Ankara.

Ciria, A. (1974). *Peronism Yesterday and Today*, Sage Publications Inc. Latin American Perspectives, No: 3. New York.

Conde, R. C. (2008). *The Political Economy of Argentina in the Twentieth Century*, Cambridge Latin American Series, Cambridge Universiy Press,

Cornforth M. (1949). Dialectical Materialism and Science, *Lawrence and Wishart Ltd*, No:7. London.

Çavdar, T. (2003). *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Çuyev, F. (2012). *Molotov Anlatıyor*, 3. Baskı, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu ve Suna Kabasakal, Yordam Kitap Yayıncılık, İstanbul.

Dornbusch R. Tella, G. (1989). *The Political Economy of Argentina*, 1989 Baskısı, 1946–83, St Antony's/Macmillan Series, Palgrave Macmillan Publishing, London.

Dünya Bankası, Ülke Verileri, https://www.worldbank.org/ adresinden 4 Nisan 202 tarihinde erişildi.

Engels, F. (2003). *Anti-Dühring*, 3.Baskı, İnter Yayıncılık, İstanbul.

Engels, F. (2007). *Doğanın Diyalektiği*, 4.Baskı, Yason Yayıncılık, İstanbul.

Ergun, S. (2010). "Arjantin'in Ekonomik İstikrarsızlık Tarihi: İnişler ve Çıkışlar", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:20. ss. 1-17.

Frank, A. G. (1969). *Latin America: Underdevelopment or Revolution*, Monthly

Review Press Yayıncılık, New York.

Frank, A. G. (1997). *Ekonomik Kriz ve Az Gelişmiş Ülkeler*, 2.Baskı, Yazın yayıncılık, İstanbul.

Gezgüç, G. M. ve Uzun, T. (2017). ''Arjantin Siyasi Tarihinde Askeri Darbeler'', *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, C: 6, No: 2.

Gomez, G. M. (2009*). Argentina's Parallel Currency: The Economy of the Poor*, Financial History Series, Pickering & Chatto Ltd.

Harari, N. (2017). *Saphiens*, Kolektif Kitap, İstanbul.

Hume, D. (2016). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma,* 3.Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Işık, N. (2005). ''Finansal Krizlerin Ortaya Çıkmasında Sermaye Hareketlerinin Rolü: Rusya, Türkiye Ve Arjantin Krizleri'', *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C: 5, No: 2.

İnan, E. A. (2002). ''Arjantin Krizinin Sebepleri ve Gelişimi'', *Bankacılar Dergisi*, s. 12.

Jameson, F. (1974). *Marxism and Form: Twentieth-Century Dialectical Theories of Literature*, Princeton University Press Publishing.

Jordan, Z. A. (1967). *The Evolution of Dialectical Materialism: A Philosophical and Sociological Analysis*, St. Martin's; Cambridge University Press..

Kant, E. (2013). *Critique of Judgment*, Hackett Publishing Company, Inc. Cambridge.

Karahan, Ö. ve İpek, E. (2013). ''Türkiye'ye Yönelik Yabancı Sermaye Akımlarının Hacim Ve Kompozisyonundaki Gelişmeler'', *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, No: 21.

Karpat, K. (2011). *Türk Siyasi Tarihi*, 3. Baskı, Timaş Tarih Yayıncılık, İstanbul.

Kepenek, Y.ve Yentürk, N. (1995). *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Kuhn, T. (2017). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.

Küçük, Y. (1980) *Türkiye Üzerine Tezler 1*, 3.Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Küçükaksoy, İ. ve Çiftçi, İ. (2014). ''Dış Ticaret Hadlerinin Dış Ticaret Dengesine Etkisi: Harberger Laursen-Metzler Hipotezinin Türkiye Uygulaması'', *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, C: 1, No: 2, ss. 110-127.

Küçükkalay, M. (2015). *İktisadi Düşünce Tarihi*, 4.Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul.

Lenin, V. (2009). *Materyalizm ve Ampriyokritisizm*, 4.Baskı, Sol Yayınları, İstanbul.

Lenin, V. (2013). *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Minör Yayınevi, İstanbul.

Lenin, V. (2013). *Kapitalizmin Son Aşaması: Emperyalizm*, 27.Baskı, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara.

Lewis, D. (2001). The History Of Argentina, Greenwood Press, London.

Marx, K. (2012a). *Kapital,* C: 1, Yordam Yayıncılık, İstanbul.

Marx, K. (2012b). *Kapital*, C: 2, Yordam Yayıncılık, İstanbul.

Marx, K. (2014). *Kapital*, C: 3, Yordam Yayıncılık, İstanbul.

Marx, K. (2016). *Fransa' da İç Savaş*, Yordam Yayıncılık, İstanbul.

Munck, R. (1985). *The "Modern" Military Dictatorship in Latin America: TheCase of Argenita*. Latin American Perspectives,

Mussa M. (2003). *Zaferden Trajediye IMF ve Arjantin*, çev. Halit Elçi, 2.Baskı, Yeni Hayat Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.

Norberg, M. B. (2020). *The Political Economy of Agrarian Chance in Latin America: Argentina, Paraguay and Uruguay, Governance, Development, and Social Inclusion in Latin America,* Springer International Publishing;Palgrave Macmillan.

Ollman,B.,(2011). *Diyalektiğin Dansı*, 3.Baskı, Yordam Yayıncılık, İstanbul.

Ollman, B. (2012). *Diyalektik Soruşturmalar*, 2.Baskı, Yordam Kitap, İstanbul, ss. 28.

Ollman, B. (2015). *Yabancılaşma*, 2.Baskı, Yordam Yayıncılık, İstanbul.

Özçınar, Ş. (2013). ‘‘Tarihsel Materyalizm’de Diyalektik ve Belirlenimcilik’’, *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, C: 6, No: 2, ss. 98-112.

Özel, H. (2012). Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 2, No:1, ss. 65-70.

Pamuk, Ş. (2016). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Pang, E. S. (2002). *The International Political Economy of Transformation in Argentina, Brazil and Chile*. International Political Economy Series, Palgrave Macmillan London.

Philip, G. (1985). *Arjantin Ordusunun Çöküşü. Latin Amerika’da Militarizm,* der. Ragıp Zarakoğlu, Şengül Akçar, Devlet ve Demokrasi Dosyası, Dünya Sorunları Dizisi, No: 2, Alan Yayıncılık, İstanbul.

Pinkard, T. (2012). *Hegel*, 2.Baskı, İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Platon. (2019). *Devlet*, 42. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Politzer, G. (2011). *Felsefenin Temel İlkeleri*, Arya Yayıncılık, İstanbul.

Politzer, G. (2009). *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*, Arya Yayıncılık, İstanbul.

Qasımlı, M. (2012). *SSCB Türkiye İlişkileri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Rietveld, C. (2013) GWAS of 126,559 Individuals Identifies Genetic Variants Associated with Educational Attainment, *Science, ,* Vol:340, Issue: 6139, Washington.

Rocchi, F. (2006). *Chimneys in the Desert: Industrialization in Argentina During the Export Boom Years: 1870-1930*, Stanford University Press, California.

Romero, L. (2002). *A History of Argentina in the Twentieth Century*, Penn State University Press Publishing, Pennsylvania.

Sachs, J. ve Collins, S. (1989). *Developing Country Debt and Economic Performance,* National Bureau of Economic Research Project Report.

Sağıroğlu, A. (2016). ‘‘Latin Amerika’da Asker–Siyaset İlişkisi: Arjantin ve Şili’deki Askeri Darbelerin Etkileri ve Tarafları’’*, Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, C: 1, No: 1, ss. 6.

Skidmore, T. ve Smith, P. ve Green, J. (2009). *Modern Latin America*, 7. Baskı, Oxford University Press,

Sputnik Haber Ajansı, (Çevrimiçi) https://tr.sputniknews.com/abd/201901141037073638-trump-turkiye-kurtler-ekonomi/ 21 Ocak 2020.

Stalin,J.,(2007). *Leninizmin Sorunları*, 3.Baskı, İnter Yayıncılık, İstanbul.

Şeptulin, A. (2013). *Diyalektiğin Kategorileri ve Yasaları,* Yordam Kitap, İstanbul.

Şeptulin, A. (2014). *Marksist Leninist Felsefe*, Yazılama Yayınevi, İstanbul. ss. 128.

Şiriner, İ. ve Doğru, Y. (2005). ‘‘Türkiye Ekonomisi’nin Büyüme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme’’, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C: 3, No: 2, ss. 164-176.

Tabakoğlu, A. (2009). *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul.

Taylor, A. ve Paulera, M. (1998). *Economic Recovery from the Argentive Great Depression: Institutions, Expectations, and the Change of Macroeconomic Regime*, Stanford University Press, California.

Taymaz**,** E. ve Özçelik**,** E. (der). (2015). *Türkiye Ekonomisinin Dünü Bugünü Yarını,* İmge Kitabevi, Ankara.

Tezel, Y. (1986). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 2.Baskı Yurt Yayınları, İstanbul.

Toprak, M. (1999). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi*, Kara Harp Okulu Bilgi Toplama ve Yayım Merkezi Yayınları, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, http://www.sbb.gov.tr/ adresinden 12 Nisan 2020 tarihinde erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Dış Ticaret İstatistikleri, https://ticaret.gov.tr/ adresinden 23 Şubat 2020 tarihinde erişildi.

Tüzemen, Ö. (2015). Yakınsama Hipotezi: Balkan Ülkeleri Örneği, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 4, No: 7.

Wallerstein, I. (2011). *Historical Capitalism*, 3.Baskı Verso Books, London.

Wallerstein, I. (2013) *Dünya Sistemleri Analizi*, 5.Baskı, BGST Yayınları, İstanbul.

Wetter, G. A. (1964). *Dialectical Materialism*, Routledge and Kegan Paul Publishing, çev: Peter Heath. London.

Whipps, H. (2009). The Evolution Of Human Aggression, Live Science, Internet Archive, (Çevrimiçi) https://web.archive.org/details/https://www.livescience.com/5333-evolution-human-aggression.html, 4 Nisan 2020.

White, J. D. (1996). *Karl Marx and the Intellectual Origins of Dialectical Materialism*, 1996 Edition, Palgrave Macmillan Publishing, London.

Wiesner, E. (2008). *The Political Economy of Macroeconomic Policy Reform in Latin America: The Distributive and Institutional Context*, Edward Elgar Publishing, London.

Wilson, E. (2017). *İnsan Doğası*, Thales Yayınevi, İstanbul.

Woods, A. (2011). *Aklın İsyanı*, 5.Baskı, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul.

Yenal, O. (2017*). Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Zizek, S. (2016). *Hiçten Az, Hegel ve Diyalektik Materyalizmin Gölgesi*, 2. Baskı, Encore Yayıncılık, İstanbul.

Zizek, S. ve Sbriglia, R. (2020). *Subject Lessons: Hegel, Lacan, and the Future of Materialism*, Diaeresis Series, Northwestern University Press Publishing, London.